

შრომაში განხილულია მარქსისტულ-ლენინური
ეთიკის ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური და ნაკლებად
დამუშავებული საკითხი. ავტორი ეთიკური
აზროვნების ისტორიის დადებითი მონაპოვრების
კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე იძლევა ღარ-
სების კატეგორიის მარქსისტულ გაგებას. ღირსების
ცნებას ავტორი იხილავს მოვალეობის, სინდისის,
თავისუფლებისა და სპარტლიანობის ცნებებთან
კავშირში.

შრომა ეხმარება რესპუბლიკის თანამედროვე
ცხოვრებას და მიზნად ისახავს ხელი შეუწუოს კო-
მუნისტური მორალის ანტიპოდეზს წინააღმდეგ
ბრძოლას.

შესავალი

„ღირსება სწორედ ისაა, — წერდა ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კ. მარქსი, — რაც ყველაზე მეტად ამაღლებს ადამიანს, რაც ანიჭებს მის მოღვაწეობას, ყველა მის მისწრაფებას, უმაღლეს კეთილშობილებას...“¹.

ადამიანური ღირსების ასეთი მაღალი შეფასება კიდევ უფრო განავითარა და გააღრმავა ვ. ი. ლენინმა, როცა ჩვენი ქვეყნის კომუნისტურ პარტიას „ეპოქის გონება, ღირსება და სინდისი“ უწოდა.

პარტიის ასეთი მაღალი შეფასება არა მარტო იმის აღიარება იყო, რაც მან უკვე დაიმსახურა, არამედ იმის მოთხოვნაცა და მოწოდებაც, რაც მან, როგორც მთელმა ორგანიზაციამ და მისმა ყოველმა წევრმა, უნდა აკეთოს — იყოს ადამიანური სიბრძნის, პატიოსნებისა და ღირსების განსახიერება. უპირველეს ყოვლისა თვითონ ლენინი იყო ასეთი სიბრძნისა და კრისტალური სიწმინდის განსახიერება და ასეთივე მოღვაწეებს იკრებდა თავის ირგვლივ, მთელს პარტიას წვრთნიდა და ზრდიდა სამართლიანობისა და პატიოსნებისათვის მებრძოლ არმიად.

ლენინური პარტიის მოღვაწეობის ნახევარმა საუკუნემ ნათლად უჩვენა მთელს მსოფლიოს, თუ როგორ გაამართლა მან ბელადის მიერ მოცემული მაღალი შეფასება, თუ როგორ ემსახურებოდა იგი ჩვენს ქვეყანაში და მთელს მსოფლიოში სამართლიანობის, პატიოსნებისა და სიბრძნის ინტერესებს, ადამიანური ღირსებისა და თავისუფლების ინტერესებს. ასეთ ლენინურ ტრადიციებზე აღზრდილი თანამედროვე საბჭოთა ახალგაზრდობა, კომუნისტთა, კომკავშირელთა და უპარტიოთა მილიონები, უფროსი თაობების სიბრძნითა და გამოცდილებით შეიარაღებულნი, ისეთსავე სასწაუ-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений, 1956, стр. 4.

ლებს ახდენენ სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის ფრონტებზე, როგორც უფროსი თაობები კლასობრივი, სამოქალაქო და სამამულო ომის ფრონტებზე.

მაგრამ ეს წარმატებები თავისთავად არ მოდის. წარსულის გამოცდილება, რაც არ უნდა კარგად შეისწავლო იგი, თავისთავად არ იქცევა მოქმედების ენერგიად და მოღვაწეობის სტიმულად. საჭიროა ამ წარსულის გამოცდილებაზე დაფუძნებული რთული და ხანგრძლივი აღმზრდელობითი მუშაობა, ჰისტორიული ზრუნვა ახალგაზრდობის შეგნებასა და ფსიქიკაში კომუნიზმის ნათელი იდეალებისა და მისწრაფებების დანერგვისათვის, ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებასა და საქმიანობაში კომუნისტური მორალის პრინციპებისა და ნორმების დამკვიდრებისათვის. ეს არის თანამედროვე ეტაპზე ჩვენი ქვეყნის იდეოლოგიური ფრონტის მთავარი ამოცანა.

ამ ამოცანას ემსახურება ჩვენში საზოგადოებრივ-იდეოლოგიურ მეცნიერებათა ყველა დარგი და მათ შორის ეთიკა-მარქსისტულ-ლენინური ეთიკის ერთ-ერთი ცენტრალური ამოცანაა თანამედროვე ეპოქისა და ჩვენი იდეალებისადმი შესატყვისი მორალური ღირებულებების სისტემის შექმნა, ახალგაზრდობისა და მთელი მოსახლეობის ახლებური ღირებულებითი ორიენტაციის პრინციპების შემუშავება და მისი პროპაგანდა.

სოციალიზმი და კომუნიზმი, როგორც სოციალური სტრუქტურა და მისი იდეალი, დიდი ხანია იქცა ჩვენი პლანეტის ცივილიზაციის პროგრესული განვითარების მთავარ განმსაზღვრელ ფაქტორად. სოციალიზმისა და კომუნიზმისათვის ბრძოლის ნახევარსაუკუნოვანმა ისტორიამ გამოიწვია ძველი ეპოქების მთელ რიგ მორალურ ღირებულებათა ძირეული გადაფასება. დიდი ხანია დამკვიდრდნენ და ფუნქციონებენ ახალი მორალური ღირებულებები. საჭიროა მათი მეცნიერული ანალიზი და სისტემატიზაცია, რაც საფუძვლად დაედება ღირებულებათა შემდგომი განვითარებისა და ცხოვრებაში მასობრივი დამკვიდრების საქმეს.

ადამიანური ცხოვრების ერთ-ერთ ასეთ უმაღლეს ღირებულებას ასახავს ღირსების ცნება, რომელიც, სამუხსაროდ, ყველაზე ნაკლებადაა დამუშავებული თანამედროვე მარქსისტულ ეთიკურ ლიტერატურაში. ამ შრომის მიზანია ღირსების ცნების შინაარსის ანალიზი და მისი ადგილის გარკვევა ღირებულებათა სისტემაში.

§ 1. „ლირსების“ მნიშვნელობათა შესახებ

„ლირსება“ რაიმე მოვლენის დადებითი თვისებისა და უპირატესი მონაცემების აღმნიშვნელი სიტყვაა. აქ „მოვლენის“ ცნებაში შეიძლება იგულისხმებოდეს ნებისმიერი საგანი, ნივთი, სისტემა, არსება, ფუნქცია, ფენომენი — ყოველივე მატერიალური და სულიერი ღირებულება, რომელსაც კი ადამიანი მოიხმარს თავისი კეთილდღეობისათვის, ან, საერთოდ, რაიმე მიზნის განხორციელებისათვის.

„დადებითად“ მიიჩნევა მოვლენის თვისება, ნიშანი, რომელიც ამ მოვლენას ადამიანისათვის სასარგებლოს ხდის ან, საერთოდ, სასურველს ხდის, ადამიანის ინტერესის საგანს შეადგენს. დადებითია ყოველივე ის, რაც აკმაყოფილებს ადამიანის მატერიალურ და სულიერ მოთხოვნილებებს, რაც ანვითარებს ამ მოთხოვნილებებს, ახდენს მათ კულტივირებას, აღზრდას, ან ხელს უწყობს ყოველივე ამას.

რაიმე მოვლენის ან მისი თვისების დადებითობა-უარყოფითობის განმსაზღვრელი არის ადამიანი, მისი კეთილდღეობა, მისი ინტერესები. შემფასებელი ადამიანია. იგი აფასებს მთელს სამყაროს, გარემომცველ ბუნებას, მიწას, წყალს, სითბოს და ჰინათლეს, მცენარეებსა და ცხოველებს, საზოგადოებას და ისტორიას. ყოველივე ამათგანის ღირსებას ადამიანი რაიმე ნიშნებსა და თვისებებში ზედავს, რაიმე უპირატესობასა და ღირებულება-ვარგისიანობაში. ადამიანის გარეშე არავითარი ღირებულება არ გააჩნია არც მიწას და არც წყალს, არც ბუნებას და მთელ სამყაროს. ისინი, მართალია, არსებობენ ადამიანის გარეშეც, მაგრამ რაიმე დადებითი ან უარყოფითი თვისება არ გააჩნიათ. ყველაფერს

ადამიანი ანიჭებს ღირებულებას, ან უფრო ზუსტად, ყველაფერს ადამიანთან მიმართებაში ენიჭება ღირებულება².

დადებითი და უარყოფითი თვისებები შეიძლება ჰქონდეს ყველა მოვლენას და მათ შორის თვით ადამიანსაც, მოვლენათა შემფასებელსა და ღირებულებათა მიმნიჭებელს. მაგალითად, ადამიანის დადებითი თვისებებია: ჯანმრთელობა, სიძლიერე, სილამაზე, განათლებულობა, გონიერულობა, ფაქიზი გემოვნება, დახვეწილი კულტურა, ძლიერი ნებისყოფა, მაღალი ზნეობა. ყველა ეს დადებითი თვისება ღირსებად ითვლება, ღირსებად იწოდება. შესაბამისად, თუ ადამიანს არა აქვს რომელიმე ეს ღირსება — ამას ნაკლოვანება ეწოდება. მაგალითად: თუ ჯანმრთელობა დადებითი თვისებაა, ღირსებაა, — ავადმყოფობა უარყოფითი ნიშანია, ნაკლოვანებაა. ასევე ნაკლოვანებებია: სისუსტე, სიმახინჯე, უვციობა, უგნურობა, უგემოვნება, უკულტურობა, უნებისყოფობა და უზნეობა.

როგორც ვხედავთ, ადამიანს შეიძლება გააჩნდეს მრავალი ღირსება და ნაკლოვანება. ამ უკანასკნელთა სიმრავლისა და მათ შორის გარკვეული შსგავსება-განსხვავების გამო შეიძლება მათი კლასიფიცირება გარკვეული პრინციპით. ასე, მაგალითად, ადამიანის სხეულისა და სულის ნიშნების მიხედვით — შეიძლება ვილაპარაკოთ მის სხეულებრივ და სულიერ ღირსებებზე. ან კიდევ, რამდენადაც ადამიანის ღირსებები შეიძლება მემკვიდრეობით იყვნენ თანდაყოლილი ან აღზრდა-განვითარებით შეძენილი — შეგვიძლია ვილაპარაკოთ თანდაყოლილ და შეძენილ ღირსებებზე.

ადამიანის ფიზიკური ღირსება-ნაკლოვანებები ერთი სფეროა, ხოლო მისი სულიერი ღირსება-ნაკლოვანებები — მეორე სფერო. ორივე სფერო შეიძლება გაიყოს თანდაყოლილ და შეძენილ ღირსება-ნაკლოვანებებად.

გარდა ამისა, ფიზიკური ღირსება-ნაკლოვანებები შეიძლება გაიყოს ბიოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ და ესთეტიკურ ღირსება-ნაკლოვანებებად, ხოლო სულიერი ღირსება-ნაკლოვანებები შეიძლება დაიყოს სულის, ცნობიერების შემადგენელი უნარების მი-

² ღირებულებითი ეთიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი მაქს შელერი, აშოდ ცდილობდა დაესაბუთებია ღირებულებათა ობიექტური არსებობა, ადამიანებისაგან დამოუკიდებლად.

ხედვით — ინტელექტურ, გრძნობად და ნებელობით ღირსება-
ნაკლოვანებებად³.

ინტელექტურ ღირსებებს მიეკუთვნებიან, მაგალითად: განათ-
ლებულობა, გონივრულობა, სიტყვამოსწრებულობა (აზროვნების
ფუნქციის რაოდენობრივი, თვისებრივი და ღროული პარამეტრე-
ბი) და სხვა.

გრძნობადობის ღირსებებად შეიძლება მივიჩნიოთ: მხატვ-
რული გემოვნება, იუმორის გრძნობა, სიფაქიზე, კეთილშობი-
ლური მანერები, ტაქტი და ა. შ.

ნებელობითი ღირსებებია: გულწრფელობა, თავმდაბლობა,
თავაზიანობა, ხელგაშლილობა, დიდსულოვნება, პრინციპულობა,
სიმამაცე და ა. შ.

ნებელობით ღირსება-ნაკლოვანებებს განსხვავებით ინტელექ-
ტურ და გრძნობად ღირსება-ნაკლოვანებისაგან სათნოება-
მანკიერებანი ეწოდებათ.

ცნობიერების სხვადასხვა უნართა და შესაბამის ღირსება-ნა-
კლოვანებათა ასეთი განსხვავებების აღნიშვნა სრულებითაც არ
ნიშნავს მათს იზოლირებას ერთმანეთისაგან და ურთიერთკავშირი-
სა და ერთიანობის უარყოფას. იუმორის გრძნობა, მაგალითად, შე-
უძლებელია ინტელექტის მონაწილეობის გარეშე, ან სიტყვა-
მოსწრებულობა — გრძნობადობისა და ესთეტიკური გემოვნების
გარეშე. ცნობიერება ერთიანია, მაგრამ ეს ერთიანობა მის შემად-
გენელ სხვადასხვა მხარეთა და უნარ-ფუნქციათა ერთიანობაა.
ადამიანის ამა თუ იმ სულიერ ღირსებებში ცნობიერების სხვადა-
სხვა ფუნქციები დომინირებენ და მათი კლასიფიკაციაც ამ უპი-
რატესობისა და დომინირების პრინციპით ხდება.

„ღირსება“ დადებით თვისებებს ჰქვია, რეალურად არსებულ
რაიმე დადებით თვისებებს. მაგრამ შეიძლება ისედაც მოხდეს, რომ
„ღირსება“ ვუწოდოთ რომელიმე უარყოფითი თვისების არარ-
სებობას, მის გამორიცხვას, მაგალითად, სიმშვიდე, კეთილგონიერე-
ბა, რომლებიც გამორიცხავენ აღეღვებას, შიშს, შფოთს და ა. შ.

ასევე, „ნაკლოვანება“ უარყოფით თვისებებს ჰქვია, რეალუ-
რად არსებულ რაიმე უარყოფით თვისებებს, რომლებიც დადებითი

³ ეთიკური აზროვნების ისტორიაში ადამიანის სულიერი ღირსებების
კლასიფიკაციის პირველ ცდას ვხვდებით არისტოტელესთან, მის მოძღვრებაში
დიანოეტიკურ (ინტელექტუალურ) და ეთიკურ (ხებელობით) სათნოებათა შე-
სახება. იხ. მისი „ნიკომახეს ეთიკა“.

თვისებების საპირისპირონი არიან. მაგრამ ძალიან ხშირად „ნაკლოვანებას“ ვუწოდებთ არა რაიმე რეალურ თვისებას, არამედ ამა თუ იმ ღირსების არარსებობას, მის გამორიცხვას, ან ამ დადებითი თვისების მეტად დაბალ ინტენსივობას, დაბალ ხარისხს. ასე, მაგალითად: გაუნათლებლობა, უკუღმართობა, გაუბედაობა, პასიურობა და ა. შ.

მაშასადამე, ღირსება-ნაკლოვანებათა დაპირისპირებაში გვაქვს როგორც ორწევრიანი, ასევე სამწევრიანი დაპირისპირება. ორწევრიანია დაპირისპირება — როცა რაიმე დადებით ღირსებას უპირისპირდება ასევე დადებითი (ე. ი. რეალურად არსებული) ნაკლოვანება. მაგალითად: სიკეთე-ბოროტება, გულწრფელობა-სიცრუე, ხელგაშლილობა-სიძუნწე, თავმდაბლობა-ქედმაღლობა, თავაზიანობა-თავხედობა და ა. შ.

დაპირისპირება სამწევრიანია, როცა ღირსებასა და ნაკლოვანებას შორის არის ნეიტრალური მდგომარეობა. მაგალითად: სიმაართლის თქმა — სიმაართლის ართქმა — ტყუილის თქმა. სიკეთე — გულგრილობა — ბოროტობა.

სოციალურმა პრაქტიკამ ადამიანები მიაჩვია დიქტომიურ დაყოფას — ორწევრიან დაპირისპირებას: სადაც არ ხედავენ დადებითს — იქ ხედავენ უარყოფითს. მაგრამ ეს ეთიკურ-ფსიქოლოგიური კანონზომიერება ონტოლოგიურს როდი ნიშნავს. ხშირ შემთხვევაში საშუალო მდგომარეობაც არსებობს და ამას გათვალისწინება უნდა.

საშუალო მდგომარეობად მიიჩნევა, მაგალითად, ადამიანის ზნეობრივი ხასიათის ისეთი ნიშანი, რომელიც არც სათნოებას მიეკუთვნება და არც მანკიერებას, მაგრამ მათ საზღვრებშია, მათ შორის მდებარეა. იგი არის არა არისტოტელესეული „ოქროს შუაგული“ საპირისპირო მანკიერებებს შორის, არამედ სათნოების ისეთი დაბალი დონე, რომელიც უკვე აღარაა სათნოება და მანკიერების ისეთი დაბალი დონე, რომელიც ჯერ კიდევ არაა მანკიერება.

მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ გულწრფელობის სათნოება. ადამიანი, რომელსაც სიმაართლის თქმა და გამომეტადება უყვარს — გულწრფელია. ადამიანი, რომელიც სიმაართლის მაგიერ ტყუილს ამბობს და სიმაართლეს ამახინჯებს — ცრუა. მაგრამ შეიძლება ადამიანმა არც სიმაართლე თქვას და არც ტყუილი, თავი აარიდოს სიმაართლის თქმას. ეს თავშეკავება თუ გაუბედაობა მაინც ზნეობრივი შეფასების ობიექტი ხდება და მის შესახებ ვერ იტყვი კატეგორიული ფორმით — სათნოებაა თუ მანკიე-

რება იგი. რამდენადაც ამ პიროვნებამ ტყუილი არ თქვა — სათნოებაა, მაგრამ რამდენადაც სიმართლე არ თქვა — მანკიერებაა.

სიმართლისაგან ასეთი თავშეკავება ზოგადად შეიძლება მივიჩნიოთ მინიმალურ სათნოებად და ასევე მინიმალურ მანკიერებად. აქ ორივე საწყისია ერთად მოცემული და რომელი საწყისიც განვითარდება — იმავე რიგის თვისებასთან გვექნება საქმე — სათნოებასთან ან მანკიერებასთან. კონკრეტულ სიტუაციაში კი „სიმართლის არ თქმა“ შეიძლება უდიდესი ბოროტებაც იყოს და უდიდესი სიკეთეც. „კონკრეტული სიტუაციის“ ასეთ გადამწყვეტ მნიშვნელობაზე მიუთითებს რუხთაველის ცნობილი აფორიზმი: „ზოგჯერ თქმა ზოტს არათქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დაშავდება“.

იგივე შეიძლება ითქვას სხვა სათნოებებზე და მანკიერებებზე, როგორიცაა მაგალითად: თავმდაბალი — არათავმდაბალი — ქედმაღალი, თავზიანი — არათავზიანი — თავხედი, გულუხვი — არაგულუხვი — ძუნწი და ა. შ. ანუ სამნიშნა თვისებებში ფაქტიურად ასახულია სათნოებისა და მანკიერების ვარკვეული ინტენსივობა. საშუალო ინტენსივობას ზოგჯერ გააჩნია ამა თუ იმ ენის ლექსიკაში სპეციალური ტერმინი, როგორიცაა, მაგალითად, „გულგრილი“ კეთილსა და ბოროტს შუა. ხოლო უმთავრეს შემთხვევაში ფქმნით ხელოვნურ ტერმინს სათნოების ან მანკიერების აღმნიშვნელი ტერმინის უარყოფით, მაგალითად, „არათავმდაბალი“ თავმდაბალსა და ქედმაღალს შუა.

ადამიანის ღირსება-ნაკლოვანებების ზუსტი კლასიფიკაცია აშკარად ჩვენ არ გვანტერუსებს. აქ მხოლოდ იმის აღნიშვნაა საყურადღებო, რომ ადამიანს მრავალი ღირსება-ნაკლოვანება შეიძლება ახასიათებდეს და ყოველი ღირსება რაიმე დადებით თვისებას აღნიშნავს.

დადებითობისა და სარგებლიანობა-მიზანშეწონილობის გარდა ღირსების ცნება ხასიათდება რაიმე უპირატესობის მომენტიტ. იგულისხმება მოვლენის ან მისი რომელიმე თვისების უპირატესობა სხვა მოვლენასთან ან მის თვისებასთან შედარებით. მაგალითად, მიწის, წყლის, ჰაერისა და სითბო-სინათლის ღირსებებზე ლაპარაკს მაშინ აქვს აზრი, თუ მათ ვადარებთ ან ვუპირისპირებთ ისეთ მონათესავე მოვლენებს, რომლებსაც არ გააჩნიათ ეს დადებითი თვისებები, ან მათი საწინააღმდეგო თვისებები გააჩნიათ. ასე, მაგალითად, მიწა შეიძლება შევადაროთ კლდეს, ქვებს, ქვიშას.

მხოლოდ შიშას შეუძლია მოგვეცეს მოსავალი და ესაა მისი ღირსება.

სულ სხვაა ლაპარაკი ერთი გარკვეული მიწის ღირსებებზე მეორესთან შედარებით. ასევეა ჰაერი, წყალი, მათი თვისება, ნიშანი და ა. შ. ღირსება უპირატესობას ნიშნავს სხვა საგანთან, სხვა მოვლენასთან შედარებით. იგი, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს საგნის უპირატესობას, აღმატებულობას, მჭობნელობას მის გვარში, ან იმ საგანთან შორის, რომლებიც იმავე ფუნქციას ან დანიშნულებას ემსახურებიან. დადებითობასთან ერთად უპირატესობა, აღმატებულობა, ღირსების ცნების არსებითი და სპეციფიკური ნიშანია.

§ 2. ადამიანური ღირსების ცნება

შევთანხმდით რა „ღირსების“ ტერმინის მნიშვნელობაზე და ადამიანის ღირსებების ცნების შინაარსზე, ეხლა შეიძლება დავიწყოთ საკვლევი ობიექტის — ადამიანური ღირსების ცნების შინაარსის ანალიზი.

ხშირად ადამიანური ღირსების ცნებას აიგივებენ ადამიანის ღირსების ცნებასთან და ეს რაიმე განსაკუთრებულ გაუგებრობას არ იწვევს. მაგრამ მეცნიერული სიზუსტე მოითხოვს მათ შორის განსხვავების გათვალისწინებას. ადამიანს შეიძლება მრავალი ღირსება გააჩნდეს, რომელთა შესახებ უკვე ვილაპარაკეთ წინა პარაგრაფში, ადამიანური ღირსება კი მხოლოდ ერთი და ერთიანი უნდა იყოს.

როცა ლაპარაკია „ადამიანის ღირსებებზე“, მხედველობაშია თითქმის ყოველთვის კონკრეტული ადამიანი, რომელსაც ვადარებთ სხვა კონკრეტულ ადამიანებს და ვახასიათებთ მას რაიმე უპირატესობის ნიშნებით, ანუ ღირსებებით. ხოლო როცა ლაპარაკია ადამიანურ ღირსებაზე, მაშინ მხედველობაშია ადამიანი საერთოდ. ზოგადი ადამიანი, ადამიანთა მოდგმა (i. o. o. Sapiens) და ეუპირისპირებთ მას დანარჩენ ცოცხალ და არაცოცხალ სამყაროს.

მაშასადამე, ადამიანური ღირსების ცნება უნდა ნიშნავდეს იმ არსებით ნიშანს ან თვისებას, რითაც ადამიანი განსხვავდება სხვა არსებათაგან და, ამასთან, არა უბრალოდ განსხვავდება, არამედ შეადგენს მის უპირატესობას, აღმატებულობას ღირებულებისა და პროგრესის გარკვეული სკალისა და კრიტერიუმის მიხედვით. თავის მხრივ, ეს ნიშანი — ღირსება — შეიძლება რთული იყოს და მრავალ ნიშანს შეიცავდეს. ადამიანურ ღირსებას უნდა შეადგენ-

დეს სხვა არსებებზე ადამიანის უპირატესობის მაჩვენებელ ნიშან-
თა ერთობლიობა. ადამიანის ასეთ უპირატესობას ჰქმნის მისი სუ-
ლი, ცნობიერება, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა, სამი ნაწილისა-
გან შესდგება — აზროვნებისა, გრძნობადობისა და ნებელობისაგან.
„სამივე ეს უნარი მეტნაკლები ძალითა და ინტენსივობით ადამიანუ-
რი ღირსების შემადგენელი ელემენტებია⁴. მათ შორის კავშირი

⁴ ეთიკური აზროვნების ისტორიაში ადამიანური ღირსების ცნება გან-
საკუთრებული სიღრმით პირველად დაამუშავა ა. კანტმა. სტოიციზმის მიერ
ადამიანური ღირსების ცნებაზე ყურადღების გამახვილებასა და უმაღლეს
ღირებულებათა რანგში აყვანას მან მეცნიერული საფუძვლები მოუძებნა.
კანტი ადამიანური ღირსების ასეთ საფუძველს მის გონიერულობაში ხედავდა.
გონიერება აძლევს ადამიანს საშუალებას და უფლება-მოვალეობას განიხილოს
ადამიანი როგორც მიზანი თავისთავად და არა როგორც საშუალება: „მიზანთა
საშეფოში, — წერდა იგი, — ყველაფერს აქვს ან ფასი, ან ღირსება. ის,
რასაც აქვს ფასი, შეიძლება შეცვლილი იქნეს რაიმე სხვით, როგორც ექვია-
ლენტი; ხოლო რაც აღემატება ყოველ ფასს და, მაშასადამე, გამორიცხავს
ყოველგვარ ექვივალენტს, ის ფლობს ღირსებას.

მას, რასაც მიმართება აქვს ადამიანურ მიდრეკილებებსა და მოთ-
ხოვნილებებთან, აქვს საბაზრო ფასი; მას, რაც მოთხოვნილების გარე-
შეც შეეფერება გარკვეულ გემოვნებას, ანუ ჩვენი სულიერი ძალების უმიზ-
ნო თამაშს სიამოვნებას, აქვს აფექტით განსაზღვრული ფასი
(Affections preis): ხოლო იმას, რაც შეადგენს პირობას, რომლის შემთხვე-
ვაშიც შესაძლებელი ხდება რაიმე იყოს მიზანი თავისთავად, აქვს არა მარტო
შეფასებითი ღირებულება, ანუ ფასი, არამედ შინაგანი ღირებულებაც, ანუ
„ღირსება“ (И. Кант, „Основы метафизики нравственности“, Соч. т. 4 (I),
1965, стр. 276—277).

თანამედროვე ბურჟუაზიულ ეთიკურ კონცეფციებში ღირსების ცნების
„სისტემატურ დამუშავებასა და მისი როლისა და მნიშვნელობის აბსოლუტიზა-
ციას ვხვდებით ეგრეთწოდებულ პრომეთეიზმში, ანუ გმარული ეთიკის მიმდევ-
რებში. ამ მიმდინარეობის ლიდერია პ. ბოჩანეკი, რომელმაც დაწერა წიგნები
„О достоинстве человека“. Париж, 1950, „О самом важном. Конечное
назначение человека“, Париж, 1956 ბოჩანეკი აცხადებს, რომ იგი დგას
„по ту сторону религии и материализма, по ту сторону теизма и атеизма“
(I, стр. 754). მის მოძღვრებაში ღმერთის ადგილს იჭერს ადამიანი და მისი
ღირსება მას მიაჩნია, რომ ეს ეთიკური სკოლა იდეალიზმის ახალი, უმაღლესი
ფორმაა, რომელიც შეეფერება ადამიანის სულიერ განვითარებას. ეს იდეალიზმი
„ქეშმარიტი“ და „შემომქმედი“ მოძღვრებაა, რომელიც ხიბლავს ადამიანს თავისი
„ძლევაბოსილებითა და შემომქმედებითი სიდიდით“ (II გვ. 1193). ამ მოძღვრე-
ბაში ღირსება ცენტრალური ეთიკური კატეგორიაა. იგი ყველა სხვა ცნებისა და

და ერთიანობა ისე მტკიცე და განუყოფელია, რომ რეალურად ერთიმეორის გარეშე არ წარმოიდგინებან. მხოლოდ აბსტრაქცი-
ას შეუძლია მათი გათიშვა და დიფერენცირებული ანალიზი, რაც
სწორედ იმას გვიჩვენებს, რომ ყოველ ამ უნარს დანარჩენ ორ
უნარში აქვს ფესვები გადგმული და, მიუხედავად ფენომენოლო-
გიური და ფუნქციონალური სხვაობისა, ჰქმნიან შინაარსობრივ
ერთიანობას. ეს უკანასკნელი გამოიხატება უმაღლესი ადამიანური
ღირებულებების: ჰუმანობის, მშვენიერებისა და სიკეთის განუ-
ყრელი ერთიანობით. რომელი მათგანიც არ უნდა გამოაცხადო
ცენტრალურ, მადომინირებელ ღირებულებად, სულ ერთია, ისინი
დანარჩენ ორს თავისთავად შემოიტანენ ამავე უმაღლესი მადომი-
ნირებელი ღირებულების რანგში. ე. ი. მსჯელობას მათ შორის
უპირატესობის შესახებ აზრი ეკარგება. ისინი სამივე ერთად და

ზნეობრივი ფენომენის შეფასების კრიტერიუმი. ადამიანი სამყაროს ცენტრი და
მისი მეუფა, ხოლო მისი ღირსება ყველა სხვა ღირებულების საფუძველია. ღირ-
სების კატეგორიის გარეშე—წერს ბორანეცი,—„В мире все было бы аксиологи-
чески безразлично и потому мертво... Если бы не существовало в мире мо-
ральной категории достоинства, сообщающей вещам ценность, то в мире
не могло быть ни ценения, ни любви, ни стремлений, ни достижений, ни
борьбы, ни целей, ни идеалов, ни надежд“ (I, стр. 127—128).

ბორანეცი ღირსების ცნებას განიხილავს ისტორიული გენეზისის თვალ-
საზრისით „От полуживотного состояния, лишённого всякого понятия о
достоинстве, как своем собственном так и чужом, до сознания высшего
абсолютного достоинства“— ასეთია ადამიანისა და მისი ღირსების განვითარების
გზა. იდეალურის ზრდასა და ღირსების ამაღლებაში ზედაეს ბორანეცი აბსოლუტურთან
მიახლოებას, ადამიანი თავისი იდეით ისეთი არსებაა, რომელიც ფლობს აბსოლუ-
ტურ ღირსებას, რის გამოც იგი განიხილება, როგორც არსება უსასრულო და
მოუსპობადი (იქვე, გვ. 352).

პიროვნების ღირსებასთან ერთად ბორანეცი უშვებს უმაღლესი აბსო-
ლუტური ღირსების, როგორც ზნეობრივი იდეალის არსებობას. იგი გამოცხადე-
ბულია ადამიანური ღირსების საფუძვლად. ამ მოძღვრების შეფასება მოცემუ-
ლია თვითონ ბორანეცისთან, როელიც წერს, რომ რელიგიასა და პრომე-
თეიზმს შორის ბევრი რამ არის საერთო, ხოლო განსხვავება იმაშია, რომ
ღმერთის ადგილას აქ დაყენებულია ადამიანი.

ამ კონცეფციის შეფასებისას ძნელი არაა დავინახოთ მის შემქმნელთა და-
მიმდევართა სუბიექტური კლასობრივი მოტივები და თვითონ მოძღვრების
მეცნიერულ-ობიექტური შედეგები. ადამიანური ღირსების ცნების წინ წამო-
წევა და კაცობრიობის ყურადღების გამახვილება მისი დაცვისა და განვითა-
რების აუცილებლობაზე ობიექტურად მშრომელი ხალხისა და დემოკრატიის
ინტერესებს უფრო ემსახურება, ვიდრე ექსპლოატაციასა და რეაქციას.

ერთნაირი ძალით არიან ცენტრალური, მადომინირებელი, უმაღლესი ღირებულებები.

ღირებულებათა ტრიადის ამ ელემენტთა ერთიანობისა და თანაბარი უნივერსალურობის აღნიშვნის შემდეგ შესაძლებელია ადამიანური ღირსების ცნებისა და მისი სტრუქტურის ფორმირებაში თითოეული მათგანის როლისა და მნიშვნელობის დიფერენცირებული ანალიზი.

აზროვნება კეშმარიტების წვდომის უნარია. კეშმარიტება ადამიანის საარსებო საშუალებათა მოპოვების უმნიშვნელოვანესი პირობაა, ცოდნა ადამიანის იარაღია. მაგრამ, ამის გარდა, ცოდნა, კეშმარიტება ადამიანს ახარებს, ანვითარებს, აძლიერებს. კეშმარიტებისადმი სწრაფვა, მისთვის ბრძოლა და მოღვაწეობა ადამიანის არსებობის ერთ-ერთი არსებითი მიზანია და, შესაბამისად, ადამიანის შესაფერისი მოქმედებაა. კეშმარიტების სიყვარული ადამიანის უპირატესობას, მის ღირსებას ჰქმნის და ეს ღირსება მაშინ არის დაცული, შეუბღალავი, ან, უფრო მეტი, განვითარებული, გაზრდილი, როცა იგი ახერხებს სწრაფვას კეშმარიტებისადმი, მისთვის ბრძოლას, შრომას და მოღვაწეობას.

ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში ძველი ბერძნებიდან მოყოლებული დღემდე არ გამოლეულა ცდები სწორედ კეშმარიტებისადმი სწრაფვაზე დაფუძნონ ადამიანის ცხოვრების აზრი. არა ერთ გამოჩენილ მოაზროვნეს სწორედ სამყაროს შემეცნება მიაჩნდა ადამიანის უმაღლეს დანიშნულებად და ისტორიის უნივერსალურ საზრისად. საკმარისია დავკახელოთ არისტოტელე და ჰეგელი. კეშმარიტებისა და შემეცნების როლის ასეთი მაღალი შეფასება სავსებით გასაგებია, რამდენადაც თანამედროვე, ყველაზე მეცნიერული მსოფლმხედველობაც კი კეშმარიტებას ადამიანური ცხოვრების ერთ-ერთ უმაღლეს ღირსებად მიიჩნევს. მარქსიზმ-ლენინიზმი ფილოსოფიური აზროვნების ამ ისტორიულ ტენდენციას, როგორც რაციონალურ მარცვალს, თავის თავში შეიცავს მოხსნილი და შენახული სახით. ეს არის თეზისი: კეშმარიტება მიზანია, გარდაქმნა საშუალებაა.

ადამიანს შრომა და ბრძოლა სჭირდება არა მარტო იმისათვის, რომ ფიზიკურად იარსებოს, არამედ იმისათვის, რომ იარსებოს, როგორც მოაზროვნე არსებამ, რომ აზროვნოს, კეშმარიტება ეძიოს, მეცნიერება შექმნას. ამ აზრით, შრომა, საქმიანობა, სინამ-

დვილის გარდაქმნა საშუალებაა შემეცნებისათვის. შემეცნება კი თვითმიზანია. მაგრამ ისე ვერ შეიმეცნებ, თუ არ გარდაქმენი სინამდვილე და არ შექმენი შემეცნების იარაღები, ტექნიკა და თვითონ მაღალგანვითარებული გონება, რომელიც ვითარდება სინამდვილის გარდაქმნის პროცესში და მის შედეგად.

კ. მარქსის ცნობილი თეზისი ფოიერბახის შესახებ — „ფილოსოფოსები მხოლოდ სხვადასხვაგვარად განმარტავდნენ სამყაროს, მაგრამ საქმე ისაა, რომ შევცვალოთ იგი“, — სრულებითაც არ ეწინააღმდეგება აზრს იმის შესახებ, რომ შემეცნება მიზანია, ხოლო გარდაქმნა საშუალება. მარქსი ამ თეზისით ფილოსოფოსებს უსაყვედურებს სოციალურ პასიურობას და არ ეხება საკითხს თუ რომელია თვითმიზანი — შემეცნება თუ გარდაქმნა. ამ თეზისის არსებითი შინაარსი სოციალური აქტიურობისა და ფილოსოფიის რევოლუციურობის აუცილებლობის მოთხოვნაა.

გარდაქმნა იმიტომაცაა საჭირო, რომ არსებული არ გვაკმაყოფილებს. მაგრამ ადამიანს დაუქმყოფილებელი, საბოლოო ჯამში, შეიძლება დარჩეს შემეცნებითი, სულიერი მოთხოვნილებები და არა სხეულებრივი, ვიტალური. მართალია, გარემოში ადაპტირება და მობეზრების ფენომენი ადამიანის ემოციური ბუნების მუდმივი თანმხლები ფაქტორებია, რომლებიც გარემოს მუდმივი გარდაქმნისა და სიახლისადმი სწრაფვას განსაზღვრავენ, მაგრამ აქაც კი თვითმიზანი არის არა გარდაქმნა, როგორც ასეთი, არამედ მშვენიერებისადმი სწრაფვა, მისკენ დაუოკებელი მისწრაფება. ე. ი. ამ სფეროშიც კი თვითმიზანი არის არა უბრალოდ გარდაქმნა; არამედ შემოქმედება, ცნობიერი მოღვაწეობა, გონიერი საქმიანობა, შემეცნება-გარდაქმნა.

გარდაქმნა შეიძლება გაგებულ იქნას, როგორც სამყაროს, მატერიის თვითგანვითარების უმაღლესი ფორმა. ასეთი თვითგანვითარება მიიღწევა იმით, რომ წარმოიშობა ადამიანი და მის მთავარ ფუნქციად იქცევა შემეცნება. ადამიანი შეიმეცნებს გარდაქმნის პროცესში და გარდაქმნის შემეცნების მიზნით.

დებულებას — „შეიმეცნებს გარდაქმნის მიზნით“ მხოლოდ ისტორიული და შეფარდებითი, პირობითი მნიშვნელობა აქვს. იგი არ არის მარადიული, აბსოლუტური კეშმარიტება. შემეცნების შედეგად ადამიანი გარდაქმნის, მაგრამ ეს გარდაქმნა თვითმიზანი როდია. იგი არ შეიძლება იყოს თვითმიზანი; ცინაიდან წინასწარ არ შეიძლება ვიცოდეთ — დავიწუნებთ თუ არა შემეცნებულს. თუ

დავიწუნებთ, მაშინ გარდავქმნით. ე. ი. გარდაქმნა შედეგია და არა მიზანი⁵.

გარდაქმნა ამავე დროს ახალი შემეცნების საშუალებაა. იგი საშუალებაა და შედეგი, მაგრამ არა მიზანი. რატომ უნდა ვეძებოდე სამყაროს, რომ აუცილებლად გარდავქმნით მას? ადამიანისა და მობეზრების გამო? თუ მოგვებზრდება — მაშინ გარდავქმნით. ეს იძულებითი, ერთგვარი „პროვოცირებული“ გარდაქმნაა და არა თვითმიზნური. ადამიანი, მართალია, სულ გარდაქმნის პროცესშია, მაგრამ აქედან არ გამომდინარეობს, რომ ეს მისი მიზანია. გარდაქმნა ადამიანის ცხოვრების წესია, საქმიანობაა, ხვედრია, ბედია, მაგრამ მიზანი არაა. მიზანი სხვაა, რის გამოც მას ბედად ერგო მუდმივი გარდაქმნა. ეს მიზანი შემეცნებაა. სამყარო თავისთავს შეიმეცნებს და თავისთავს გარდაქმნის არა რაიმე მიზნების გამო (სამყაროს არა აქვს მიზნები, ტელეოლოგიას იდეალიზმი და თეოლოგია ამართლებს მხოლოდ), არამედ მიზეზებისა და კანონზომიერების გამო. ძნელად თუ დავასახელებთ ისეთ ადამიანურ მიზანს, რომლის საბოლოო არსება შემეცნება, ინტელექტუალური წვდომა არ იყოს. მზის სისტემის ათვისება-დამორჩილება კი გალაქტიკისა და მეტაგალაქტიკების შემეცნებას ემსახურება და ა. შ. უსასრულოდ.

ასეთია ზოგიერთი არგუმენტი ზემოთ წამოყენებული თეზისის დასაბუთებისათვის. მაგრამ არანაკლები არგუმენტები მოიძებნება ანტითეზისისათვის: „მიზანი გარდაქმნაა, შემეცნება — საშუალება“.

გარდაქმნა მეტია შემეცნებაზე, იგი უფრო მაღალი ღირებულებაა, რამდენადაც შემეცნების შემდგომი საფეხურია, შემეცნებას მოიცავს თავის თავში. გარდაქმნა უფრო მეტი აქტიურობაა, ვიდრე შემეცნება. მართალია, შემეცნება სპეციფიკური ადამიანური აქტიურობაა, მისი ერთ-ერთი უმაღლესი ფორმაა, მაგრამ გარდაქმნა უფრო მეტი აქტიურობაა იმ აზრით, რომ იგი წმინდა აქტიურობაა, ახლის შექმნა, არარსებულის შექმნა, განსხვავებით შემეცნების აქტიურობისაგან, რომელიც, მართალია, ასევე ახლისა და

⁵ მარქსიზმის მტრები არაერთგზის ცდილან დაებრალეზინათ მისთვის ბუნტარობის თვითმიზნურობა. ანტიკომუნიზმის თანამედროვე იდეოლოგებიც იმეორებენ ამ ბრალდებას, მიუთითებენ რა მარქსის ცნობილ XI თეზისზე ფოიერბახის შესახებ. ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ თეზისის აზრი არასწორად ესმით. „ბუნტარობა“, თუ ეს ტერმინი გამოდგება „რევოლუციურობის“ სინონიმად, მხოლოდ საშუალება შეიძლება იყოს და არა თვითმიზანი.

არარსებულის შექმნა, კერძოდ, აზრის, ცოდნის, კემპარიტების, მეცნიერების შექმნა, მაგრამ ყოველივე ეს უკვე არსებულის ასახვაა, სინამდვილით არის განსაზღვრული. შემეცნება ახალი აზრების სინამდვილეს ქმნის და არა ახალი საგნების სინამდვილეს, მაშინ, როცა გარდაქმნა სწორედ ახალი საგნების სინამდვილეს ქმნის. აღამიანი არ კმაყოფილდება არსებულის შემეცნებით და ახალ სინამდვილეს ჰქმნის, ახალ საგნებს, ახალ ნივთიერებებს, რომ არაფერი ვთქვათ ახალ ფორმებსა და სტრუქტურებზე. გარდაქმნის შედეგად აღამიანი ჰქმნის ახალ ღირებულებებს, რომელთა არსებითი შინაარსი გამოიხატება მშვენიერებისა და სიკეთის ცნებებით.

ამრიგად, შემეცნება, მართალია, აღამიანური აქტივობის ერთ-ერთი უმაღლესი ფორმაა, მაგრამ მასში პასივობის მომენტიც მონაწილეობს, იგი საგნით არაა განსაზღვრული, უკვე არსებულის ნეპეცნებაა, აღამიანამდე და მის გარეშე არსებულის შემეცნება. გარდაქმნა კი წმინდა აქტივობაა, იგი ჭერ არ არსებულის შექმნაა იმისაგან, რაც უკვე არის.

გარდაქმნა შემეცნებაზე მეტია იმ აზრითაც, რომ შემეცნების საზღვრები მოაზრებადია, გარდაქმნისა კი — არა. შემეცნება თეორიულად სასრულო პროცესია, იგი როდესმე შეიძლება დამთავრდეს, ყოველივე არსებული გაცნობიერდეს მოაზროვნე არსების მიერ. ხოლო გარდაქმნა უსასრულო პროცესია, მისი დასრულება შეუძლებელია პრაქტიკულადაც და თეორიულადაც. რაც არ უნდა გარდაქმნა სინამდვილე, კიდევ შეიძლება იმავე სინამდვილის გარდაქმნა და ასე შემდეგ, უსასრულოდ. გარდაქმნის ცნება თავის თავში შეიცავს უსასრულობას, რამდენადაც ყოველი გარდაქმნა უკლებლივ აღადგენს ახალი გარდაქმნის ობიექტს, მაშინ, როცა ყოველი შემეცნება ამცირებს შემეცნების ობიექტს, ყოველ შემთხვევაში თეორიულად მაინც⁶, რაღაცას აკლებს მას, რაც უკვე შევიმეცნეთ.

⁶ ღებულება „რაც უფრო მეტი იცი, მით უფრო კარგად იცი, რომ ცოტა იცი“ ცოდნის შეფარდებითობაზე მიუთითებს და არა მისი საზღვრების აბსოლუტურ დაუსრულებლობაზე. ამასთან, ამ ღებულებას კემპარიტების პრეტენზია აქვს სამყაროს უსასრულობის ვითარებაში. პრაქტიკულად კი, შენეცნებადი სამყარო ყოველთვის სასრულოა ყოველი გონიერი არსებისათვის გადაუღალავი დროისა და სივრცის ბარიერების გამო. სამყარო უსასრულოა, ხოლო მოაზროვნე არსების სიცოცხლის ხანგრძლივობა (არა მარტო ინდივიდის, არამედ გვარის, მოდემის) და სივრცეში მისი გადაადგილებისა და ინფორმაციის მოძრაობის სიჩქარე სასრულოა.

ადამიანი ვერ შეეგუება იმას, რომ თავის არსებით დანიშნულებად ზიიჩნიოს რაიმე სასარულოვანი მიზანი, მაშინ, როცა არსებობს უსასრულო მიზანი. ასეთი უსასრულო მიზანია გარდაქმნა და არა შემეცნება. მართალია, ადამიანმა იცის, რომ პრაქტიკულად შემეცნებაც ამოუწურავია, რადგან თვითონ სამყაროა ამოუწურავი, მაგრამ, როგორც უკვე ითქვა, სამყაროს დროითი და სივრცითი ბარიერები ყოველ გონიერ არსებას მოქმედების გარკვეულ ფარგლებს შემოუსაზღვრავს და როგორი გრანდიოზულიც არ უნდა იყოს ეს ფარგლები, თუნდაც მეტაგალაქტიკების სახით, მაინც მთელი სამყარო წარმოიდგინება ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ და დაუკავშირებელ გონიერ გალაქტიკათა და მეტაგალაქტიკათა კუნძულებად. უსასრულო სამყაროს ადამიანური შემეცნება ვერ გასწვდება, ხოლო სასარულო სამყაროში შემეცნება უსასრულო არ შეიძლება იყოს, მაშინ როცა გარდაქმნა და სრულქმნა სასარულო სამყაროშიც უსასრულოა შესაძლებელი.

შემეცნება არ შეიძლება მიჩნეული იქნეს უმაღლეს ღირებულებად თუნდაც იმიტომ, რომ მაშინ უმაღლეს ღირებულებად გამოცხადდებოდა უნივერსალური მოაზროვნე მანქანა და არა ადამიანი. ადამიანი მეტია მოაზროვნე მანქანაზე არა იმიტომ, რომ მანქანა ჩმისა შექმნილია და ეს უკანასკნელი ვერ იქნება შემქმნელზე უფრო კვებიანი; მთელი კაცობრიობის მიერ შექმნილი უნივერსალური მოაზროვნე მანქანა ყოველთვის აჯობებს ნებისმიერ გენიალურ მოაზროვნეს; მაგრამ იგი ვერ აჯობებს ნებისმიერ რიგით ადამიანს იმიტომ, რომ ადამიანი არ არის მარტო აზროვნება, იგი ამავე დროს მგრძნობელობა და ნებელობაა, რომელთა მანქანური დაპროგრამება დაუშვებელია. მანქანას შეიძლება მიეცეს უნარი საკუთარი სისტემების ფუნქციონირის მუდმივი კონტროლისა და თვითსრულქმნისა. საკუთარი თავის დაცვისა და შეკეთებისა, ნორმალური და არანორმალური მდგომარეობის ფიქსირებისა და არანორმალურის მოხსნისა, მაგრამ ადამიანური მგრძნობელობისა და ნებელობის უნარი მას არასოდეს არ მიეცემა. ადამიანი მეტია აზროვნებაზე სწორედ ამ უნარებით. „ადამიანს აქვს აზროვნება“ და არა „ადამიანი არის აზროვნება“.

საკმარისია გამოვაცხადოთ შემეცნება თვითმიზნად, რომ მეცნიერებამ შთანთქას ყველა სხვა ადამიანური ღირებულება და თვით ადამიანთა კეთილდღეობის ინტერესები. მეცნიერება ყოველთვის იყო ადამიანთა კეთილდღეობისათვის ბრძოლის საშუალება და ასეთად ღირს იგი მუდამ, მიუხედავად იმისა, რომ მისი პრო-

დუქცია — კეშმარიტება უმაღლეს ადამიანურ ღირებულებად არის მიჩნეული. კეშმარიტება კი იმიტომ არის მიჩნეული უმაღლეს ღირებულებად, რომ იგი ყველაზე კარგად ემსახურება ადამიანს, აძლიერებს და ახარებს მას. ადამიანი ანიჭებს კეშმარიტებას უმაღლეს ღირებულებას, ადამიანისათვის არის იგი ღირებული და არა თავისთავად. იგი უმაღლესი ადამიანური ღირებულებაა და არა ღირებულება საერთოდ.

ჩვენს საუკუნეში საკმაოდ გახმაურებული პოლემიკა „ფიზიკოსებსა“ და „ლირიკოსებს“ შორის არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა უმაღლესი ადამიანური ღირებულებების (კეშმარიტების, მშვენიერებისა და სიკეთის) ურთიერთდაპირისპირება და მათი შინაგანი ერთიანობის დავიწყება. სამყაროს შემეცნების გამოცხადება თვითმიზნად, კეშმარიტების პრიმატის აღიარება ადამიანის შემოქმედებითი და გარდამქმნელობითი მოღვაწეობის დაკნინებას, მშვენიერებისა და სიკეთის იგნორირებას გამოიწვევდა. ეს კი საბოლოო ანგარიშით ადამიანისა და მისი ღირსების დამცირება იქნებოდა. შემეცნება, შემოქმედება და სიკეთე ანუ ადამიანის სიყვარული⁷ ცხოვრების ისეთი არსებითი ფორმებია, რომლებიც ერთმანეთის გარეშე ვერ წარმოიდგინებიან. შემეცნებისა და შემოქმედების ინტერესი სიცოცხლისა და ადამიანის სიყვარულის ცეცხლითაა გაღვივებულ-დეტერმინირებული. ხოლო თვითონ სიცოცხლისა და ადამიანის სიყვარული მისი შემეცნებითი და შემოქმედებითი სულის არის შთაგონებული. ურთიერთგაპირობებულობა და ერთიანობა-ჰარმონია აქ უნივერსალური და აბსოლუტური კანონზომიერებაა.

ასეთია არგუმენტები, რომლებიც ასაბუთებენ ანტითეზის: „მიზანი გარდაქმნა, შემეცნება — საშუალება“. თეზისისა და ანტითეზისის შეერთება გვაძლევს სინთეზს, რომელსაც შეემატევისება შემოქმედების ცნება.

⁷ სიყვარული მოვლენებისა და გარემოსადმი აქტიური დამოკიდებულების განსაკუთრებული ფორმაა, რომლით არსებითი მიზანია ყოველივე არსებულის დაცვა და განვითარება. სიყვარული რაიმე მოვლენისადმი ადამიანის ინტერესის გამაღვივებელი ფაქტორია. იგი სასიამოვნოსა და სასურველის გამახანგრძლივებელია, ერთგვარი ღირებულებითი მეხსიერებაა, რომელიც ამორთავს ღირებულებას დროში წარმავალი პროცესიდან და ინახავს მას უფრო მეტი ხნის განმავლობაში. ამ აზრით იგი კონსერვატორული ძალაა, რომელიც ცვალებადობასა და გარდაქმნას უპირისპირდება. სიყვარულის ძალით აქვთ ადამიანებს ცნობიერი ისტორია, ტრადიციები და იგივე სიყვარული ედება საფუძვლად გემოვნების, მოდისა და სტილის ცვალებადობის სპირალურობას.

შემეცნება გარდაქმნის საშუალებაა, მაგრამ გარდაქმნა უაზრო და გაუმართლებელია შემოქმედების გარეშე. იგი აძლევს აზრსა და გამართლებას ყოველგვარ გარდაქმნას. საბოლოო მიზანი, თვითმიზანი, შემოქმედებაა, ხოლო შემეცნება და გარდაქმნა ამ მიზნის საშუალებებია. მაგრამ აქ არა აქვს ადგილი ცალმხრივობას. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, თვითონ შემეცნებაც შემოქმედებაა, კერძოდ, კეშმარიტების, აზრისა და ცოდნის შემოქმედება. ასევეა გარდაქმნაც. ისიც შემოქმედებაა. შემოქმედების პროცესია. ადამიანის გარდამქმნელობითი და რევოლუციური ბუნების გამართლება იმაშია, რომ გარდაქმნის ფუნქცია განუყოფელ ერთიანობაშია შემეცნებისა და შემოქმედების ფუნქციებთან.

ისტორიულად ადამიანი იწყებს შრომით, რომ ამით სიცოცხლე შეინარჩუნოს. შრომის პროცესში იმთავითვე მონაწილეობენ შემეცნების, შემოქმედებისა და გარდაქმნის ფუნქციები, თუნდაც მხოლოდ ჩანასახოვანი ფორმით. თანდათან ადამიანს უნვითარდება ეს ფუნქციები და ისინი არსებობის საშუალებებიდან არსებობის მიზნად იქცევიან. მათ თანდათან სულ უფრო მეტი ღირებულება ენიჭებათ, ვიდრე თვითონ სიცოცხლეს, ბიოლოგიურ არსებობას. საბოლოოდ, გარდაქმნა, შემეცნება და შემოქმედება ადამიანური ცხოვრება-მოღვაწეობის ისეთ კარდინალურ ფორმებად გვევლინებიან, რომლებიც საშუალება-მიზნისა და მიზეზ-შედეგის ერთმანეთში გადასვლის სპირალს ჰქმნიან, რაც ერთხელ კიდევ აღასტურებს სამყაროს ერთიანობის პრინციპისა და დიალექტიკურ კანონზომიერებათა უნივერსალურობას.

ადამიანი თავდაცვით იწყებს და შეტევით ამთავრებს. მაგრამ ეს შეტევა რომ, საბოლოო ანგარიშით, თავდაცვის ფუნქცია-საც ასრულებს, აქედან არ გამომდინარეობს დასკვნა, რომ მიზანი თავდაცვაა. არსებობის შენარჩუნება მხოლოდ მინიმალურ მიზნად შეიძლება მივიჩნიოთ და ეს მინიმალური მიზანი მაშინაა გამართლებული, თუ იგი გვეკრძება როგორც საშუალება მაქსიმალური მიზნების მიღწევასათვის. ასეთი მაქსიმალური მიზანია არა უბრალოდ ფიზიკური არსებობის შენარჩუნება, არამედ შემეცნებითი და შემოქმედებითი განვითარება.

ადამიანის ფსიქო-ფიზიკური მექანიზმის ემოციური ბუნების გათვალისწინებითაც კი მიზანი შემეცნება-შემოქმედებაა და არა უბრალოდ გარდაქმნა. მართალია, ადამიანი მოწოდებით უფრო ინტელექტუალური არსებაა, ვიდრე ემოციური, მაგრამ ემოციურობა არ მიეკუთვნება მეორე რიგის თვისებათა სფეროს, იგი

თვით ინტელექტუალურობის განუყოფელი მხარეა და ნებელობასთან ერთად პიროვნულობის მთლიან სტრუქტურას ჰქმნის, რომლის არსებითი ფუნქცია შემოქმედებაა და არა მარტო შემეცნება და გარდაქმნა.

მაშასადამე, ადამიანის არსებობის მთავარი მიზანი, თვითმიზანი არის შემოქმედება.

ადამიანის ფსიქო-ფიზიკურ მექანიზმში ემოციურობისა და ინტელექტუალურობის გარდა სოციალურობასაც გააჩნია სათანადო საფუძველი, კერძოდ ნებელობის სახით, რომლის ძირითადი ფუნქცია სწორედ გარდაქმნაა, მაგრამ გარდაქმნა არ შეიძლება უმიზნო და უშინაარსო იყოს. ხოლო მიზანსა და შინაარსს იძლევიან ინტელექტუალური და ემოციური ფუნქციები — აზროვნება და გრძნობადობა, ჰეშმარიტება და მშვენიერება, რომელთა ერთიანობა იძლევა სიკეთის ცნების არსებით შინაარსს.

ამრიგად, ადამიანური მოღვაწეობა ეს არის შემეცნება — შემოქმედება — გარდაქმნა, შესაბამისად, მისი უმაღლესი ღირებულებებია: ჰეშმარიტება, მშვენიერება, სიკეთე, პირველი ორის გარეშე მესამეს აზრი არა აქვს, ისევე, როგორც მესამის გარეშე აზრი ეკარგება პირველ ორს.

ღირებულებათა ეს ტრიადა უნივერსალური, აბსოლუტური და განუყოფელი ღირებულებების ერთიანობაა.

მაშასადამე, ადამიანური ცნობიერების სტრუქტურა ასე წარმოგვიდგება:

ა) ცნობიერების უნარები: აზროვნება, გრძნობადობა, ნებელობა.

ბ) ცნობიერების ფუნქციები: შემეცნება, შემოქმედება, გარდაქმნა.

გ) ცნობიერების პროდუქტები: ჰეშმარიტება, მშვენიერება, სიკეთე.

ცნობიერების შემადგენელ ფენომენთა და მათ ამსახველ ცნებათა ასეთი დასახსვრა იმას არ ნიშნავს, რომ მათ შორის არ იყოს კავშირ-ურთიერთობა და ურთიერთზეგავლენა. აზროვნების პროცესი არა მარტო შემეცნებაა, არამედ ეს უკანასკნელი ამავე დროს შემოქმედებაცაა. ჰეშმარიტების ძიება არაა მინერალის ძიება, იგი ჰეშმარიტების შემოქმედებაა. ყოველი მეცნიერი შემოქმედია. ასევე, შემოქმედების პროცესი შეუძლებელია აზროვნე-

ბისა და შემეცნების გარეშე. ლაპარაკია არა მხატვრული სახე-
ებით აზროვნებაზე (რაც პირობითი ცნებაა და შემოქმედებას
აღნიშნავს), არამედ სწორედ ცნებებით, ლოგიკურ აზროვნებაზე.
აზროვნება ლოგიკის გარეშე წარმოუდგენელია, ხოლო ლოგიკა
არ არსებობს ცნებების გარეშე. გამოთქმა „მხატვრული შემოქ-
მედების შინაგანი ლოგიკა“ ესთეტიკის კანონთა სისტემას უნდა
ნიშნავდეს, რომელსაც ობიექტურად ემორჩილება ყოველი ქეშ-
მარიტი ხელოვანი, თუნდაც ეს იყოს გაუცნობიერებელი ინტუი-
ცია და შთაგონება.

ბოლოს, ძნელი არაა იმის დანახვა, რომ ნებელობა, გარდაქ-
მნა, სიკეთე შეუძლებელია შემეცნებისა და შემოქმედების გარე-
შე. სიკეთე არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა ქეშმარიტებისა
და მშვენიერების (ისევე, როგორც ყოველგვარ სხვა ღირებულე-
ბათა) დაცვა, განვითარება, მათთვის ხელისშეწყობა და ადამიანთა
შორის თანაბარი, უფრო სწორედ, სამართლიანი განაწილება. სიკეთე
ისტორიულად წარმოიშვა, როგორც გარკვეულ ღირებულებათა
განაწილებისა და, გად ა ნ ა წ ი ლ ე ბ ი ს წესი. ამაში მდგომარეობ-
და მისი თავდაპირველი ღირებულება. ამას გარდა სხვა რაიმე
თავისთავადი ღირებულება დასაწყისში მას არ გააჩნია. ხოლო
შემდეგ, დროთა განმავლობაში ასეთი თავისთავადი ღირებულე-
ბა შეიძინა თვით სიკეთისქმედების მოტივებმა: თანაგრძნობამ, სიმ-
პათიამ და სიყვარულმა, რომლებიც უკვე უნაშთოდ აღარ დაი-
ყვანებიან გარკვეულ ღირებულებათა განაწილება-გადანაწილე-
ბაზე. უკვე მთავარია არა მარტო ის, რაც უნდა გაანაწილო, არა-
მედ ისიც, თუ როგორ უნდა გაანაწილო.

რას ნიშნავს იყო კეთილი, ჩაიღინო სიკეთე? ცხადია იმას,
რომ დაეხმარო ვინმეს. მაგრამ რას შეიძლება ნიშნავდეს დახმა-
რება? — მისი სურვილებისა და ინტერესების დაკმაყოფილება,
რაიმე დანაკლისის შევსება. ადამიანს დახმარება მაშინ სჭირდება,
როცა რაიმე უნდა და არ შეუძლია ან არა აქვს. ასეთი რაიმე შე-
იძლება იყოს მატერიალური ან სულიერი ღირებულება. მატერი-
ალური დახმარების ცნება განმარტებას არ საჭიროებს. ყოველ-
გვარი ფიზიკური და ფსიქოლოგიური დახმარება მატერიალურის
გვარისაა. რაც შეეხება სულიერ ღირებულებებს — აქ შეიძლება
იგულისხმებოდეს ან გონებრივი დახმარება (ქეშმარიტების გაზი-
არება) ან გემოვნებითი, ესთეტიკური (მშვენიერების გაზიარება)
ან მორალური დახმარება, — დაიმედება, გამხნეება, დამშვიდე-

ბა, მობილიზება, აღფრთოვანება. ყოველივე ეს კი მიიღწევა სწორი რჩევა-დარიგების, ადამიანური სიტბოს, გულისხმიერებისა და ყურადღების გამოვლენით; ერთი სიტყვით, ისევ და ისევ უმაღლესი ღირებულებებთან ზიარებით. თანაგრძნობის, სიმპათიისა და სიყვარულის ღირებულება იმაშია, რომ ისინი ადამიანს აძლიერებენ სულიერად და ფიზიკურად, აიმაღლებენ, ამამაყებენ, აფხიზლებენ, გონიერსა და დაკვირვებულს ხდიან, აქტიურსა და ენერგიულს. ყოველივე ეს პიროვნების ხასიათის პარმონიულობას ჰქმნის. ამ პარმონიაში კი უკვე მონაწილეობს არა მარტო ჰემარიტება და მშენიერება, არამედ ასევე სიკეთეც. მაშასადამე, სიკეთეს უკვე თავისი ავტონომიური შინაარსი და ღირებულება გააჩნია და ესაა განწყობილების შექმნა, კერძოდ. დადებითი განწყობილების შექმნა. მაგრამ განწყობილება იმთავითვე გულისხმობს რალაც უფრო პოზიტიურ შინაარსს, რიბთვისაც ვართ განწყობილი. ე. ი. განწყობილება დისპოზიციაა. იგი შეიძლება იყოს დისპოზიცია ისევ და ისევ საგნობრივი, ინტელექტური ან ესთეტიკური ღირებულებებისათვის.

ადამიანზე მაშინ იტყვიან კეთილიაო — როცა იგი რაიმეთი ეხმარება ვინმეს. მართალია, თუ მას დახმარება არ შეუძლია და მხოლოდ სურვილი, განწყობილება აქვს — მაინც კეთილი რჩება. მაგრამ იგი კეთილი რჩება არა იმიტომ, რომ დახმარება ზედმეტი და მეორეხარისხოვანია და მთავარია განწყობილება. არამედ სწორედ იმიტომ, რომ „არ შეუძლია“ განიხილება შემთხვევით, დროებით, იძულებით გარემოებად. ხოლო „დახმარება“ სუბსტანციურ. აუცილებელ, კანონზომიერ თვისებად. იგულისხმება, რომ შესაძლებლობის შემთხვევაში აუცილებლად დაეხმარებოდა. კეთილად არავითარ შემთხვევაში არ მიიჩნევენ იმ ადამიანს, ვისაც დახმარების განწყობილება აქვს, მაგრამ როცა შესაძლებლობა გაუჩნდება — შეიძლება დაეხმაროს და შეიძლება არა. მაშასადამე, მთავარია არა სურვილი, ცარიელი განწყობილება, არამედ აუცილებელი დახმარების იმედი და შესაძლებლობა. სურვილის მხოლოდ ამის გამო, ასეთი რეალიზაციის მოლოდინის გამო ენიჭება მნიშვნელობა და ღირებულება. ეთიკოსებს ხშირად უყვართ ყურადღების გამახვილება ქცევის მოტივზე და არა შედეგზე, მაგრამ ავიწყდებათ, რომ კეთილ მოტივს ღირებულება მხოლოდ იმის გამო ენიჭება, რომ იგი კეთილი შედეგის განმსაზღვრელი

მოტივი. პოტენციური სიკეთისქმედება იმიტომ არის ღირებული, რომ იგი სიკეთისქმედების პოტენციაა⁸.

მაშასადამე, სიკეთე ისტორიულად ჩამოყალიბდა როგორც რეალური. საგნობრივი, ობიექტური დახმარებისა და ღირებულებათა გადანაწილების ფორმა, წესი. მაგრამ მას, როგორც წესს, დროთა განმავლობაში თავისთავადი ღირებულება მიენიჭა და იგი თვითონ გახდა უფრო ღირებული ვიდრე ის, რისი გადანაწილების წესიც არის. სიკეთე თავიდან თავისი შედეგებით მნიშვნელობდა, ხოლო შემდეგ თვითონ ამ მნიშვნელობას მიენიჭა მნიშვნელობა. სიკეთე უფრო მეტ ღირებულებად გადაიქცა, ვიდრე ყოველგვარი სხვა ღირებულება, მათ შორის ქეშმარიტებაც და მშვენიერებაც. სიკეთის ასეთ ავტონომიურ პოზიტიურ შინაარსში

8 ზედმეტი არ იქნებოდა გავიხსენოთ აქ, თუ როგორ ახასიათებდა ი. კანტი კეთილ ნებას, როგორც ზნეობრივი ფუნქციონის ძირითად განსაზღვრებას:

„Добрая воля добра не благодаря тому, что она приводит в действие или исполняет; она добра не в силу своей пригодности к достижению какой-нибудь поставленной цели, а только благодаря волеению, т. е. сама по себе. Рассматриваемая сама по себе, она должна быть ценна несравненно выше, чем все, что только могло бы быть когда-нибудь осуществлено ею в пользу какой-нибудь склонности и, если угодно, даже в пользу всех склонностей, вместе взятых. Если бы даже в силу особой немилости судьбы или скудного наделения суровой природы эта воля была совершенно не в состоянии достигнуть своей цели; если бы при всех стараниях она ничего не добилась и оставалась одна только добрая воля (конечно, не просто как желание, а как применение всех средств, поскольку они в нашей власти),—то все же она сверкала бы подобно драгоценному камню сама по себе как нечто такое, что имеет в самом себе свою полную ценность“ (И. Кант, Соч., т. 4 (1), стр. 223).

როგორც ვხედავთ, აქ ლაპარაკია არა ცარიელ სურვილზე და უბრალო ჰარეკილებზე, არამედ მთელი არსებით დაძაბულ მიზანსწრაფვასა და მონღომეზზე, დაბრკოლებათა დაძლევისათვის ბრძოლასა და მაქსიმალურად შესაძლებელ აქტივობაზე, რასაც ხშირად იერწყეხს კანტის ეთიკური კონცეფციის ზოგიერთი კომენტატორი. კანტის შეცდომა ის კი არ იყო, რომ მან კეთილ ნების ცნება დაამახინჯა, არამედ ის, რომ კეთილი ნების ცნებით შემოიფარგლა და მისი განმსაზღვრელი სოციალური ფაქტორების შეგნებაზე ვერ ამაღლდა. სწორედ ამან უსაყვედურებდნენ მას მარქსიზმის კლასიკოსები.

კანტის შეხედულებათა ასეთი დამახინჯების მაგალითები მოყვანილი ჰყავს ო. ჟიოვეს შრომაში „Природа исторической необходимости“ 1967, стр. 118—119.

იგულისხმება ღირებულებათა ოპტიმალური გადანაწილების სურვილი, მონდომება, მისწრაფება, რაც არ კარგავს თავისთავადობას მაშინაც კი, როცა არაფერია გასანაწილებელი. იგი თავისთავადი და გარკვეული ფენომენია არა მარტო როგორც ქმედება და ამ ქმედების შედეგი, არამედ, როგორც ამ ქმედების სურვილი, მისწრაფება, მიზანი, ნდომა, ნება. სიკეთე ამ თავის არსებით სტადიაში მოტივია, კეთილი მოტივი, რაც გამოითქმება კეთილი ნების ცნებით.

ასეთია ამ ცნების ისტორიული გენეზისი და დღეს სიკეთის არსებითი შინაარსი უკვე არის იმდენად არა მოქმედების ობიექტური შედეგი, რამდენადაც სუბიექტური განზრახვა, კეთილი ნება. როცა აღარაფერია გადასანაწილებელი, მაშინ ასეთი გადანაწილების სურვილი რჩება. ამ სურვილის ინტენსივობის სხვადასხვა ხარისხებს აღვნიშნავთ ტერმინებით: თანაგრძნობა, სიმპათია, სიყვარული.

ადამიანის სიყვარული მისთვის ზრუნვაში უნდა გამოვლინდეს, მაგრამ ეს სიყვარული მეტია, ვიდრე თვით ზრუნვა. ზრუნვით. მისი გამოვლენით სიყვარული კი არ მთავრდება, არამედ განაგრძობს არსებობას უფრო ვაძლიერებული და განვითარებული. მომავალში, განვითარებულ კომუნისტურ საზოგადოებაში სიკეთის გამოვლენის ობიექტური ფორმები შემცირდებიან ღირებულებათა სიუხვის გამო, მაგრამ სამაგიეროდ განვითარდება და ვაძლიერდება თვით სიყვარული, სიმპათია და თანაგრძნობა ანუ კეთილი ნება, მისი სუბიექტური გამოვლენის ფორმები⁹.

მაშასადამე, სიკეთე უმაღლესი ღირებულებაა იმიტომ, რომ იგი ადამიანის სიყვარულია, მისთვის ზრუნვაა. ხოლო ადამიანი, თავის მხრივ, უმაღლესი ღირებულებაა იმიტომ, რომ იგია ყველა ღირებულების შემქმნელი მწარმოებელი. ადამიანი თავის თავში აერთიანებს ყველა ღირებულებას, მათ შორის ქეშმარიტებასა და მშვენიერებას.

თუ ადამიანის დანიშნულება, მისი არსება და სპეციფიკა ქეშმარიტებისა და მშვენიერების შემოქმედებაა, ადამიანური ღირსება მაშინ ილახება, როცა იგი ვერ ახერხებს თავისი არსე-

⁹ ეთიკური აზროვნების მარქსმდელი ისტორია ზნეობის ამ მოტივების გაცნობიერების ისტორიაა, რომლის უმაღლეს საფეხურს იძლევა გერმანული კლასიკური ფილოსოფია კეთილი ნების, სიყვარულისა და თანაგრძნობის ცნებათა ფუნდამენტური დამუშავებით.

ბის რეალიზაციას, თავისი დანიშნულების გამართლებას. თავისი სპეციფიკის გამოვლენას — ქეშმარიტებისა და მშვენიერების წვდომას. ადამიანის ღირსებას ხელყოფენ, როცა მას ხელს უშლიან გონებრივ განვითარებაში, ქეშმარიტების ძიებაში, სიმაღლის გაგებაში, როცა მას არ ეუბნებიან სიმაღლეს, ატყუებენ. ტყუილი ადამიანის დამცირებაა, ქეშმარიტების ყოველი ხელყოფა ადამიანური ღირსების დამცირებაა.

იგივე ითქმის მშვენიერების შესახებაც. მშვენიერება ადამიანს ატკობს, ახარებს, ამშვიდებს, აღფრთოვანებს. მშვენიერებისადმი სწრაფვა ადამიანის ყოველდღიურ არსებობას, საქმიანობას და ცხოვრებას ახალისებს, ძალებს მატებს ადამიანს, აიარაღებს, გემოვნებასა და გონებას ავარჯიშებს, წვრთნის, ხვეწსა და აფაქიზებს. მშვენიერება ანვითარებს ადამიანის ისეთ უნარებს, როგორიცაა წარმოსახვა და ფანტაზია, განკერძო და ინტუიცია. იგი აძლიერებს ყურადღების კონცენტრაციასა და მეხსიერების უნარს. მშვენიერება, მისი ჰერეტა და აღქმა ამშვიდებს ადამიანის ნერვულ სისტემას, აჯანსაღებს და აძლიერებს მთელს ფსიქიკას. ყოველივე ამის შედეგად იგი ანვითარებს ადამიანის გონებას, აადვილებს ქეშმარიტების წვდომას და ამით, საბოლოო ანგარიშით, ემსახურება ძირითად მიზანს — სამყაროს შემეცნებისა და შემოქმედებითი გარდაქმნის საქმეს¹⁰.

¹⁰ მართალია, მშვენიერების ობიექტურობა ანთროპოლოგიური მასშტაბისაა, ის, რაც ადამიანისათვის მშვენიერია, შეიძლება სხვა სამყაროთა გონიერი არსებებისათვის არ იყოს მშვენიერი, მაგრამ ეს მშვენიერების შინაარსის სუბიექტურობაა და არა მისი ფორმისა.

შინაარსით ადამიანებს შორისაც კი დიდი სხვაობაა მშვენიერების შეფასება-დაფასებაში. ამის გამო ამბობენ „გემოვნებათა შესახებ არ დავობენო“. ფორმით კი მშვენიერება ობიექტურია იმ აზრით, რომ სხვა სამყაროთა გონიერ არსებებსაც ისევე ექნებათ და ეყვარებათ მათი მოსაწონი მშვენიერება, როგორც ჩვენ — ჩვენი. მშვენიერების შეფარდებითი ობიექტურობა ხელს უწყობს აბსოლუტურ და საყოველთაო ობიექტურობას — ქეშმარიტებას. ეს უკანასკნელი არ შეიძლება რაიმე მასშტაბით იყოს შეზღუდული, გარდა შეფარდებითობის მასშტაბისა. ბეთპოვენის მუსიკა შეიძლება სხვა გონიერ არსებას არ მოეწონოს, მაგრამ პითაგორას თეორიას ვერ უგულვებელყოფენ, ვერ „დაიწუნებენ“. ყოველი მეცნიერება საყოველთაოა, ხოლო ყოველი ხელოვნება „ანთროპოლოგიური“, მხოლოდ ერთი გარკვეული გონიერი არსებისათვის. მშვენიერების სპეციფიკა განაპირობებს იმას, რომ იგი ერთი გონიერი არსების ფარგლებშიც კი არაა საყოველთაო და ობიექტური.

რამდენადაც მშვენიერება უმაღლესი ღირებულების სფეროს მიეკუთვნება და ადამიანის შემოქმედებითი ბუნების გამოვლენაა, მისი ყოველი შებღალვა, დაკნინება, მოსპობა — ადამიანის ღირსების ხელყოფაა, მისი შეურაცხყოფაა. შესაბამისად, მშვენიერების შექმნისათვის ადამიანის მისწრაფების ყოველი შეზღუდვა, ხელისშეშლა, აკრძალვა — მისი ღირსების შებღალვაა. ადამიანი შემოქმედი არსებაა და მისი შემოქმედების ყოველი შეზღუდვა — ადამიანური ღირსების ხელყოფაა.

თუ ადამიანის ცნობიერების ისეთი მხარეები, როგორიცაა აზროვნება და გრძნობადობა, მისი ღირსების შემადგენელი ელემენტებია და მათი ფუნქციონის რაიმეგვარი შეზღუდვა ადამიანური ღირსების ხელყოფას ნიშნავს, — უფრო მეტის თქმა შეიძლება ცნობიერების შესაბამე შემადგენელ მხარეზე — ნებელობაზე. ეს უკანასკნელი ადამიანური ცნობიერების მხოლოდ ერთ-ერთი შემადგენელი მხარე კი არ არის, არამედ მთელი ცნობიერების ის სუბსტანციური ფენომენია, რომელიც პიროვნულობის საფუძველს შეადგენს. მართალია, თვითონ ცნობიერება ამ სამი ფენომენის ერთიანობაა. მაგრამ ამ ერთიანობაში სუბსტანცია არის ნებელობა. იგი აზროვნებასა და გრძნობადობასთან ერთად ჰქმნის პიროვნულობას, პიროვნებას, სოციალურ არსებას და ამ არსების ცნობიერების შემადგენელი ფენომენებია როგორც თვითონ ნებელობის. ისე აზროვნებისა და გრძნობადობის უნარები. არც აზროვნება და არც გრძნობადობა არ არიან ცალ-ცალკე პიროვნულობის საკმაო საფუძველი, ნებისყოფა კი არის ასეთი საფუძველი. მართალია, პიროვნება არ წარმოიღვინება რაიმე დონისა და ინტენსივობის აზროვნებისა და გრძნობადობის გარეშე, მაგრამ ეს აზროვნება და გრძნობადობა სწორედ ნება-პიროვნების კუთვნილებაა, მისი თვისებები, უნარები და პარამეტრებია.

თვითონ ნებელობაც უნარია — შეგნებული, მიზანდასახული მოქმედების უნარი, მაგრამ ეს უნარი და მისი მატარებელი სუბსტანცია, რომელსაც ჩვენ ნებას, ნებისყოფას ვუწოდებთ, არსებითად ერთიდაიგივეა. მეცნიერებაში ერთმანეთისაგან ანსხვავებენ თვით ნებელობის, ნებისა და ნებისყოფის ცნებებსაც, მაგრამ ამჟამად ამ განსხვავებას არა აქვს პრინციპული მნიშვნელობა.

პერსონალიზმი სწორად იქცევა, როცა ნებელობის ფენომენს პიროვნულობის მადომინირებელ ფაქტორად მიიჩნევს, მაგრამ მისი შეცდომა მაშინ იწყება, როცა პიროვნული ნებისყოფის უკან კიდევ ერთი, უფრო მაღალი რანგის „მე“-ს არსებობას უშვებს და

ჟერ ხედავს ამ პიროვნული „მე“-სა და პიროვნების ცნობიერების უნარების იგივეობა-ერთიანობას. ადამიანის ნების შექმნაში, გაფორმებაში, მის არსებობაში გადამწყვეტ როლს ასრულებენ თვითონ აზროვნება და გრძნობადობა; ნებელობა იქმნება აზროვნებისა და გრძნობადობის ორგანული სინთეზის საფუძველზე. ამ ერთიანობაში ხშირად რეალურად გვეძლევა მხოლოდ ორი წევრი — აზროვნება და გრძნობადობა, რომელთა ფუნქციონირება შედეგია ადამიანის იდეალები, მიზნები და მისწრაფებები, სურვილები და ინტერესები, მოთხოვნილებები და მიდრეკილებები. ხოლო მესამე წევრად გვევლინება თვითონ ამ ერთიანობით შექმნილი ახალი ფენომენი, რასაც ნებელობა ეწოდება და ცნობიერების სუბსტანციას წარმოადგენს.

ცნობიერების შემადგენელ ამ სამ ელემენტში სუბსტანციად ის უნდა მივიჩნიოთ, რომელიც რაიმეთი მეტია დანარჩენ ორზე. ასეთი შეიძლება იყოს ნებელობა, ნება, ნებისყოფა. თუ ეს უკანასკნელი პიროვნების, მისი ცნობიერების სუბსტანციაა, მაშინ იგი მთლიანად უნდა მოიცავდეს ადამიანური ღირსების ცნებას, ანუ ეს ცნებები — პიროვნება, ნება, ღირსება ერთმანეთს უნდა ფარავდნენ. პიროვნების ინტერესების შელახვა მისი ნებისა და ღირსების შელახვაც უნდა იყოს. ქვემოთ ვნახავთ, რომ ეს ასე არ არის და პიროვნების ინტერესების შელახვა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მისი ღირსების შელახვას. იგი შეიძლება ნიშნავდეს ღირსების მხოლოდ ხელყოფას, ე. ი. შელახვის ცდას, მცდელობას და არა თვით შელახვას, მაგრამ ამ განსხვავებას აშკარად არა აქვს პრინციპული მნიშვნელობა.

ყოველივე ამის შემდეგ ძნელი არაა ღირსების ცნების არსებით ნიშნებზე მითითება. საკმარისია გავიზიაროთ თუ რას ნიშნავს ადამიანის ნების შელახვა და დავადგინოთ ის ნიშნები, რომლითაც დახასიათდება ადამიანის ნების ნამდვილი და არა მოჩვენებითი შელახვა. სწორედ ეს ნიშნები მოგვცემენ ადამიანური ღირსების ცნებას.

ადამიანის ნება, როგორც ვთქვით, სტრუქტურულად სხვა არაფერია, თუ არა აზროვნებისა და გრძნობადობის ორგანული ერთიანობა, მათი სინთეზი. ამ სინთეზის ანუ გააზრებული, გაცნობიერებული გრძნობადობის ყოველი შემადგენელი ელემენტი ან გონებისეული უნდა იყოს ან გრძნობისეული, სხვა რეალური სუბსტანცია მასში არ მონაწილეობს. ამის მიხედვით ადამიანის ნება შეიძლება განისაზღვროს როგორც მისი მოთხოვნილებების,

სურვილების, მისწრაფებებისა და ინტერესების ლოკალური ან მთლიანი, დინამიური ან მყარი გარკვეულობა — ერთიანობა.

ადამიანის ნების ამ რთულ ფენომენში შეიძლება გამოვყოთ სამი ელემენტი, შესაბამისად მისი სტრუქტურული წყაროებისა: 1. მოთხოვნილებები და ინტერესები — გრძნობისეული ელემენტი, 2. მათი გაცნობიერება, შეგნება, გააზრება — გონებისეული ელემენტი, 3. ამის საფუძველზე მათი შეფასება, მოწონება ან დაწუნება, გამართლება ან გამტყუნება, თავშეკავება ან სანქციონირება — გრძნობა-გონებისეული ანუ ნებელობისეული ელემენტი.

თუ ადამიანს არ გააჩნია რაიმე სურვილი, მოთხოვნილება, ინტერესი, მისწრაფება, მიზანი — მაშინ მისი ნება ცარიელია, არ ვლინდება, არ ჩანს, ან, უბრალოდ, არ არსებობს, ვერ მიეუთითებთ მის არსებობაზე.

თუ ადამიანს მოთხოვნილებები და ინტერესები გააჩნია, მაგრამ არ იცის ამის შესახებ, არა აქვს ისინი გაცნობიერებული, შეგნებული, მაშინ ასევე ვერ მიუთითებენ ნების არსებობაზე, მის გამოვლენაზე. ასეთი პიროვნების მოქმედება რეფლექსებისა და ინსტიქტების ჭეფროს ვერ სცილდება.

თუ ადამიანს მოთხოვნილებები და ინტერესები გააჩნია, იცის მათ შესახებ, მაგრამ ვერ ახერხებს მათ შეფასებას, ვერც იწონებს და ვერც იწუნებს, ვერ ახერხებს მათს სანქციონირებას — ეს იმას ნიშნავს, რომ მას არა აქვს ნებისყოფა, ვერ ავლენს ნებას. ასეთი პიროვნება მერყეობს, ყოყმანობს, უმოქმედობს. იგი ვერ ახერხებს გადაწყვეტილების გამოტანას. ფსიქოლოგები ამ მდგომარეობას აბულიით (უნებისყოფობით) აღნიშნავენ.

ადამიანის ნება ვლინდება არა მარტო რაიმე ქმედების მოწონება-დაწუნებაში, არამედ ასევე, და უფრო მეტად, მრავალი შესაძლო ქმედებიდან ერთ-ერთის არჩევის შესაძლებლობაში: ადამიანის ნება ვლინდება პიროვნულ გადაწყვეტილებაში, ხოლო გადაწყვეტილება არჩევანის შედეგია. არჩევანი, გადაწყვეტილება, ნების უმწიშენელოვანესი შინაარსია. პიროვნების ნება, ნებისყოფა მაშინ ვლინდება, მაშინ გვაქვს საქმე საკუთრივ ნებასთან. და ე. ი. პიროვნებასთან, პიროვნულობასთან, როცა მას აქვს უნარი, შესაძლებლობა — მოახდინოს არჩევანი მოქმედებასა და თავშეკავებას შორის, ან სხვადასხვა მოქმედებებს შორის. როცა მას შეუძლია თვითონ გადაწყვიტოს მოქმედების ვარიანტი, მას ხელს

არავინ უშლის ან არაფერი უშლის, ე. ი. როცა თავისუფალია არჩევანში, გადაწყვეტილების გამოტანაში.

თუ ადამიანს ვინმე უშლის ხელს, მაშინ იგი თავისუფალი არ იქნება, სხვისი ნებით იქნება განსაზღვრული და მის საკუთარ ნებაზე ვერ ვილაპარაკებთ, ან უფრო ზუსტად, არ გვექნება საქმე მის საკუთარ ნებასთან, სხვის ნებასთან გვექნება საქმე. მაშასადამე, ადამიანის ნებაზე ლაპარაკი აუცილებლობით გულისხმობს თავისუფლებას სხვისი ნების ზემოქმედებისაგან.

როცა ქცევა განსაზღვრულია სხვისი ნების ზემოქმედებით, მაშინ ნებისყოფის შინაარსად არსებითად გვეძლევა სხვისი ნებისყოფა, ხოლო ჩვენი საკვლევი ნებისყოფის შინაარსად იქცევა სხვისი ნებისყოფის დუბლირება, დადასტურება, რეპროდუქცია.

ლაპარაკი იმაზე კი არაა, რომ ადამიანებმა ერთმანეთს არაფერი დაუჭერონ და ყველამ თავის ქკუაზე იაროს, არამედ იმაზე, რომ ვისაც მე დავუჭერე, სწორედ მისი ნებისყოფა მაინტერესებს და თუ აღმოჩნდა, რომ ისიც სხვას უჭერებს, მაშინ ისევ ის სხვაა საკვლევი და ა. შ. სანამ ისეთ ან იმ ნებისყოფას არ მივაგნებთ, რომელიც თვითონ იღებს გადაწყვეტილებას, ავტონომიურია (როგორც კანტი იტყოდა). სხვისგან დამოუკიდებლობა ნებისყოფის თავისთავადობის არსებითი ნიშანია. ნებისყოფა მაშინ არის, როცა თვითონ განსაზღვრავს თავის თავს, როცა თვითონაა თავისი თავის ბატონ-პატრონი, თავისი თავისუფალი. თავისუფლების ცნება სწორედ ამას ნიშნავს ეტიმოლოგიურადაც და სემანტიკურადაც.

თავისუფლება ნებისყოფის ანუ პიროვნების არსებითი განსაზღვრულობაა, არსებითი ნიშანია, პიროვნება, პიროვნულობა, ადამიანი, ადამიანურობა წარმოუდგენელია თავისუფლების გარეშე. ადამიანი იმითაა ადამიანი, რომ იგი იმას კი არ აკეთებს, რასაც უკარნახებენ, არამედ იმას, რასაც თვითონ გაიზიარებს (თუნდაც ნაკარნახევს), გაამართლებს და გადაწყვეტს. სხვებისაგან ნაკარნახევი აუცილებელი მოქმედების შესრულებისას ადამიანი მაშინ იქნება თავისუფალი, თუ იგი თვითონ შეიგნებს და გაამართლებს ამ აუცილებლობას, დარწმუნდება ამ მოქმედების აუცილებლობაში, გარდუვალობაში, უპირატესობაში. მხოლოდ ამ აზრით არის შეგნებული აუცილებლობა — თავისუფლება.

მოქმედება ასეთი შინაგანი გააზრებისა და გამართლების, მისი შეგნებული სანქციონირების გარეშე — რეფლექსური, ინსტინქტური ან იმულებითი მოქმედებაა. იმულება კი არააადამიანური აქტია. იგი არააადამიანურია არა იმ აზრით, რომ ადამიანმა არ იცის

იძულებითი მოქმედება, არ განუცდია და არ გამოუყენებია, არამედ იმ აზრით, რომ იგი არ შეეფერება ადამიანს, მის დანიშნულებას, მის მაღალ ღირსებებს.

მაშასადამე, თავისუფლება — იძულება ადამიანის ნების მოქმედებისა და გამოვლენის ძირითადი პარამეტრებია, რომელთა შეფარდება იძლევა ადამიანის ნების, პიროვნების, პიროვნულობისა და ღირსების დონეს¹¹. რაც უფრო მეტად არის ადამიანის ნება თავისუფალი, ანუ თვითონ ადამიანი თავისუფალი თავის ქცევა-მოქმედებაში, მით უფრო მეტად უნდა ჰქონდეს მას ღირსება, მით უფრო შეუბღალავი უნდა იყოს მისი ღირსება. ხოლო რაც უფრო მეტია იძულება, მით უფრო შელახული უნდა იყოს მისი ღირსება. ე. ი. ღირსება და თავისუფლება იდენტური ცნებები ჩანან. რამდენად სწორია ეს?

ამის გარკვევისათვის თავისუფლების ცნების ანალიზია საჭირო. წინასწარ კი მხოლოდ ის უნდა ითქვას, რომ თავისუფლება-იძულების პარამეტრებში რეალური, დადებითი შინაარსი, უპირველეს ყოვლისა, შეიძლება გააჩნდეს იძულებას, როგორც წინააღმდეგობას, დაბრკოლებას, თავისუფლებისადმი დაპირისპირებულ ძალას. იძულება რეალურად შეიძლება არსებობდეს, როგორც ძალა, რაოდენობისა და თვისობრივობის გარკვეული ერთიანობა. ხოლო თავისუფლება, უპირველეს ყოვლისა, ჰქვია იძულების არ არსებობას, მის გამორიცხვას. თუ თავისუფლება-იძულების რაიმე შეფარდებაზეა ლაპარაკი, ამის რეალური შინაარსი შეიძლება იყოს იძულების გარკვეული ინტენსივობა, რომელიც უკუპროპორციულად ჰქმნის თავისუფლების ასევე გარკვეულ ინტენსივობას. თავისუფლების რა დონე აქვს ამა თუ იმ პიროვნებას, ამას გავიგებთ იმით, თუ იძულების რა დონე განსაზღვრავს მის ნებას. თავისუფლების დადებითი შინაარსი აქ ჯერ არ ჩანს, იგი ჯერჯერობით მხოლოდ ნეგატიური განსაზღვრულობაა.

პიროვნების ნების გამოვლენის ხელისშემწყობი ფაქტორებიც რომ ვიქონიოთ მხედველობაში, ისინი ვერ გამოდგებიან თავისუფლების პარამეტრებად, და თუ გამოდგებიან — სწორედ პირიქით, ხელისშემშლელებად, რადგან ნებისათვის ისინი თითქმის ისევე გარეშე და მაიძულებელნი არიან, როგორც სხვა ხელისშემშლელი ფაქტორები. ძლიერი მოტივის მოქმედების შემთხვევაში თითქმის ისევე განსაზღვრული და შეზღუდულია ადამიანის ნება,

¹¹ „ავტონომია, — წერდა ი. კანტი, — არის ადამიანისა და ყოველი გონიერი არსების ღირსების საფუძველი“ (იხ. „ზნეობის მეტაფიზიკის საფუძვლები“ И. Кант, Соч. Т. (1.), 1965, стр. 278.

როგორც მაიძულებელი ფაქტორის შემთხვევაში. განსხვავება მხოლოდ ის იქნება, რომ მაიძულებელი ძალა ერთ შემთხვევაში პიროვნების გარეთ იქნება, ხოლო მეორე შემთხვევაში — შიგნით. იძულება კი იძულებად რჩება — გარეგანი იქნება იგი თუ შინაგანი. ამრიგად, შინაგანი იძულება არ შეიძლება მივიჩნიოთ თავისუფლების ცნების შემადგენელ ელემენტად.

თავისუფლების ცნების შინაარსს ვერ დავადგენთ მის მხოლოდ ნეგატიურ განსაზღვრულობაზე მითითებით. საჭიროა პოზიტიური პარამეტრების მიგნება, იმ რეალური ფენომენის დახასიათება, რაც იჭერს გარეშე, მაიძულებელი ფაქტორებისაგან გამონათვისუფლებულ ადგილს. ასეთი რეალური ფენომენი და პოზიტიური ფაქტორია პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ი ს ა ქ ტ ი უ რ ო ბ ა, ი ძ უ ლ ე ბ ი ს ა დ მ ი დ ა პ ი რ ი ს პ ი რ ე ბ ი ს უ ნ ა რ ი, მისი ნებისა და ნებისყოფის ძალა — დაუპირისპირდეს ყოველგვარ მაიძულებელ ფაქტორს.

ადამიანი მით უფრო თავისუფალია, რაც უფრო ნაკლებ იძულებასთან აქვს საქმე, ან, უფრო სწორად, რაც უფრო ნაკლებად ექვემდებარება იძულებას. მაგრამ იგი იძულებას ნაკლებად დაექვემდებარება ან მაშინ, როცა იძულება სუსტია, დაბალია, უმნიშვნელოა, ან მაშინ, როცა, მართალია, იძულება დიდია, ძლიერია, მნიშვნელოვანია, მაგრამ თვითონ პიროვნებაა უფრო ძლიერი, მისი ნება უფრო ძლიერია, აქტიური და იმორჩილებს დიდ იძულებას, უფრო სწორად, არ ემორჩილება დიდ იძულებასაც კი. პიროვნების თავისუფლებისა და მისი ღირსების საზომი სწორედ ეს შეფარდებაა იძულებასა და მისი დაძლევის უნარს ანუ აქტიურობას შორის.

ამრიგად, ადამიანის ღირსების ცნება შინაგანი აუცილებლობით გულისხმობს არა მარტო თავისუფლების ცნებას, როგორც ასეთს, არამედ თავისუფლებისათვის ბრძოლას ანუ აქტიურობის ცნებას. ამიტომ მიაჩნდა კ. მარქსს, რომ ადამიანის უმაღლესი ბედნიერება ბრძოლაშია, ხოლო უმაღლესი უბედურება — მორჩილებაში¹².

ადამიანის ღირსება თავისუფლებისათვის ბრძოლაშია, აქტიურობაშია და არა თავისუფალ ნეტარ, უშფოთველ მდგომარეობაში. აქტიურობის სუბსტანციური ფორმა შემოქმედებაა, შრომაა, შემეცნება და გარდაქმნა. თავისუფლება ამ მიზნით

¹² იხ. „მოგონებები კ. მარქსზე და ფ. ენგელსზე“, გვ. 274. იხ. აგრეთვე ჯრესტომათია „Марксистская этика“, 1961, стр. 357.

სჭირდება ადამიანს, აქტიურობის მიზანი და შინაარსი ეს არის და ღირსება-თავისუფლების ცნება არსებითად დაიყვანება მოღვაწეობა-შემოქმედების თავისუფლების ცნებაზე.

აპრიგად, ადამიანური ღირსების ცნების შინაარსის დადგენა აუცილებლობით მოითხოვს თავისუფლებისა და აქტიურობის ცნებების ანალიზს.

§ 3. რა არის თავისუფლება და როგორ არის იგი შესაძლებელი?

ფილოსოფიის ისტორიაში ამ ძველთაძველი პრობლემის შესახებ მრავალი საყურადღებო აზრია გამოთქმული, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია თავისუფლების მარქსისტული კონცეფციის შემუშავებისათვის.

ჩვეულებრივ სიტყვახმარებაში ლაპარაკობენ „პოლიტიკურ თავისუფლებაზე“, „ეკონომიურ თავისუფლებაზე“, „სამართლებრივ თავისუფლებაზე“, „ფსიქოლოგიურ თავისუფლებაზე“, „ზნეობრივ თავისუფლებაზე“, „შემოქმედებით თავისუფლებაზე“, „სინდისის (ანუ რწმენის) თავისუფლებაზე“, „ნებისყოფის თავისუფლებაზე“ და ა. შ. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის „ნებისყოფის თავისუფლების“ პრობლემა საინტერესოა, რომლის სწორი ახსნა გასაგებს ხდის თავისუფლების ყოველი ასპექტისა და კერძოდ ფსიქოლოგიური და ზნეობრივი თავისუფლების სპეციფიკას.

ადამიანისა და მისი ნების, ნებისყოფის, თავისუფლების პრობლემაში განასხვავებენ, თავის მხრივ, სამ ასპექტს: მოქმედების თავისუფლებას, არჩევანის თავისუფლებას და სურვილის თავისუფლებას.

მოქმედების თავისუფლება გულისხმობს ადამიანის ისეთ ფიზიკურ, საგნობრივ ვითარებას, როცა მას შეუძლია განახორციელოს ყველა ალტერნატიული ქცევა, როცა ამ სხვადასხვა ქცევების განხორციელებაში მას არავითარი ფიზიკური, ტექნიკური, საგნობრივი დაბრკოლება არ უშლის ხელს. მაგალითად, თუ გინდა დაეხმარო ქალს ბარგის გადატანაში და ავადმყოფობა არ გიშლის ხელს, გინდა ფული ასესხო ამხანაგს და უფულობა არ გიშლის ხელს, გინდა პრობლემა კარგად აუხსნა მსმენელს და უდროობა არ გიშლის ხელს (ან უტოდინარობა). ყველა ამ და მსგავს შემთხვე-

ვებში საქმე გვაქვს მოქმედების თავისუფლება — არათავისუფლებასთან.

აკად. დ. უზნაძის ცნობილ მაგალითში, როცა სტუდენტი ფიქრობს წავიდეს კონცერტზე თუ დარჩეს სახლში და მოამზადოს მოხსენება, მას მოქმედების თავისუფლება იმ შემთხვევაში ექნება, თუ შეუძლია სახლში დარჩენაც (თუ აქვს მუშაობის პირობები) და კონცერტზე წასვლაც (თუ აქვს ბილეთის შოვნის შესაძლებლობა). თუ ერთ-ერთი არ შეუძლია, მაშინ ზედმეტია ლაპარაკი მოქმედების თავისუფლებაზე.

როცა ადამიანს მოქმედების თავისუფლება აქვს, მაშინ შეიძლება აღმოჩნდეს იგი არჩევანის წინაშე — დაეხმაროს ქალს თუ არა, ასესხოს ამხანაგს ფული თუ არა, წავიდეს კონცერტზე თუ არა. მიაჩნიათ, რომ ასეთ შემთხვევაში ადამიანის ნება თავისუფალი უნდა იყოს არჩევანში, მის არჩევანს რაიმე ფაქტორი, რაიმე ძალა აუცილებლობით არ უნდა განსაზღვრავდეს. თვითონ უნდა გადაწყვიტოს — როგორ იმოქმედოს. ასეთ „თვითონ გადაწყვეტას“ უწოდებენ „არჩევანის თავისუფლებას“.

მაგრამ რა „ძალებზე“ და „ფაქტორებზე“ შეიძლება იყოს აქ ლაპარაკი? გარეგანი ფიზიკური ძალების ზემოქმედება აქ გამორიცხულია, რამდენადაც ისინი წინასწარ არიან გამორიცხული მოქმედების თავისუფლების ცნებაში. ასეთ ფაქტორებად შეიძლება მივიჩნიოთ ქცევის შედეგების წარმოდგენა და ამის შედეგად დასჯის შიში ან დაჯილდოების იმედი. ეს ფაქტორები — შიში და იმედი არ შეიძლება არ ზღუდავდნენ ადამიანის ნებას არჩევანში. არჩევანის თავისუფლება ამ ფაქტორების მოქმედებისას არ იქნება შეზღუდული მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქცევის შედეგები კონტრასტულად არ იქნებიან განსხვავებული ერთმანეთისაგან. თუ მაგალითად, ერთ ქცევას შედეგად მოჰყვება დასჯა, ხოლო მეორეს — დაჯილდოება, ეს კონტრასტია და არჩევანი აქ თითქმის მთლიანად ამ კონტრასტის ძალით არის განსაზღვრული. მართალია, ხშირად ისიც ხდება, რომ ადამიანები ანგარიშს არ უწევენ არც ჯილდოს, არც სასჯელს და რისკზე მიდიან, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მათ რაიმე განსაკუთრებული მიზანი (ან აფექტი, ვნება) ამოძრავებთ და სწორედ ეს უკანასკნელია მთავარი მოტივი, რომელიც გადასწონის ყოველგვარ შიშსა და ანგარებას.

როცა ჯარისკაცის წინაშე დგას ალტერნატივა — შეაკლას თავი მტერს თუ დანებდეს ტყვედ — საკითხს წყვეტს მისი პატრიოტიზმის დონე, მტრის სიძულვილისა და სამშობლოს სიყვარულის

ინტენსივობა, რაც, ჩვეულებრივ შემთხვევებში, გმირობის აფექტსა და ვნებაში ვლინდება. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა მებრძოლს საშუალება აქვს ასწონ-დასწონოს ალტერნატივა, მოიფიქროს და იმოქმედოს ან პირადი ან სამშობლოსადმი მაქსიმალური სარგებლობის ინტერესებით. სამშობლოსადმი მაქსიმალური სარგებლიანობის ინტერესი ყოველთვის თავგანწირვას კი არ მოითხოვს. თავგანწირვა მხოლოდ კრიტიკულ მომენტშია გამართლებული და გმირობის შესატყვისი, როცა ამ თავგანწირვით დიდი სარგებლობა მოაქვს მებრძოლს როგორც კონკრეტული ოპერაციის წარმატებაში, ისე დანარჩენი მებრძოლების პატრიოტულ ემოციურ დამუხტვაში. უფრო ხშირად კი სიძამავე და გმირობა აზრიანობას, გონივრულ მოქმედებას მოითხოვს და არა უბრალო თავგანწირვას. ტყვილა როდი უთქვამს პოეტს: „საცა არა სჯობს — გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“. ჩვენი იდეოლოგია პრინციპულად როდი გამოირიცხავს კომპრომისების შესაძლებლობას. ასეთ „გაცლასა“ და „კომპრომისს“ ყოველთვის საზოგადოებრივი სარგებლიანობის ინტერესი უნდა განსაზღვრავდეს და არა პირადი კეთილდღეობის ინტერესი.

როცა ასეთი საზოგადოებრივი სარგებლიანობის მოტივი გამოირიცხულია და პიროვნებას შიში ან ანგარება ამოქმედებს, მაშინ ვამბობთ, რომ იგი ზნეობრივად არ იქცევა, უზნეოდ იქცევა. ასეთ შემთხვევაში პიროვნების პასუხისმგებლობა იმით არის დაფუძნებული-დასაბუთებული, რომ მისი ნებაა არ იყოს მშიშარა და ანგარებიანი, მას აქვს შინაგანი აქტივობის ძალა — აღუდგეს შიშსა და ანგარებას და, თუ იგი ამას არ აკეთებს, სწორედ ამიტომ არის პასუხისმგებელი მოქმედებისათვის.

„შინაგანი აქტივობა“ სხვა არაფერია, თუ არა ქცევის ობიექტური (საზოგადოებრივი) ღირებულების განცდა. ეს უკანასკნელია ყოველგვარი სანაქებო ქცევის ზნეობრივი მოტივი და პიროვნებას მაშინ აქვს არჩევანის თავისუფლება, როცა შეუძლია ეს მოტივი დაუპირისპიროს სხვა, არაზნეობრივ მოტივებს.

მაშასადამე, ლაპარაკია მოტივთა ბრძოლის საფეხურზე, ერთზე მეტი მოტივის არსებობაზე და ამ მოტივთა მეტ-ნაკლებ სიძლიერეზე. თუ მოტივი მხოლოდ ერთია — არჩევანი არ არსებობს. თუ მოტივები თანაბარი ძალისაა — არჩევანი საჭირო არაა¹³.

¹³ საინტერესო თქმულებას უკავშირებენ ამ საკითხის გამო შუა საუკუნეების მწერალ ბურიდანის სახელთან. ბურიდანის სახელარი შიმშილით მომკვდარა თივით სავსე თავლაში. ვითარება ასეა წარმოდგენილი: თავლის ორივე

ხოლო თუ მოტივები კონტრასტულია — არჩევანი განსაზღვრულია, თავისუფალი არაა. არჩევანის თავისუფლების შესაძლებლობას ჰქმნის მოტივთა არატოლფასოვნობა, განსხვავება. რაც უფრო მეტი სხვაობაა მოტივებს შორის (ღირებულებითი სხვაობა), მით უფრო განსაზღვრულია არჩევანი. რაც უფრო ნაკლები სხვაობაა მოტივებს შორის, მით უფრო თავისუფალია არჩევანი. მაგრამ არსებობს რალაც ზღვარი, ზომა, რომლის გადალახვა მოვლენას თავის საპირისპიროდ აქცევს. ასე მაგალითად, არჩევანის აბსოლუტურ თავისუფლებასთან მაშინ უნდა გვექონდეს საქმე, როცა მოტივები აბსოლუტურად უტოლდებიან ერთმანეთს, მაგრამ, ასეთ შემთხვევებში არჩევანი, როგორც ითქვა, საჭირო აღარაა, იგი ზედმეტი ხდება. ადამიანის ფსიქო-ფიზიკური მექანიზმი გამოტოვებს არჩევანისა და გადაწყვეტილების გამოტანის საფეხურებს და პირდაპირ მოქმედებაზე გადადის. აქ მოქმედება არა თავისუფალი არჩევანის, არამედ ფსიქო-ფიზიკური მექანიზმის კანონზომიერი მიზეზ-შედეგობრივი დეტერმინაციით არის გაპირობებული.

ამრიგად, აბსოლუტური თავისუფლება თავის საწინააღმდეგოში გადადის და ამით სკობს თავისუფლებას. ასეთი თავისუფლება უშინაარსო და უაზრო ხდება. სოციალურ გარემოში აბსოლუტური თავისუფლების მოთხოვნას ანარქიამდე და ამორალობამდე მივყევართ.

მაშასადამე, არჩევანის თავისუფლების ამპლიტუდა ორ უკიდურესობას შორის ირხევა — მოტივთა კონტრასტულობიდან — მოტივთა ტოლობამდე. როცა არჩევანის თავისუფლების სფერო არც ერთ უკიდურესობაში არ იჭრება, მაშინ ვამბობთ, რომ ადამიანს აქვს არჩევანის თავისუფლება, იგი თავისუფლად აირჩევს ერთ-ერთ მოტივს, ქცევის ერთ-ერთ ვარიანტს.

უზნაძის მაგალითში, სტუდენტი მაშინ იჩენს თავისუფალი არჩევანში, თუ კონცერტზე წასვლა (ე. ი. ესთეტიკური ტკბობის ინტერესი) და სახლში დარჩენა და დავალების შესრულება (ანუ მოვალეობისადმი დამორჩილება) კონტრასტულად არ უპირის-

კუთხეში თანაბარი მოცულობის თივა ეყარა სახედრისაგან თანაბარი მანძილით დაშორებული. მან ვერ იპოვა ვერავითარი არგუმენტი არჩევანისათვის თუ რომელი კუთხის თივა შეეპაა პირველად. რადგან არავითარი სხვაობა არ იყო თივებს შორის — არჩევანი არ განხორციელდა, გადაწყვეტილება ვერ გამოიტანა და მოქმედება ვერ განახორციელა. ე. ი. შიმშილით მოკვდა. ამ ხუმრობაში ის შეცდომაა დაშვებული, რომ არჩევანი და გადაწყვეტილება ქოველთვის როდია აუცილებელი მოქმედებისათვის.

პირდებიან ერთმანეთს ან მათი პროცესით, ან შინაარსით, ღირებულებით, ან შედეგებით.

ყველაზე ადვილია აქ სხვაობის აღნიშვნა პროცესსა და შედეგებში. ერთი—შრომის პროცესია, რომელიც შეიძლება მიმზიდველიც იყოს და მომბაზრებელიც. ხოლო მეორე — ესთეტიკური ტკობის პროცესია, რომელიც თითქმის არასოდეს არაა მომბაზრებელი. და ამით აიხსნება, რომ ადამიანთა ერთ ნაწილს ხშირ შემთხვევაში (განსაკუთრებით ახალგაზრდებს) გართობა უფრო იზიდავს, ვიდრე შრომა და საქმიანობა.

რაც შეეხება შედეგებს, აქ ერთ შემთხვევაში ისევ ესთეტიკური ტკობა და კმაყოფილებაა, ხოლო მეორე შემთხვევაში — გაკიცხვა ან შექება. თუ დავალების შეუსრულებლობას ძლიერი გაკიცხვა ან სასჯელი მოჰყვება, ან მის შესრულებას თუ ძლიერი შექება ან ჯილდო მოჰყვება — აქ შიშსა და ჯილდოს შეუძლია გადასწონოს ესთეტიკური ტკობის ინტერესი. მაგრამ თუ გაკიცხვა ან შექება უმნიშვნელოა მოსალოდნელი — მაშინ გადასწონის ესთეტიკური ტკობის ინტერესი.

უფრო რთულია ამ ორი ფაქტორის ღირებულებითი შედარება-შეფასება. აქ მრავალი ობიექტური და სუბიექტური მომენტი იყრის თავს შეფასება-შედარების წყაროებში, მათ შორის, პროცესებია და შედეგების ღირებულებაც. ერთი რამ ცხადია: რაც უფრო დიდია ამ ფაქტორების ღირებულებითი სხვაობა — მით უფრო სწრაფად ხდება არჩევანი. აქ არჩევანისა და ყოყმანის ხანგრძლივობა უკუპროპორციულია მოტივთა ღირებულებითი სხვაობისა, თუ სხვაობა პატარაა — ყოყმანი დიდხანს გრძელდება. მაგრამ სტუდენტი მით უფრო თავისუფალი იქნება არჩევანში, რაც უფრო ნაკლები იქნება სხვაობა მოტივებს შორის.

არჩევანის თავისუფლების შემთხვევაში კვლავ ისმის კითხვა: ქცევის რომელ ვარიანტს აირჩევს სტუდენტი? ფსიქოლოგიისათვის აქ პასუხი გარკვეულია: რომელი ქცევის მოტივიც უფრო ძლიერია; იმარჯვებს ძლიერი მოტივი. მაგრამ საკითხი ამით არ წყდება. ახალი სიძნელის წინაშე ვდგებით: გამოირიცხული ყოფილა არჩევანის თავისუფლება, რადგან ძლიერი მოტივი თავისთავად განსაზღვრავს არჩევანს ადამიანის ნების განსაკუთრებული ჩარევის გარეშე. აქ ისმის კითხვა იმის შესახებ, თუ რაზეა დამოკიდებული მოტივთა სიძლიერე, არის თუ არა იგი რაიმენაირად თვით ადამიანის ნებაზე დამოკიდებული, შეუძლია თუ არა ადამიანს ამა თუ იმ მოტივის გაძლიერება-შესუსტება, მათი რეგულაცია?

შეუძლია თუ არა ადამიანს ის მოტივი გააძლიეროს, რომელიც მას სურს? ეს არის საკითხი სურვილის თავისუფლების შესახებ, რაც განიხილება ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემის მესამე და, როგორც ვინდებოდნენ თვლის, ყველაზე რთულ, სიღრმისეულ ასპექტად.

სწორედ სურვილის თავისუფლებაა ნების თავისუფლების ერთადერთი ავტონომიური სფერო და მხოლოდ ის აძლევს შინაარსს ადამიანის თავისუფლებას. ნების თავისუფლების არსებითი შინაარსი რომ სურვილის თავისუფლებაა, ამით აიხსნება, რომ ნება და სურვილი ხშირად ერთი და იგივე მნიშვნელობით იხმარებიან, ან ერთად იხმარებიან როგორც კომპოზიტი — „ნება-სურვილი“.

მაგრამ განა შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის ნება-სურვილის არავითარი გარეშე ძალა აღარ განსაზღვრავს და იგი წმინდა ავტონომიურია, თვითონ განსაზღვრავს თავის თავს? რა თქმა უნდა, არა. ადამიანის ნება-სურვილის წყაროებში ადვილად დავინახავთ მიზეზ-შედეგობრივ ჯაჭვს, რომელსაც დეტერმინაცია ჰქვია და ორი ნაკადისაგან შედგება. დეტერმინაციის ერთი ნაკადია მექანიკური, ხოლო მეორე — ცვალებადობა — გარემო-აღზრდის ზემოქმედებით. ადამიანის ნება-სურვილი ბევრწილად განსაზღვრულია ამ ფაქტორებით. ამის გამო ეძლევა დიდი მნიშვნელობა როგორც მექანიკური (წინაპართა „შეცდომებს“ თუ ვეღარ განვასწორებთ, მაგივრად ჩვენ მაინც უნდა გავითვალისწინოთ ეს და უკეთესი მექანიკური გადაცემით ახალ თაობებს), ისე გარემოსა და აღზრდის საქმის გაუმჯობესებას. ოპტიმალურ გარემო-აღზრდას შეუძლია ჩაახშოს უარყოფითი მექანიკური ძალა.

დეტერმინიზმი პასუხისმგებელს ხდის შეილის საქციელისათვის წინაპრებს (მექანიკური) და მშობლებს (მექანიკური + გარემო-აღზრდა), მაგრამ იგი ვერაფერს იტყვის თვითონ შეილების პასუხისმგებლობის დასაფუძნებლად. თუ ადამიანის ნება-სურვილი მთლიანად არის განსაზღვრული მექანიკური და გარემო-აღზრდით, მაშინ იგი თვითონ არ აგებს პასუხს ბოროტი ნების გამოვლენისათვის.

მაგრამ სოციალურ პრაქტიკაში ბუნებრივად არის მიჩნეული, რომ ადამიანები პასუხს აგებენ თავიანთი ქცევებისათვის. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათი ნება-სურვილი მთლიანად, აბსოლუტურად არ არის განსაზღვრული მექანიკური და გარემო-აღზრდით, რომ ამათ გარდა და მათთან ერთად მოქმედებს ნება-სურვილის რაღაც წყარო, რომელსაც თვითონ პიროვნება და მისი აქტივობა,

თვითონ მისი ნება-სურვილი განსაზღვრავს. ეს არის ის ავტონომიური ნება, ნებისყოფა, ნება-სურვილი, რომელიც პიროვნული „მე“-ს სახელით არის ცნობილი და რაც პასუხისმგებლობისა და შერაცხადობის საფუძველია. ეს ის პიროვნული „მე“-ა, უკანასკნელი ინსტანციის ავტონომიური ნება-სურვილია, რომელიც აძლიერებს ერთ მოტივს და ასუსტებს მეორეს. ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ეს „პიროვნული მე“ ნებელობის მიღმა მდგარი მისტიკური „მე“ კი არ არის, როგორც ეს მიაჩნიათ პერსონალისტებს, არამედ ცნობიერების ღამივე უნარის ერთიანობაა.

სტუდენტი, რომელმაც დავალება არ შეასრულა და კონცერტზე წასვლა ამჯობინა, თავს როდი გაიმართლებს იმით, რომ მისმა მშობლებმა მუსიკალურ გარემოში აღზარდეს და ამის გამო მას „სხვაგვარად არ შეეძლო გადაეწყვიტა“. ვერც მშობლები გაიმართლებენ თავს იმით, რომ თვითონაც მუსიკალურ გარემოცვაში იზრდებოდნენ და არ შეეძლოთ არ გადაეცათ ეს მიდრეკილება შვილებისათვის. მკაცრი დეტერმინიზმი, იგი რომ ქცევის განმსაზღვრელ ყველა კანონზომიერებას ამოსწურავდეს, სტუდენტის არჩევანის მიზეზების ძიებაში ჩაგვიყვანდა იმ პარველ მაიმუნამდე, ადამიანის მოდემას რომ დაუდო სათავე, და უფრო მეტიც, პირველ ცოცხალ უჩრდამდე, მატერიის პირველყოფილ ფორმამდე, რომლის მთელი განვითარება დასაბამიდან დღემდე მკაცრ აუცილებლობას, ობიექტურ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს ემორჩილება. ყოველი აუცილებლობა უამრავ შემთხვევითობათა საშუალებით იკაფავს გზას, მაგრამ რეალიზებული შემთხვევითობა თვითონ იქცევა მკაცრი აუცილებლობის გამოვლენად, რამდენადაც პრინციპულად ყოველთვის შეიძლება იმ ფაქტების შემეცნება, რამაც განაპირობა ამ შემთხვევითობის რეალიზაცია და არა სხვისი. ამიტომ ამბობენ, რომ ჩშირად შემთხვევითობა ჯერ შეუმეცნებელი აუცილებლობის პირობითი სახელია¹⁴.

¹⁴ ეს, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს შემთხვევითობის ნამდვილ ობიექტურ არსებობას. მოვლენათა განვითარების ალტერნატიულობა ობიექტურ სინამდვილეშიც არსებობს. რომ არავითარი ვთქვათ მიკროსამყაროზე, მრავალი სტიქიური მოვლენა და ბიოგენეზი ე. წ. „მაპროვაციურებელ“ ფაქტორებზეა დამოკიდებული. ე. ი. შემთხვევითობა ისევე ობიექტურია, როგორც აუცილებლობა.

მკაცრი დეტერმინიზმის პოზიციებიდან სტუდენტს ვერ და-
ადანაშაულებ ესთეტიკური ტკობისაკენ გადახრაში, რადგან იგი
კონცერტზე წავიდა არა თავისუფალი ნების არჩევანით, არამედ
წინაპართა წარსულისა და გარემო-აღზრდის ზემოქმედების იმ
აკუმულირებული ენერგიით, რომელმაც მას მისდაუნებურად (?)
უბიძგა კონცერტზე წასასვლელად. მაგრამ საქმე სწორედ იმაშია,
რომ დეტერმინიზმი არაა მკაცრი, უფრო ზუსტად, არაა აბსოლუ-
ტური, ან თვითონ იგი მკაცრიც არის და აბსოლუტურიც. მაგრამ
მაინც არ ამოსწურავს მოქმედების წყაროთა ყველა შესაძლებლო-
ბას, ყველა კანონზომიერებას.

დეტერმინიზმი, თუ მას მეტაფიზიკურად გავააბსოლუტუ-
რებთ, ვერ დააფუძნებს პიროვნების პასუხისმგებლობას იმ უბრა-
ლო მიზეზის გამო, რომ ყოველი ქცევის მიზეზი დროში უსწრებს
წინ ქცევას, ხოლო ადამიანს არ შეუძლია დროის ბარიერის გა-
დალახვა. თუ შედეგი დამდგარია, მაშინ მიზეზი უკვე წარსულს
ეკუთვნის და წარსულზე ზემოქმედება შეუძლებელია. როცა
კონიუნქტურული ისტორიკოსები წარსულს „ალამაზებენ“ და
ე. ი. ამახინჯებენ, ისინი ამახინჯებენ წარსულის ასახვას, ასლს და
არა თვით წარსულს. წარსულზე ზემოქმედება შეუძლებელია
სწორედ იმიტომ, რომ ზემოქმედების სუბიექტი ყოველთვის აწ-
მყოშია, ხოლო ობიექტი (ქცევის მიზეზი) ყოველთვის წარსულში.
ისინი დროში ვერასოდეს ვერ შეხვდებიან ერთმანეთს. აწმყოსთან
ახლოს მდგომი, სულ ახლახანის წარსულთანაც კი რომ იკონიოთ
• საქმე, მაინც ვერ შეცვლით მას, რადგან იგი პრინციპულად დრო-
ში უფრო ადრეა შედეგზე და, გარდა ამისა, მისი მიზეზი კიდევ
უფრო ადრეა დროში და ა. შ. დაუსრულებლივ. ადამიანი ვერა-
ფერს ვერ შესცვლის წარსულში იმიტომ, რომ ის, რაც მან უნდა
შესცვალოს — უკვე აღარ არსებობს. წარსული რეალურად აღარ
არსებობს. არსებობს მსხოლოდ მისი ასლი, რეპროდუქცია, ასახვა
(მეხსიერებაში ან მატერიალიზირებულ რეპროდუქციაში)¹⁵.

თუ რეალური წარსულის მიმართ ადამიანი უძლურია, სამაგი-
ეროდ იგი თითქმის ყოვლისშემძლეა აწმყოსა და მომავლის მი-
მართ. ადამიანს შეუძლია დააპროექტოს მომავალი, თავის ჭკუაზე

15 აწყო არსებობს არა გაჩერებული დროის სახით, არამედ, როგორც
წარსულისა და მომავლის სინთეზი, მომავლის წარსულად გადაქცევის პროცესი,
რასაც ჰაიდეგერი უწოდებს „დროის პორიზონტს“, რომლის აღქმა მეხსიერე-
ბისა და ინტუიციის უნარებითაა გაპირობებული.

წარმართოს მოვლენები, მათ შორის საკუთარი ქცევა-მოქმედებაც. მომავლის ასეთი წარმართვა შესაძლებელი ხდება იმავე დეტერმინიზმის წყალობით. ადამიანი იმეცნებს რა მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ობიექტურ კანონზომიერებას, იყენებს მას სასურველი შედეგების მიღებისათვის. როცა ვიცით, თუ რას შეუძლია გამოიწვიოს სასურველი შედეგი — ვაკეთებთ. ვქმნით მის გამოწვევ მიზეზებს. სწორედ ეს ვაკეთება, შექმნა არის სუბიექტური აქტივობა, რაც პიროვნული ნების არსებითი ფუნქციაა.

ასეთი აქტივობის გამორიცხვას და მხოლოდ დეტერმინიზმის აღიარებას მივყავართ ფატალიზმამდე, ბედისწერის აღიარებამდე, რაც შეუძლებელს ხდის პასუხისმგებლობის დაფუძნებას. მაგრამ ვინც მხოლოდ აქტივობას აღიარებს და დეტერმინიზმს გამოირიცხავს, ე. ი. ვინც ინდეტერმინიზმის, თვალსაზრისს გაიზიარებს — ისიც ვერ დააფუძნებს პასუხისმგებლობას, რადგან ინდეტერმინიზმი სუბიექტივიზმსა და ვოლუნტარიზმს უქმნის ნიადაგს, რასაც ანარქიამდე მივყავართ. თუ დეტერმინიზმის არასწორი გაგება ადამიანს მანქანად, მანეკენად წარმოგვიდგენს, ინდეტერმინიზმის არასწორი გაგება ადამიანს წარმოგვიდგენს თვითნებობისა და ანარქიის ტყვედ. დეტერმინიზმის ვულგარული გაგების პირობებში ადამიანი არაფერზე არ აგებს პასუხს და იგი ბრმა იარაღია დამპროგრამებლის ხელში. ესაა მანეკენობა. ხოლო ინდეტერმინიზმის ვულგარული გაგების პირობებში აზრი არა აქვს ადამიანის არავითარ აღზრდა-სწავლებას, რადგან ამისაგან არავითარი კვალი არ რჩება და პიროვნება ისე კი არ იქცევა, როგორც აღზარდე და ასწავლე, არამედ — როგორც მას მოეპრიანება. ალოგიკური ქცევა-მოქმედება და ანარქია არაფრით არაა მანეკენობაზე და ტირანიაზე უკეთესი.

გამოსავალი ამ ორი უკიდურესობიდან არის უკიდურესობათა უარყოფა, მათი დიალექტიკური მოხსნა და შენახვა ღრმადში. ფილოსოფიის ისტორიაში ამის საინტერესო მაგალითი მოგვცა ი. კანტმა. ადამიანი თავის ქცევებში ერთსადაიმაცე დროს განსაზღვრულიც არის და თავისუფალიც. განსაზღვრულია იგი როგორც ემპირიული ნებისყოფა, მაგრამ თავისუფალია, როგორც არაემპირიული, ინტელიგენტური, გონებითმისაწვდომი ნებისყოფა. კანტის ტრანსცენდენტალურმა ფილოსოფიამ ნებისყოფის თავისუფლების დიალექტიკურ გაგებამდე მიგვიყვანა, რაც რაციონალურ მომენტად დარჩება, თუ მას ტრანსცენდენტალურ ახსნას

ჩამოვაშორებთ. სამყაროს დუალისტური წარმოდგენა ფენომენებისა და ნოუმენების სამეფოებად ნებისყოფის თავისუფლების დიალექტიკურ გაგებას დაედო საფუძვლად, მაგრამ ეს დიალექტიკა გაყალბდება, თუ კანტის დუალიზმის პოზიციაზე დავრჩებით. კემმარიტი დიალექტიკა სწორედ მონიზმს მოითხოვს და მას ეფუძნება. ჰეგელმა აღადგინა მონიზმი და დიალექტიკურ მეთოდს მყარი საფუძველი შეუქმნა, მაგრამ ეს მონიზმი მასთან იდეალისტურია. ნაპღვილი მეცნიერული მონიზმი მხოლოდ მატერიალისტური შეიძლებოდა ყოფილიყო და სწორედ იგი დაედო საფუძვლად მარქსისტულ დიალექტიკურ მეთოდს — აზროვნებისა და მოქმედების უნივერსალურ თეორიას.

მარქსისტული დიალექტიკა თვლის, რომ პიროვნების ნებისყოფის მიზეზ-შედეგობრივი განსაზღვრელობის გარდა მოქმედებს ავტონომიური თვითგანსაზღვრელობის ანუ სუბიექტური აქტუობის კანონზომიერებაც, ეს არის ადამიანის ნების, ნება-სურვილის სპეციფიკა, რაც პიროვნების პასუხისმგებლობას ედება საფუძვლად.

§ 4. ნებისყოფის თავისუფლება და ღირსების ცეცება

როგორც ვნახეთ, სტუდენტი იმიტომ ვერ გაიპართლებს თავს დავალების შეუსრულებლობაში, რომ მას შეეძლო შეესუსტებინა ესთეტიკური ტკობის მოტივი და გაეძლიერებინა მოვალეობისადმი დაქვემდებარების მოტივი. ვკიცხავთ დამნაშავეს სწორედ იმისათვის, რომ მას შეეძლო არ ჩაედინა დანაშაული. ე. ი. რადგან "შ ე ე ძ ლ ო არ ჩაედინა, ამიტომ მ ო ვ ა ლ ე ი ყ ო, ვალდებული იყო არ ჩაედინა. მოვალეობა ეფუძნება შესაძლებლობას. ასეთ შესაძლებლობას გამორიცხავს მეტაფიზიკური დეტერმინიზმი, ხოლო თვითონ მოვალეობას გამორიცხავს მეტაფიზიკური ინდეტერმინიზმი. არც ურთია მისაღები და არც მეორე. სწორია მხოლოდ მათი დიალექტიკური ჭინთეზი.

ადამიანის ნება განსაზღვრულიც არის (მემკვიდრეობა, გარემო, აღზრდა) და თავისუფალიც (ავტონომიური აქტიურობა) ერთსა და იმავე დროს. აზროვნებითა და გრძნობადობით აღკურვილი პიროვნება აქტივობის რაიმე გარკვეული დონით ხასიათდება და სწორედ ეს აქტივობა, მისი ნება-სურვილის ავტონომიურობა არის პასუხისმგებლობის საფუძველი. ავტონომიური ნება შექმნას იმსახურებს კეთილი ან უპირატესი მოტივის გაძლიერების

შემთხვევაში, ხოლო გაკიცხვას იმსახურებს ბოროტი ან დაბალი ღირებულების მოტივის გაძლიერების შემთხვევაში.

ადამიანის ქცევისათვის პასუხისმგებელია მისი ნება, ნებისყოფა და არა ამ უკანასკნელის შემადგენელი წყაროები — აზროვნების ან გრძნობადობის უნარები. ამ უნარებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ნებისყოფას ან შეუშალონ, შეაცდინონ, მაგრამ დანაშაულს თვითონ ვერ განაპირობებენ. მოქმედების სუბიექტი ნებაა და არა აზროვნება ან გრძნობადობა. სწორედ აქ ჩანს ყველაზე ნათლად, რომ ნება უნაშთოდ არ დაიყვანება აზროვნებასა და გრძნობადობაზე, რომ იგი მათზე მეტია და ეს „მეტი“ წარმოიშობა აზროვნების და გრძნობადობის სინთეზის საფუძველზე.

გონება და გემოვნება შეიძლება შეცდენ¹⁶ (სიყალბე და სიმახინჯე მიიჩნიონ ქეშმარიტებად და მშვენიერებად), ხოლო ნება, ნებისყოფა არასოდეს არ ცდება, იგი ყოველთვის შეგნებულად აკეთებს — რასაც აკეთებს. არ ცდება ნებისყოფა იმ აზრით, რომ მან ყოველთვის იცის რას აკეთებს. იგი ხან სიკეთეს აკეთებს, ხან ბოროტებას, ან მათ შორის მოქცეულ უამრავ მეტ-ნაკლებ ღირებულებას.

როცა ნება აკეთებს ბოროტებას და ჰგონია აკეთებს სიკეთეს — დანაშაუვა არა თვითონ, არამედ გონება, რომელმაც შეაცდინა. როცა ნება აკეთებს ბოროტებას და იცის, რომ აკეთებს ბოროტებას — ამას ჰქვია დანაშაული და არა შეცდომა. შეცდომა შეიძ-

¹⁶ „გემოვნების შეცდენაც“ კი წინააღმდეგობრივ ცნებად ჩანს, რადგან გემოვნება მოწონება-დაწუნებას ნიშნავს, მოწონება სუბიექტურია და, თუ მოწონს, მაშასადამე, გემოვნება თავის თავთან თანხმობაშია. ნათქვამია „ვისაც ვინ მოწონს — მისი ლამაზიც ის არისო“. გამოთქმა „გემოვნებამ შეპაცდინაო“ მხოლოდ იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ესლა სხვა გემოვნება მაქვს, რომ გემოვნება ცვლადია და ადამიანს ჰგონია ყოველი ახალი, ესლანდელი გემოვნება ჭობია ძველ გემოვნებას. გემოვნება სუბიექტურია, ადამიანზეა დამოკიდებული, მაგრამ იგი დამოუკიდებელია ადამიანის კონკრეტულ სიტუაციურ განწყობილებაზედაც. გემოვნებას განსაზღვრავს სუბიექტის არა მარტო მთლიან-პიროვნული მონაცემები, არამედ ლოკალურ-კონიუნქტურული ვითარებაჲ. სუბიექტურობისა და შემთხვევითობის ამ რთულ სისტემა-ლაბირინთში შეფასება-გზისგავლელის ორიენტირებად გამოდიან საყოველთაოობისა და ობიექტურობის ანთროპოცენტრისტული პრინციპები. „გემოვნების შეცდომის“ ცნების უფლებამოსილება სწორედ იმის აღიარებაა, რომ გემოვნება არაა წმინდა სუბიექტურობა და წმინდა ლოკალურ-კონიუნქტურობა, რომ მას რაღაც ობიექტური კრიტერიუმი გააჩნია. და სწორედ ეს კრიტერიუმი გვაძლევს საშუალებას რაიმე „შეცდომად“ ან „შეუმცდარებად“ მივიჩნიოთ.

ლება მიეწეროს გონებას ან გემოვნებას, ხოლო დანაშაული ან დამსახურება, ღირსება მიეწერება ნებას.

ნების დანაშაულსა და ღირსებას განსაზღვრავს მისი მოქმედების მოტივები. თუ ნება განსაზღვრება კეთილი მოტივებით — იგი კეთილი ნებაა, მოსაწონი, მისაღები, პროგრესული. პირიქით: ბოროტი მოტივებით განსაზღვრული ნება ბოროტია, დასაწუნია, მიუღებელია, რეაქციულია.

ამრიგად, ნების გამოვლენის პარამეტრებია სიკეთე-ბოროტება და მათ შორის არსებულ ღირებულებათა მთელი სისტემა. თუ ნება ბოროტებას ავლენს — ვამბობთ, რომ იგი „დანაშაულს ჩადის“, ხოლო თუ იგი სიკეთეს ავლენს — ვამბობთ რომ იგი „ღირსეულია“. ადამიანის თავისუფლება მაშინ უკავშირდება მის ღირსებას, როცა იგი თავისუფალია სიკეთე-ბოროტების არჩევაში (1) და ამ თავისუფლების ვითარებაში იგი სიკეთეს არჩევს (2) არა შიშით ან ანგარებით, არამედ უანგაროდ, თვითონ სიკეთის სიყვარულით, სიკეთის მაღალი ღირებულების შეგნებით (3).

ადამიანის სიკეთისქმედება მით უფრო ღირსეულია, რაც უფრო ნაკლებად განსაზღვრება იგი შიშით ან ანგარებით და მეტად განსაზღვრება ავტონომიური ნებით, სუბიექტური აქტიურობით, რომლის შინაარსია არა სიცარიელე, ცარიელი აქტივობა. არამედ თვითონ სიკეთის სიყვარული, მისი ღირებულების შეგნება და მისდამი პატივისცემა.

თავისუფლება აუცილებლობით უკავშირდება ღირსებას იმ შემთხვევაში, თუ ეს თავისუფლება ვლინდება, მეტადნდება ღირსეულობაში, საზოგადოებაში დადგნილი ნორმების და იდეალების დაცვა-ხელისშეწყობაში. ღირსების ცნება დაიყვანება ღირსეულობის ცნებაზე, იდეალისადმი შესატყვისი, მისდამი მიმართული, ზისკენ მიმსწრაფი ნების ცნებამდე. იდეალისაკენ მიმართული პიროვნების ღირსება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი თავისი ნებით და არა იძულებით არის მიმართული ამ იდეალისადმი.

არაფინ არ აიძულებდა გამოჩენილ მთავსვლელს ჭუმბურ მეძმა-არიაშვილს წასულიყო ყინულებში გადაჩეხილი მეგობრების დასახმარებლად. მაგრამ ადამიანური ღირსების ხმამ, რაც იმ მომენტში მეგობრებისადმი სოლიდარობისა და დახმარების დაუძლეველ ინსტიქტში გამოვლინდა — აიძულა იგი ეცადა მეგობრების გადარჩენა მაშინაც კი, როცა არწმუნებდნენ — ეს ცდა სიცოცხლის ფასად დაუჯდებოდა. ეს არ არის ჩვეულებრივი სიმამაცისა და ორდინალური

გმირობის მაგალითი. მოვალეობის შესრულებაში სიმამაცის გამოვლენის უამრავი შემთხვევებია ცნობილი და ამით კანონიერად ამყობს ჩვენი ხალხი. მაგრამ სულ სხვაა გმირობა ადამიანური ღირსებისა და ღირსეულობის სამსხვერპლოზე საკუთარი სიცოცხლის თავისუფალი შეწირვისა. დიდი სამამულო ომის გმირებთან ერთად სწორედ ადამიანური ღირსებისა და სიმამაცის მსხვერპლად განიხილებიან ყინულებში დაღუპული ჩვენი გამოჩენილი და ახალგაზრდა მთასვლელები.

თუ ადამიანი იძულებით არის მიმართული იდეალისადმი, იძულებით არის „კეთილი“, იძულებით წესიერია და ობიექტურ სიკეთეს ჩადის, მისი ღირსება მაინც შელახულია მანამ, სანამ მისი ნება დაემთხვევოდეს მაიძულებელ ნებას, სანამ სხვისი ნება იქცეოდეს საკუთარ ნებად. ჩვეულებრივ ასეთ დამთხვევას განაპირობებს მაიძულებელი ნების იდეალის ღირებულების ნათელი შეგნება, დარწმუნება, ამ იდეალის უპირატესი ღირებულების გამო მოქმედების აუცილებლობის შეგნება.

თუ ადამიანი იძულებით არის მიმართული ბოროტმოქმედებისაკენ, თუ მას ძალით, მუქარით ადენინებენ ბოროტებას, მაშინ მისი ღირსება მხოლოდ იმდენად არის შელახული, რამდენადაც არ უწყევს ამ ძალას შესაძლებელ წინააღმდეგობას (ე. ი. იმდენ წინააღმდეგობას, რამდენიც მას შეუძლია კონკრეტულ სიტუაციაში). ასეთ შემთხვევებში ღირსების შელახვის დონე ემთხვევა დანაშაულისა და პასუხისმგებლობის დონეს, მასშტაბს. რა დოზითაც შეილახა შენი ღირსება შენს მიერვე — წინააღმდეგობის გაუწყველობით, იმავე დოზით ხარ დამნაშავე და პასუხისმგებელი, იმდენივე სასჯელსაც იმსახურებ. ამიტომ ითვლება სასჯელი დამნაშავის უფლებად (პეგელი).

დანაშაულს ყოველთვის ახლავს შინაგანი და გარეგანი სანქცია. შინაგანია — ღირსების შელახვა. სინდისის ქენჯნას რომ იწვევს წესიერ ხალხში, საკუთარი თავის გაკიცხვას, თვითშერცხვენას. ხოლო გარეგანია სანქცია, როცა სხვა გაკიცხავს, შეგარცხვენს, გაგასამართლებს და დაგსჯის.

მაშასადამე, ადამიანის ღირსება მის თავისუფალ ღირსეულობაშია და არა უბრალოდ თავისუფლებაში. არაეინ არ მოგცემს უფლებას ბოროტება ჩავიდინოთ. ასეთი შეზღუდვა არაა თავისუფლების შეზღუდვა, იგი არის უაზრო, უშინაარსო, ბრმა ან ბოროტი ნების შეზღუდვა. აბსოლუტური თავისუფლება უაზრობა,

უგუწერობა და ბოროტებაა, რომლის შეზღუდვა ქეშმარიტი თავისუფლების დადგენისა და დაცვის პირობაა.

ამრიგად, თავისუფლებისა და ღირსების ცნებები აუცილებლობით უკავშირდებიან სიკეთე-ბოროტების ცნებებს. ადამიანის ნების თავისუფლება მაშინაა შეზღუდული, როცა მის კეთილ ნებას ზღუდავ, საშუალებას არ აძლევ გამოავლინოს კეთილი ნება. მაგრამ თუ ეს პიროვნება არ ემორჩილება შეზღუდვას და იბრძვის მის წინააღმდეგ რითაც კი შეუძლია, მაშინ მისი ღირსება შეუზღუდავია.

ადამიანის ღირსებას ბღალავს არა მისი კეთილი ნების შეზღუდვა თავისთავად, არამედ ამ კეთილი ნების დამორჩილება, მოსპობა. ადამიანი ღირსებადაქარგულია — თუ რაიმე ძალამ, იძულებამ, შინმა ან ანგარებამ მოსპო მისი კეთილი ნება, აქცია იგი ბოროტ ნებად ან, უბრალოდ, სხვა ნებად, არაკეთილ ნებად. ადამიანის ღირსებას ღახავს არა დაჩაგვრა, იძულება, არამედ ამ ჩაგვრისადმი დამორჩილება, იძულებისადმი წინააღმდეგობის გაუწევლობა, მონობა.

არ შეიძლება არ მოვიგონოთ აქ ვ. ი. ლენინის გენიალური სიტყვები სტატიიდან — „გრაფ გეიდენის ხსოვნას“: „Раб, сознающий своё рабское положение и борющийся против него, есть революционер. Раб, не сознающий своего рабства и прозябающий в молчаливой, бессознательной и бессловесной рабской жизни, есть просто раб. Раб, у которого слюнки текут, когда он самодовольно описывает прелести рабской жизни и восторгается добрым и хорошим господином, есть холоп, хам“.¹⁷

მრავალმხრივ საგულისხმოა ლენინის ეს ბრძნული სიტყვები, მაგრამ ამჟამად ჩვენთვის საყურადღებოა ლენინის მიერ ადამიანის აქტიობაზე, ჩაგვრისადმი წინააღმდეგობის უნარზე მითითება. როგორც პიროვნული ღირსების მთავარ ნიშანზე.

ადამიანის თავისუფლების შეზღუდვასთან მაშინ გვაქვს საქმი, როცა ზღუდავენ მის კანონიერ, კონსტიტუციურ უფლებებსა და ინტერესებს, ხოლო მისი ღირსება მაშინაა შელახული, როცა იგი არ იბრძვის მისი კანონიერი უფლებებისა და ინტერესების შეზღუდვის წინააღმდეგ, როცა იგი თავს არ იცავს, პროტესტს არ აცხადებს, ან, უფრო მეტი, იწონებს ამ შეზღუდვას შიშით, ანგა-

¹⁷ В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 13, стр. 38.

რებით ან, როგორც ლენინი ამბობს, — ხეპრეობით, სიბრიყვით, უნაზაობით, სიმდაბლით,

ადამიანის თავისუფლების შეზღუდვასთან მაშინაც გვაქვს საქმე, როცა თვითონ კანონია უკანონო, უსამართლო, კონსტიტუციაა რეაქციული (კერძოდ, ანტაგონისტურ კლასობრივ საზოგადოებაში). ასეთ საზოგადოებაში მცხოვრები ადამიანის ღირსება მაშინ არის შებღალული, თუ იგი არ იბრძვის ამ უსამართლობის წინააღმდეგ, არ აცხადებს პროტესტს, ურიგდება, ემორჩილება უსამართლობას, ან უფრო მეტი: აქებს და ადიდებს თავის ღირსებაშებღალულ მდგომარეობას, თავის მონობას. პროლეტარიატს შეუძლია დაიცვას თავისი ადამიანური ღირსება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, — წერდა ფ. ენგელსი, — თუ გამოხატავს პროტესტს ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, იმ კლასის წინააღმდეგ, რომელიც მას ექსპლოატაციას უწყევს¹⁸.

¹⁸ შეიძლება თუ არა იგივე ითქვას გაბატონებული კლასების წარმომადგენლებზე? არის თუ არა მათი ღირსება შებღალული იმით, რომ ისინი უსამართლობას ჩადიან მშრომლების მიმართ, ექსპლოატაციას უწყევენ მათ, ზღუდავენ მათს ფაქტურ თავისუფლებას და ე. ი. ხელყოფენ მათს ადამიანურ ღირსებას? სხვისი ღირსების შელახვა არის თუ არა ამავე დროს საკუთარი ღირსების შელახვა?

ეს არის საკითხი ზნეობის კრიტერიუმისა და კლასობრივი და ზოგადსაკაცობრიო ზნეობის ურთიერთობის შესახებ. ვინც ზნეობის ობიექტურ და საყოველთაო კრიტერიუმს აღიარებს, ვინც თვლის, რომ მშრომელი ხალხის ზნეობა საყოველთაოა და ზოგადსაკაცობრიოა — მისთვის, ცხადია, ყოველი უსამართლობა ადამიანური ღირსების შელახვაა, უსინდისობაა და სწორედ ეს გვაძლევს საფუძველს გავაკრიტიკოთ კაპიტალისტთა მორალი, მათი ძალმომრეობა, მათ მიერ მშრომელი ხალხის ექსპლოატაცია.

ხოლო ვინც თვლის, რომ არ არსებობს საყოველთაო ზოგადსაკაცობრიო ზნეობა, რომ ყოველ კლასს თავისი საკუთარი ზნეობა აქვს და ამ კლასობრივ ზნეობებს შორის არაფერია საერთო, რომ არ არსებობს ზნეობის ერთიანი ობიექტური კრიტერიუმი და ყოველი კლასის ზნეობას საკუთარი კრიტერიუმი აქვს — იმას ვერაფრით ვერ დაარწმუნებ, რომ სხვისი ღირსების შელახვა საკუთარი ღირსების შელახვაც არის. კაპიტალისტი რომ მუშების ღირსებას ხელყოფს — იგი სრულებითაც არ თვლის, რომ ამით საკუთარი ღირსებაც შეილახა. არ თვლის იმით, რომ ან არ მიაჩნია ექსპლოატაცია უსამართლობად, ან არ თვლის, რომ უსამართლობა ღირსების შელახვაა, ან, ბოლოს, პრინციპულ სხვაობას ხედავს თავის ღირსებასა და დაქირავებული მუშის ღირსებას შორის. მას და მხოლოდ მას შეიძლება აწყობდეს ზნეობის მკაცრა კლასობრიობის პოზიციაზე დგომა. თუ მუშების და კაპიტალისტების ზნეობას შორის არაფერია საერთო, მაშინ კაპიტალისტს შეუძლია საერთოდ არ განიხილოს მუშა ადამიანი და მოექცეს მას ისე, როგორც ნივთს ან ცხოველს, როგორც ამას ჰქონდა

მაშასადამე, ადამიანის ღირსება, მისი დაცვა თუ შებღალვა არაა დამოკიდებული სხვა ადამიანზე, გარეშე ძალაზე, იგი ყოველთვის თვით ჩვენზეა დამოკიდებული. აქ კარგი ანალოგია შეიძლება გაკეთდეს სინდისთან: ისევე როგორც ჩვენს სინდისს ვერ შებღალავს სხვა ადამიანი, კოლექტივი ან საზოგადოება, ასევეა ღირსებაც. იგი, როგორც სინდისი, შეუვალია, იმანენტურია, თავისთავში ჩაკეტილი. მხოლოდ ჩვენი საკუთარი ქცევა-მოქმედება შელახავს სინდისს და ღირსებას და არა სხვების მოქმედება ჩვენს მიმართ. საკმარისია გავუწიოთ წინააღმდეგობა ბოროტებას, უსამართლობას და ღირსება დაცულია.

ღირსება ადამიანს მაშინ აქვს შელახული, როცა უსამართლობას ვერ უწევს წინააღმდეგობას, როცა მის მიმართ გულგრილი, ინდიფერენტულია. ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის გაუწევლობა, საპირისპიროდ ქრისტიანული მორალისა, თვითონ არის ბოროტება და დანაშაული. ამდენად იგი ადამიანური ღირსების შელახვაა. „მხოლოდ ის არის ღირსი სიცოცხლისა და თავისუფლებისა, — წერდა გოეთე, — ვინც ყოველ დღე ბრძოლაში ებმება მათ დასაცავად“.

§ 5. ღირსება და სამართლიანობა

ადამიანის ღირსება შელახულია არა მარტო მაშინ, როცა წინააღმდეგობას არ ვუწევთ ჩვენს მიმართ ჩადენილ ბოროტებას¹⁹,

ადგილი ანტიკური მონობის ეპოქაში. ჩვენი ზნეობის პოზიციებიდან ბურჟუაზიის ამორალობის კრიტიკას ის საფუძველი გააჩნია, რომ ჩვენი ზნეობა არა მარტო კლასობრივია, არამედ ზოგადსაკაცობრიოც; ყველა ადამიანს ეხება იგი, ყველას მიმართ აქვს ძალა. უფლება, გავლენა მისი ობიექტურობისა და პროგრესულობის გამო და ამიტომ ვთვლით ყოველ ექსპლუატაციას ღირსების ორმხრივ შელახვად.

19 იგულისხმება დაუმსახურებელი ბოროტება, რადგან დამსახურებულ „ბოროტებას“ სასჯელი ჰქვია და განიხილება როგორც სიკეთე. ნამდვილი ბოროტება — დაუმსახურებელი, გაუმართლებელი, უსაფუძვლო ბოროტებაა, იგი უბედურებაა. ხოლო დაუმსახურებელი, „უდანაშაულო სასჯელი“ წინააღმდეგობრივი ცნებაა. „სასჯელი“ კანონიერ დამსახურებულ მიზღვევას ჰქვია. „უდანაშაულო სასჯელი“ შინაგანი წინააღმდეგობის გამო უფრო მეტი ბოროტებაა, ვიდრე ჩვეულებრივი ბოროტება, რომელიც სასჯელს იმსახურებს. „უდანაშაულო სასჯელის“ ასეთი „უფრო მეტი“ ორმაგი ბოროტება სოციალურ და სამართლებრივ პრაქტიკაში დაკრისტალდა პრინციპად: „უმჯობესია მრავალი დამნაშავის დაუსჯელი დატოვება, ვიდრე ერთი უდანაშაულოს დასჯა“. ყოველი გონიერი და ჰუმანური საზოგადოება ხელმძღვანელობს ამ პრინციპით, თუ იგი განსაკუთრებულ კრიტიკულ მდგომარეობაში არ აღმოჩნდა, როგორიცაა მაგალითად, ომი და სხვა სახის სოციალური ტრაგედია ან მათი მოლოდინი.

არამედ მაშინაც, როცა წინააღმდეგობას არ ვუწევთ ჩვენთვის გაწეულ დაუმსახურებელ სიკეთეს, როცა ვიფერებთ დაუმსახურებელ ზედმეტ პატივისცემას, მზრუნველობას, ყურადღებასა და ქება-დიდებას.

დაუმსახურებელი სიკეთეც წინააღმდეგობრივი ცნებაა. იგი არაა სიკეთე, უსამართლობაა და ე. ი. ბოროტება. დაუმსახურებელი სიკეთის კატეგორიას მიეკუთვნება ე. წ. თანამდებობრივი პრივილეგიები, რაც სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ საკმაოდ არის შემორჩენილი კანონიერების ხშირი დარღვევებისა და განუკითხაობის პერიოდიდან.

თავის დროზე ასეთი პრივილეგიები შეიძლება გამართლებული იყო კვალიფიციური კადრების მოზიდვისა და სტიმულირების მიზნით. მაგრამ დღეისათვის, როცა კადრების უქმარისობას აღარა აქვს ადგილი — რაიმე მატერიალური ან მომსახურებითი პრივილეგიებით მათს სტიმულირებას აზრი ეკარგება. უფრო მეტის თქმა შეიძლება: ეხლანდელ პირობებში პრივილეგიების ელემენტების არსებობა კარიერიზმისა და ბიუროკრატიზმის ერთ-ერთ წყაროდ იქცევა და ხელს უშლის უანგარო და სპეტაკი მუშაკების გამოვლენის დიდმნიშვნელოვან საქმეს.

შრომის რაოდენობისა და ხარისხის მიხედვით ანაზღაურების სოციალისტური პრინციპი არ იძლევა არავითარ ობიექტურ საფუძველს პრივილეგიების ელემენტების გამართლებისათვის. ყოველი სხვაობა შრომის სიმძიმისა და პასუხისმგებლობის დონეში გათვალისწინებულია ხელფასის სკალაში, რომლის შემდგომი კორექტირება ხდება საგადასახადო სისტემითა და წახალისების დიფერენცირებული დაკანონებული ფორმებით. ყოველივე ამის შემდეგ პრივილეგიების ელემენტების არსებობა შეიძლება გამართლებულ იქნას მხოლოდ განსაკუთრებული დამსახურების მქონე პიროვნებათათვის (როგორიც არიან, მაგალითად, ძველი რევოლუციონერები, სამამულო ომის მონაწილენი, სოციალისტური შრომის გმირები, გამოჩენილი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწენი და ა. შ.), ან მოხუცების, ავადმყოფებისა და ბავშვებისათვის. მაგრამ ყოვლად გაუმართლებელია თანამდებობის პირთა და მათი ოჯახის წევრთა პრივილეგიები, მაგალითად, სამედიცინო, საყოფაცხოვრებო და სავაჭრო მომსახურების საქმეში.

ვინ მოსთვლის რამდენი ახალგაზრდის შეგნება და ხასიათი დაუმსახურებელია მშობელთა ასეთ დაუმსახურებელ პრივილეგიებს. თანამდებობის პირს იმიტომ ეძლევა რიგით მშრომელზე მეტი

ხელფასი, რომ დაფასდეს მისი ღვაწლი და უსამართლობას არ ექნას ადგილი. თუ ეს ხელფასი ვერ ასახავს მის მიერ გაწეულ შრომას — იზრუნონ ხელფასის მომატებისათვის. მაგრამ შემოვლითი გზით ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება და უკანონო პრივილეგიების შემოღება იგივე უსამართლობაა, რასაც გაცილებით მეტი ბოროტება და ზიანი მოაქვს, ვიდრე ხელფასების თუნდაც უკანონო გაზრდას. ეკონომიურ ფაქტორებს აქ ბევრად ალემატება მორალური ფაქტორები.

ჩვენს საზოგადოებაში ხაზი უნდა გაესვას არა იმას, რაც ანსხვავებს თანამდებობის პირს რიგითი მშრომელისაგან, არამედ სწორედ პირიქით — რაც მათ აერთიანებთ, რაც საერთო აქვთ. ხაზი უნდა გაესვას თანასწორობას და არა იერარქიას, თანასწორუფლებიანობას და არა პრივილეგიებს. თანამდებობის პირს წამახალისებელ წყაროებად უნდა მიაჩნდეს მორალური ფაქტორები და არა მატერიალური. მატერიალურ ფაქტორად მან უნდა იკმაროს კარგი ხელფასი, ხოლო მორალური ფაქტორებიდან მისთვის მთავარი უნდა იყოს არა ქება-დიდება და ჭილდოები, არამედ დამსახურებული ავტორიტეტი. როცა თანამდებობის პირი შეეცდება ავტორიტეტის გადახურდავებას მატერიალურ ღირებულებებზე (როგორიცაა ბინა, მანქანა, აგარაკი, ძვირფასი კვება, ჩაცმა-დხურვა, უცხოეთში მოგზაურობა, სანიმუშო მკურნალობა და სხვა საჭირო სიკეთენი), მაშინ მისგან აღარაფერი დარჩება საავტორიტეტო და ე. ი. სათანამდებობოც.

მაშასადამე, ბოროტებაა დაუმსახურებელი სიკეთის მიღებაც. საზოგადოება აქ სინდისის გრძნობაა. სინდისმა ყოველთვის იცის — რა არის დამსახურებული და რა — ზედმეტი. ხოლო სინდისის ყოველი შებღალვა ღირსების შებღალვაა. ღირსება სხვა არაფერია, თუ არა სინდისისადმი შესატყვისობა, რომლის ობიექტური კრიტერიუმია სამართლიანობა. სწორედ ეს ცნებაა ადამიანური ღირსების კეშმარიტი საზომი.

არავინ არ მოითხოვს ჩვენგან თავი გაეწიროთ იმისათვის, ვინც ამას არ იმსახურებს. არც ისეთ სიკეთეს მოითხოვენ, რაც აღემატება ჩვენს ძალებს. ჩვენ მხოლოდ ის გვევალება — რაც შეგვიძლია (ჯერ კიდევ პითაგორამ თქვა, რომ „შესაძლებლობა და შოვალეობა ძმები არიან“) და ყოველთვის შეგვიძლია თუ სიკეთის ჩადენა არა, ბოროტებისაგან თავის შეკავება მაინც. სიკეთე-ბოროტების მიჯნას შუაზე ჰყოფს სამართლიანობა.

სამართლიანობა არაა ცარიელი სიტყვა, უმოქმედობა და უქნარობა. იგი ნეგატიური მდგომარეობა კი არაა, არამედ პოზიტიური შინაარსის მქონე ცნებაა, რომლის პრაქტიკული გამოვლენის სფერო ამოუწურავია. სამართლიანობა არის ღირებულებათა თანასწორი, ან უფრო ზუსტად, დამსახურების მიხედვით განაწილების პრინციპი. იგი არის ადამიანთა უფლებებისა და ინტერესების აბსოლუტური თანასწორობისა და შრომა-დამსახურების მიხედვით ანაზღაურებისა და დაფასების პრინციპი. სამართლიანობა მატერიალური და მორალური ღირებულებების განაწილების უნივერსალური პრინციპია.

ხშირად ვამბობთ, რომ სიკეთე სამართლიანობაზე მეტია, მაგრამ სიკეთეთა სამართლიანი განაწილება უმაღლესი და უნივერსალური სიკეთეა. სიკეთე სამართლიანობაზე მეტია როგორც ინდივიდუალური პიროვნული აქტი, როგორც ქცევის ღირებულება. სამართლიანობა კი მეტია სიკეთეზე როგორც სოციალური, საზოგადოებრივი ვითარება, როგორც სოციალურობის სტრუქტურისა და ფუნქციონირების ოპტიმალურობა. ცალკეულ სიკეთეთა ღირებულება შეიძლება მეტი იყოს ცალკეულ სამართლიანობათა ღირებულებაზე. მაგრამ სიკეთეთა საყოველთაო, აბსოლუტური ჯამი არ შეიძლება გადაემატოს სამართლიანობის ღირებულებას.

სიკეთე შეფარდებითი და კონკრეტულია, სამართლიანობა — აბსოლუტური, საყოველთაო და ზოგადი. სიკეთე იმიტომაც საჭირო, რომ სამართლიანობა იქნეს მიღწეული. სიკეთე „საშუალებაა“, „მეთოდია“, სამართლიანობა — მიზანია. სიკეთე დროებითია, წარმავალი და ცვალებადი, სამართლიანობა მარადიულია, მუდმივი და უცვლელი.

განსხვავებაა სიკეთისა და სამართლიანობის განცდების სფეროშიც. სიკეთე შენს მიმართ ჩადენილი გახარებს, რამდენადაც გმატებს რაიმე ღირებულებას, მაგრამ იგი ამავე დროს გამციირებს, რამდენადაც ადასტურებს შენს რაიმე ღირებულებით ნაკლოვანებას, შენს გარკვეულ სისუსტეს, რომელიც დახმარებას საჭიროებს²⁰. სამართლიანობა კი გამშვიდებს, გახარებს და აგამაღლებს.

²⁰ ამით აიხსნება, რომ „დახმარება“ ზოგჯერ ადამიანის ღირსებას ლახავს და ნამდვილად კეთილი ისაა, ვინც ისე დაეხმარება გაჭირვებულს, რომ ხაზს არ გაუსვამს ამას, არ დაამადლოს, არ გააზვიადებს თავის სიკეთეს, ჩუმი და უსიტყვოდ დაეხმარება. სიკეთის გამოვლენასაც გარკვეული ტაქტი და კულტურა სჭირდება.

იგი გახარებს და გამწვიდებს იმით, რომ არაფერს კარგავ კუთვნილი ღირებულებიდან, ხოლო აგამაღლებს ის, რომ არ გჭირდება ვინმეს დახმარება, შეცოდება, შებრალება.

სიკეთე სხვის მიმართ ჩადენილი გახარებს, გამაღლებს, თუმცა გახარალებს. სიკეთე შენს მიმართ ჩადენილი არა მარტო გაციირებს, არამედ ასევე ვალში „გაგდებს“, დავალებულს გხდის. ყეთალი არაა ის, ვინც ამ მოტივით ჩადის სიკეთეს (ე. ი. დაჟალბული ყავდე, ფსიქოლოგიურად დაბმული, „გამოჰერილი“). კეთილია მხოლოდ უანგარო ადამიანი, მაგრამ უანგარო სიკეთეც, თავისთავად, მაინც დავალებულებათა, რაც თავისუფლების გარკვეულ შეზღუდვას ნიშნავს.

ღირსების ცნებისათვის თავისუფლების შეზღუდვის სწორედ ეს მომენტია მნიშვნელოვანი. რომელი უმჯობესია — დავალებულობა თუ თავისუფლება? აქ ძნელია ერთმნიშვნელოვანი პასუხის გაცემა. ინდივიდუალურად — თავისუფლება ჯობია, სოციალურად კი დავალებულობა. თვითონ სოციალურობა ურთიერთდავალებულობაა და ბარომეტრი ამ ურთიერთდავალებულობისა არის სამართლიანობა. საბოლოო მიზანი სამართლიანობაა. მაგრამ იგი შეიძლება მიღწეული იქნას არა ურთიერთინდიფერენტულობით, არამედ დავალებულობა-დახმარებით ანუ საყოველთაო ურთიერთსიკეთისქმედებით.

საზოგადოება მით უფრო ჯანსაღი და პროგრესულია, რაც უფრო მეტია მის წევრთა შორის ურთიერთდახმარება, თანაგრძნობა, სიკეთის ქმედება. ყოველივე ამის ბალანსირება ხდება სამართლიანობაში. ურთიერთსიკეთისქმედება იმიტომაც საჭირო, რომ სამართლიანები ვიყოთ და გამოვასწოროთ ის შეცდომებით ღირებულებათა განაწილებაში, რასაც აუცილებლობით ან შემთხვევით იწვევენ ისეთი ისტორიული ანუ ცვალებადი სოციალური ინსტიტუტები, როგორიცაა სახელმწიფო, ეკონომიკა, პოლიტიკა, სამართალი და სხვა. სიკეთე მით უფრო ნაკლებად არის დამამცირებელი, რაც უფრო ახლოს არის იგი სამართლიანობასთან და ნაკლებად ავალებულებს, ნაკლებად ზღუდავს პიროვნების თავისუფლებას; შესაბამისად, მით უფრო არ ლახავს იგი პიროვნების ღირსებას, მის თავმოყვარეობას.

ნებელობის ღირსება სხვა არაფერია თუ არა სიკეთე-სამართლიანობისათვის ბრძოლა. სწორედ სიკეთე და მისი საბოლოო მიზანი — სამართლიანობაა ის უმაღლესი ღირებულება, რომელიც ქვემარტუბასა და მშვენიერებასთან ერთად ჰქმნის ადამიან-

ნური ღირსების წყაროსა და შინაარსს. ღირსება აქვს იმ ადამიანს, ვინც იბრძვის ქვეყნად ქეშმარიტების, მშვენიერებისა და სამართლიანობის დამკვიდრებისათვის. ღირსეულია ის, ვინც თავის ცხოვრებას წარმართავს ამ უმაღლესი ღირებულებების დაცვისა და განვითარებისათვის.

ღირებულებათა ტრიადის პრინციპი ამოსწურავს ადამიანური ცნობიერების სამ შემადგენელ წყაროს — ინტელექტს, გრძნობადობას, ნებელობას და იძლევა იმ უმაღლეს ღირებულებათა სისტემას, რომელთა დაცვისა და განვითარებისათვის ბრძოლა ადამიანური ცხოვრების უმაღლესი აზრი, მისი დანიშნულება და გამართლებაა.

ადამიანური ღირსების ცნება სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის ღირსეულობის, მორალურობის, კეთილშობილობის ცნება²¹. ადამიანის იდეალს ის შეესატყვისება, ვინც შეძლებისდაგვარად ემსახურება უმაღლეს ღირებულებებს და ამაში ზედავს თავის ღირსებას. ადამიანის ღირსეულობა ადამიანობის იდეალთან შესატყვისობას ნიშნავს. ამასთან, შესატყვისობა არ ნიშნავს დამთხვევა-იგივეობას. ღირსეულია არა მარტო იდეალური ადამიანი, არამედ ის ნაკლოვანი ადამიანიც, რომელიც შესაძლებლობის მიხედვით ყველაფერს აკეთებს ადამიანის იდეალთან დაახლოებისათვის, ვინც ბაძავს იდეალს, ხელმძღვანელობს მისით და იბრძვის მისი რეალიზაციისათვის.

უღირსია ის ადამიანი, რომელიც ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას, ვერ ემსახურება უმაღლესი ღირებულების — ქეშმარიტების, მშვენიერებისა და სიკეთე-სიმართლიანობის დაცვისა და განვითარების საქმეს.

ღირსებაშელახულია ის ადამიანი, რომელიც არ იბრძვის ამ უმაღლესი ადამიანური ღირებულებებისათვის, არ იცავს თავის კანონიერ უფლებებსა და ინტერესებს, წინააღმდეგობას არ უწევს უსამართლობას, უკანონობას, ბოროტებას, ან პირიქით, ხელს უწყობს მათ. ღირსებაშელახულია ის ადამიანი, რომელიც ეგუება

21 „მორალურობა, — წერდა ი. კანტი, — არის პირობა, რომლის შემთხვევაში არის შესაძლებელი გონიერი არსება იყოს მიზანი თავისთავად. რადგან მხოლოდ ამის წყალობით შეიძლება იყოს მიზანთა სამეფოს კანონმდებელი წევრი. ამრიგად, მხოლოდ ზნეობას და კაცობრიობას, რამდენადაც ვას გააჩნია ზნეობრიობის უნარი, აქვთ ღირსება“ („ზნეობის მეტაფიზიკის ს-ფუძვლები“ И. Кант, Соч., т. 4 (I), 1965, стр. 277).

თავისუფლების უსამართლო შეზღუდვას, უარს ამბობს პიროვნულ შემოქმედებითს აქტიურობაზე და სხვისი შემოქმედების მონა-მორჩილი ხდება. ასეთი ადამიანი კარგავს ადამიანურობის, პიროვნულობის ნიშნებს და რობოტად ან მანეკენად იქცევა.

რობოტების შექმნა ადამიანური ტექნიკის მიზანია, იგი მეტად საჭირო და სასარგებლოა, მაგრამ მისი ღირებულება სწორედ იმაშია, რომ იგი ადამიანის მთელ რიგ ფუნქციებს ადამიანზე უკეთესად შესრულებს ისე, რომ ადამიანად არ იქცევა. მისი ღირსება მის არაადამიანურობაშია. საკმარისია აქციოთ იგი ადამიანად, თავისუფალი ნებისყოფის მქონე სისტემად, რომ ამით დიდი ბოროტება ჩაიდინოთ (მეცნიერულ-ფანტასტიკურ ლიტერატურაში ზშირად გამხდარა ეს პრობლემა მრავალი ნაწარმოების საკუთარ თემად).

არანაკლები ბოროტებაა უკუპროცესი — ადამიანის გადაქცევა რობოტად. საკმარისია ადამიანს წაართვა თავისუფალი ნება, პიროვნული აქტივობისა და წინააღმდეგობის უნარი, რომ წაართვა მას ადამიანობა, აქციო იგი ნივთად, მანქანად, რობოტად, მოაზროვნე ცხოველად.

უღირსობაა ადამიანის პიროვნების ასეთი ხელყოფა, მაგრამ უფრო მეტი უღირსობაა შეგუება ყოველივე ამისადმი. ვ. ი. ლენინმა, ზემომოყვანულ ციტატაში, სწორედ იმას გაუსვა ხაზი, რომ თუ ადამიანის დამონება ბოროტებაა, გაცილებით მეტი ბოროტება და საზიზღრობაა ამ მონობისადმი შეგუება, მონური პირობების ხობა და მოძალადის თაყვანისცემა.

§ 6. ღირსების შემზღაურებში მანკიერებანი

აქედან გასაგებია, თუ რაოდენ ბლაღვენ საკუთარ ადამიანურ ღირსებას მლიქვნელები და ფარისევლები, უპრინციპოები და კარიერისტები. ასეთი ადამიანები სოციალურად საშიშნი არიან, რამდენადაც ისინი თავიანთი ანგარებნიანი კარიერისტული მიზნებისათვის არ ზოგავენ საკუთარ ღირსებასაც კი. განა შეიძლება თავი შეიკავონ მათ სხვა სახის რაიმე დანაშაულისაგან? თუ ასეთი ადამიანები აშკარა ბოროტებას არ სჩადიან — მხოლოდ იმიტომ, რომ სასჯელის უშინიათ. საკმარისია მათ მოეჩვენოთ, რომ დანაშაულს ვერ გაუგებენ—მაშინვე ბოროტების გზას დაადგებიან. ღირსებადაკარგული ხალხი სინდისდაკარგულიცაა და უსინდისობისაგან ყველაფერს უნდა ველოდეთ.

როცა კ. მარქსს ჰკითხეს — რა მიგაჩნიათ ყველაზე საზიზ-
ღარ მოვლენად ადამიანის ნაკლოვანებებს შორისო — მან მლიქვ-
ნელობა დაასახელა²². მლიქვნელი საზიზღარია სწორედ იმიტომ,
რომ იგი უარს ამბობს საკუთარ ღირსება-თავმოყვარეობაზე, უგუ-
ლვებელყოფს მის პიროვნულ „მე“-ს, მონად და მსახურად ექცე-
ვა თავის უფროსს. მლიქვნელის მიერ საკუთარი თავის დამცირე-
ბა საზიზღრობაა სხვა თანამშრომელთა თვალში და საერთოდ, სწო-
რედ იმიტომ, რომ ამით მცირდება არა მარტო მლიქვნელი, არა-
მედ ყველა სხვა თანამშრომელი, ყველა ადამიანი.

მლიქვნელობა ადამიანური ღირსების შეუარაცყოფაა საერ-
თოდ და როცა ერთი მლიქვნელობს, ამით იგი ყველას ამცირებს,
ყველას ინტერესებს ლახავს²³. მლიქვნელობა სხვების შეუარაც-
ყოფაა სწორედ იმიტომ, რომ იგი ანგარიშს არ უწევს, ბლალავს
და ხელყოფს ყველა ადამიანის თანასწორობისა და თანაბარი
მორალური ღირებულების პრინციპს. ადამიანთა თანასწორობა
არა მარტო ეთიკური, არამედ სახელმწიფოებრივი, კონსტიტუცი-
ური პრინციპია, რომელსაც არა თუ ვერ არღვევს სამსახურებ-
რივი უფროს-უმცროსობა, არამედ სწორედ ამ იერარქიულობაში,
უფროს-უმცროსობაში ესმება ხაზი, ან უნდა ესმებოდეს ხაზი
იერარქიის სხვადასხვა საფეხურზე მდგომთა მორალურ თანას-
წორობას.

ის, რაც ქმნის განსხვავებულთა თანასწორობას, სხვადასხვა
დამსახურებისა და უნარ-მონაცემების მქონე ადამიანთა თანასწო-
რობას — არის მათი თანაბარი ღირსება და თავმოყვარეო-
ბა. მიჩნეულია, რომ ჩვენს საზოგადოებაში ადამიანს აფასებენ მი-
სი შრომისა და დამსახურების მიხედვით. ეს, რა თქმა უნდა, სწო-
რია და ბუნებრივია. მაგრამ უხეშ შეცდომას ჩაიდენს ის, ვინც
ადამიანის შრომასა და საქმიანობას გააიგივებს მის ღირსება-თავ-

²² იხ. „Воспоминания о Марксе и Энгельсе“, стр. 274. იხ. აგრეთვე.
„Марксистская этика“, Хрестоматия, 1961, стр. 357.

²³ შოპენჰაუერი ამ მოვლენას ახსნიდა ადამიანთა მოღვმის ერთი საერთო
არსების, მეტაფიზიკური „მე“-ს ყველა პიროვნებაში თანაბარი მონაწილე-
ობის პრინციპით, ხოლო ზალზური სიბრძნე უფრო სწორად ხსნის ამას ადა-
მიანთა საერთო სოციალური ბუნებისა და ურთიერთპასუხისმგებლობა-ვალდე-
ბულების კანონზომიერების ინსტიტუტური გამოვლენით, რაც შესანიშნავად
გამოიხატა ბენგალურ ანდაზაში: „რცხვენია არა მოცეკვავეს, არამედ მაყუ-
რებელს“ (იგულისხმება თანამედროვე სტრიპტიზის წინამორბედი აღმოსავ-
ლური ნახევრადწიშველი ქალების ცეკვა).

მოყვარეობასთან²⁴. ადამიანის საზოგადოებრივი სარგებლიანობის და ამის საფუძველზე მისი სახელის, აღიარებისა და პატივისცემის საზომი მისი შრომის რაოდენობა და ხარისხია, მისი პროდუქტულობაა, მაგრამ იგივე როდი ითქმის მის ღირსება-თავმოყვარეობაზე. აკადემიკოსს ან მინისტრს მეტი ღირსება-თავმოყვარეობა როდი აქვს, ვიდრე რიგით მშრომელს. ერთია თანამდებობის პირის, ხელმძღვანელისა ან აღმზრდელის დაფასება მათი ინდივიდუალური, პროფესიული მონაცემების გამო, და სხვაა მათივე დაფასება, როგორც ადამიანებისა, პიროვნებებისა. ადამიანის ღირსება იმაზე კი არაა დამოკიდებული, თუ რამდენ და როგორ პროდუქტს ქმნის იგი, არამედ იმაზე, თუ როგორია მისი დამოკიდებულება შრომისადმი, საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმისადმი.

მართალია, ყველას თავისი შრომის მიხედვით აფასებენ, მაგრამ შრომას სხვადასხვა ღირებულებები და კრიტერიუმები გააჩნია. ორი ადამიანის შრომა შეიძლება განსხვავებული იყოს ერთ-

²⁴ ასეთ შეცდომას უშვებს, მაგალითად, საბჭოთა ეთიკის ი. სტრეშიაკოვა, რომელიც თავის შრომაში „Честь и достоинство—категории марксистской этики“ წერს: „О человеке в нашем обществе судят прежде всего по его труду. Поэтому честь советского человека будет пропорциональна мере труда, который он вкладывает в общее дело построения коммунизма“, См. кн. „Категории марксистско-ленинской этики“, М., 1965, стр. 119, 122.

არსებითად ამავე აზრს იმეორებს თ. მ. ჭაფარიძე თავის ახალ, საერთოდ მეტად საინტერესო წიგნში „კომუნისტური მორალის საფუძვლები“: „თითოეულმა ჩვენგანმა უნდა იცოდეს. — წერს იგი, — რომ ღირსების ზომა იმ სიკეთის ზომით განისაზღვრება, რომელიც ადამიანებს მოვუტანეთ ჩვენი ცოდნით, ტალანტითა და ძალებით“ (გვ. 167).

ანალოგიური შეცდომა სხვებსაც ხშირად მოსდით, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ ვერ ხედავენ პრინციპულ სხვაობას ქვეყნის საერთო საზოგადოებრივ შეფასებასა და წმინდა მორალურ შეფასებას შორის. ერთმანეთში ურევენ სახელსა და ღირსებას, საზოგადოებრივ აღიარებასა და შინაგან სულიერ თვითმაყოფილებას. ამ სხვაობას ნაწილობრივ გამოხატავს რუსული ტერმინები „Честь“ და „Достоинство“. ზემოთ დასახელებული ავტორების შეცდომა სწორედ იქიდან წარმოსდგება, რომ ისინი ამ ტერმინებს სინონიმებად ხმარობენ, ე. ი. ივარწებენ, რომ ერთი გარეგან აღიარებას აღნიშნავს. სხვების მიერ აღიარებას, ხოლო მეორე—შინაგან აღიარებას, თვითაღიარებას. საყურადღებოა, რომ როცა სტრეშიაკოვას მოჰყავს რიგითი მშრომელების შეხედულებები სახელსა და ღირსებაზე. ისინი სავსებით სწორად მსჭელობენ, ხოლო როცა თვითონ ანზოგადებს ამ შეხედულებებს — შეცდომას უშვებს. იხ. ზემოთ დასახელებული შრომა, გვ. 109—111.

მანეთისაგან ეკონომიური, ესთეტიკური, ინტელექტუალური ღირებულებებით, რაც, ერთის მხრივ, ხელფასების სკალას ედება საფუძვლად, ხოლო, მეორეს მხრივ, საზოგადოებრივ აღიარებას, სახელსა და დაფასებას, მაგრამ ისინი თანაბარ მორალურ ღირებულებას შეიცავენ და მშრომელები თანაბრად არიან მორალურად დაფასებისა და პატივისცემის ღირსნი, თუ კი ისინი შრომობენ მათი უნარის და შესაძლებლობის სრული გამოვლენით. ე. ი. თუ ერთნაირია მათი შეგნებული ნებისმიერი დამოკიდებულება შრომისადმი, თუ მათ ერთნაირად უყვართ თავთავიანთი საქმე²⁵. მორალური ღირებულების ეს სპეციფიკა ედება საფუძვლად აღმნიშნულ თანაბარ ღირსება-თავმოყვარეობას და არა "შოპენჰაუერისეული მეტაფიზიკური იგივეობრივი სუბსტანცია.

სწორად მიუთითებს ეგზისტენციალისტი მარსელი, რომ აღამიანის ღირსება არ არის ერთმნიშვნელოვნად დაკავშირებული და დამოკიდებული საზოგადოებაში მასზე დაკისრებული ფუნქციების შესრულებასთან. მაგრამ ვერ გავიზიარებთ მის აზრს, როცა აღამიანის ღირსების საფუძველს ხედავს მისი ყოფიერების გონებით მიუწვდომელ მეტაფიზიკურ საზრისში. შოპენჰაუერის შეცდომაც სწორედ ეს იყო.

სხვადასხვა მონაცემების აღამიანთა მორალური ღირსების ამ საყოველთაო იგივეობისა და თანაბრობის ეთიკურ პრინციპს ეფუძნება ეროვნებათა და ხალხთა თანასწორობისა და თანაბრუფლებიანობის პოლიტიკური პრინციპი. ერთ ერს არ შეიძლება რაიმე უფლებრივი ან მორალური უპირატესობა ჰქონდეს სხვა ერთან შედარებით, როგორიც არ უნდა იყოს მათ შორის სხვაობა რაოდენობრივი თუ თვისობრივი მონაცემებით. საბოლოო ანგარიშით, ამას ეფუძნება ხალხთა მეგობრობის ლენინური პრინციპიც და სახელმწიფოთა თანასწორუფლებიანობის საერთაშორისო სტატუსიც.

რამდენადაც სახელმწიფოთა შორის არსებობს პოლიტიკური,

25 ამერიკელი მწერალი უილა კეტერი წერდა: „ყოველ საქმეში, რასაც კი ხელს მოვკიდებთ, ყველაზე მთავარია ვისწავლოთ მისი კარგად კეთება, იქნება ეს წიგნის თარო თუ ლიტერატურული ნაწარმოები, თუ ღურგალი გამიკეთებს კარგ თაროს — მის მიმართ ჰქენება ზუსტად ისეთივე პატივისცემა, როგორიც მაქვს იმ აღამიანთა მიმართ, რომელთა შესანიშნავი წიგნები დაიკავებენ ადგილს ამ თაროზე.“ (იხ. ჟურნალი „ამერიკა“, 1974 წ., V.)

კლასობრივი განსხვავება და ყველა მათგანი ერთნაირად პროგრესული და დემოკრატიული არ არის, ამდენად საერთაშორისო თანასწორობისა და თანამშრომლობის სახელმწიფოებრივი პრინციპი არ გამორიცხავს იდეოლოგიური ბრძოლის შესაძლებლობას და აუცილებლობას. იდეოლოგია ობიექტური ქვეშაირიტების პრეტენზიის მქონე სოციალური ფენომენია და რადგან ობიექტური ქვეშაირიტება მხოლოდ ერთი შეიძლება იყოს, ამიტომ არ შეიძლება იდეოლოგიათა შერიგება. ისინი ყოველთვის ლაპირისპირებულინი იქნებიან, ვიდრე არ გაიმარჯვებს ნამდვილად ობიექტური ქვეშაირიტება და პროგრესული იდეოლოგია.

ყოველი იდეოლოგია საკუთარი თავის შენარჩუნებისა და განვითარების ერთადერთ გზას ხედავს სხვა იდეოლოგიათა კრიტიკაში, მათს დაძლევასა და მოხსნაში. ამით აიხსნება ყოველი იდეოლოგიის შემტევი, მებრძოლი ხასიათი. იდეოლოგია თავისი შინაგანი ბუნებითაა აქტიური და მებრძოლი. იგი თავის პოზიტიურ შენაარსს სხვაგვარად ვერ აელენს თუ არა სხვა იდეოლოგიების კრიტიკით და მათი მოხსნა-დაძლევით. თვითონ კრიტიკაა ყოველი იდეოლოგიის არსებითი შინაარსი. ამიტომაც გარდუვალი იდეოლოგიათა ბრძოლა, ვიდრე ცივილიზაცია არ მივა ერთიანი სოციალური სისტემის, კერძოდ, კომუნიზმის გამარჯვებამდე.

სახელმწიფოებრივი თანასწორობა-თანამშრომლობისა და იდეოლოგიური ლაპირისპირება-წინააღმდეგობის ერთიანობის საუკეთესო ნიმუშია თანამედროვე მსოფლიო. იდეოლოგიური ბრძოლა იმიტომაც არის გარდუვალი და კანონზომიერი საყოველთაო თანამშრომლობის პირობებში, რომ ყველა სახელმწიფოში ერთნაირად დაცული არ არის პიროვნების ღირსებისა და თავმოყვარეობის შეუვალობის პრინციპი. იდეოლოგიური ბრძოლის ძირითადი წყარო და ასპარეზი სწორედ ისაა, რომ ექსპლოატაცია ადამიანის ღირსების შელახვაა, რასაც ვერ შეეგუება ღირსეული საზოგადოება. ადამიანური ღირსების ხელყოფის წინააღმდეგ ბრძოლა ვლინდება ჩვენს პროტესტში ექსპლოატაციის ფაქტის გამო. ეს არის იდეოლოგიათა ბრძოლის სარბიელი. თვითონ ექსპლოატირებული კლასები იმით იცავენ საკუთარ ადამიანურ ღირსებას, რომ პროტესტს აცხადებენ ექსპლოატაციის წინააღმდეგ კლასობრივი ბრძოლის სხვადასხვა ფორმებით.

საყურადღებოა, რომ კლასობრივი ბრძოლის მორალური და პოლიტიკური გამართლება სწორედ იმაშია, რომ ადამიანები ბუნე-

ბით თანასწორნი არიან, მათ პოტენციურად ერთნაირი მორალური ღირსება გააჩნიათ და ერთს უფლება არა აქვს ჩაგროს მეორე. ადამიანთა შორის ღირსებათა ბუნებრივი თანასწორობა და თანაბრობა რომ არ იყოს, მაშინ ისევე ვერ ვიგრძნობდით ექსპლოატაციის ბოროტებას, როგორც ანტიკური ეპოქის მოაზროვნეები ვერ გრძნობდნენ მონობის ინსტიტუტის ბოროტებას. ისინი მონებს ადამიანებად არ თვლიდნენ.

ბუჩუუზია ფორმალურად აღიარებს ადამიანთა თანასწორობას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ექსპლოატატორული პრაქტიკა ბოროტებაა თვით მისი ლოგიკის მიხედვითაც. ამ ბოროტებას კი ეთიკის ენაზე ფაქტიური ამორალიზმი ეწოდება. ყოველგვარი ამორალიზმის სოციალური საფუძვლების მოსპობა ადამიანური ღირსების აღდგენისა და დაცვის მთავარი საშუალებაა.

ოქტომბრის რევოლუციამ დასაბამი მისცა ამ სოციალური ბოროტების წინააღმდეგ გადამწყვეტი ბრძოლის ეპოქას და დღეს ჩვენს პირობებში, ოქტომბრის რევოლუციიდან ნახევარ საუკუნეზე მეტი დროის გასვლის შემდეგ ადგილი აღარ უნდა ჰქონდეს ადამიანური ღირსების შებღალვის არავითარ გამოვლენას. სამართლიანობისა და მორალური თანასწორობის განხორციელება და იდეალები ყოველი ჩვენგანის ძვალსა და რბილში უნდა იყოს გამჭდარი. აღარ უნდა იყოს საჭირო იმის შეხსენება, რომ სამსახურებრივი იერარქია ნიშნავს შრომის დანაწილებას და არა ღირსება-თავმოყვარეობის დანაწილებას, ამ უკანასკნელის მეტნაკლებობას.

ღირსება ყველას თანაბარი აქვს და თუ ადამიანი შენს ქვედა საფეხურზეა სამსახურებრივ იერარქიაში — მასთან ურთიერთობაში უნდა ხელმძღვანელობდე არა მარტო იმ პრინციპით, რომ მას შენზე ნაკლები მოეთხოვება (სამწუხაროდ, ზოგიერთებს პირაქით ჰგონიათ: რაც უფრო ზევით მიდიან მით უფრო ცოტას მუშაობენ და მეტს მოითხოვენ ქვევით მდგომთაგან. მათ გაუფროსება გაზარმაცების საფუძვლად მიაჩნიათ), არამედ იმ პრინციპითაც, რომ შენ ადამიანური ღირსების თვალსაზრისით არაფრით არა ხარ მეტი, მისი ტოლი და სწორი ხარ. ეს ყოველთვის უნდა გაითვალისწინოს თანამდებობის პირმა, აღმზრდელმა თუ ხელმძღვანელმა და მონახოს საერთო ენა თანამშრომლებთან. აღსაზრდელებთან, კოლექტივის წევრებთან.

ამ საერთო ენას, კომუნიკაბელურობას ადამიანური ტაქტი

და კულტურა ჰქვია, რომელიც უფლებას არ იძლევა შელახო სხვისი თავმოყვარეობა, სხვისი ღირსება. ეს საერთო ენა, ტაქტი და კულტურა ხელმძღვანელისა და აღმზრდელის პატივისცემასა და სიყვარულში გადადის, რასაც ავტორიტეტი ეწოდება. ავტორიტეტს ჰქმნის არა თანამდებობა თავისთავად, არამედ ამ თანამდებობის ღირსეული რეალიზაცია, დაცხრებული მოვალეობისა და ფუნქციების კეთილსინდისიერი შესრულება.

ღირსეული ხელმძღვანელი არასოდეს არ მოითმენს თანამშრომელთა მხრივ მლიქვნელობას, ფარისევლობას, და, ცხადია, თვითონაც არ დაუშვებს მლიქვნელობას თავისი ხელმძღვანელობის მიმართ. შეიძლება ამა თუ იმ ჩანგის ხელმძღვანელი ნამდვილად მოგწონდეს და გულწრფელად გიყვარდეს, შეიძლება მართლაც იყო აღფრთოვანებული მისი რეალური ან მოჩვენებითი ღირსებებით; მაგრამ ყოველივე ამის აშკარა გამოხატვისაგან კულტურული ადამიანი თავს იკავებს. მან იცის ზომა და ტაქტი, იცის, რაც მთავარია, ხელმძღვანელის შექების დრო და ადგილი. ასეთი დრო და ადგილი შეიძლება იყოს საიუბილეო საღამო და არა ყოველდღიური სამსახურებრივი ურთიერთობა. ყოველდღიურობაში შეიძლება გეტყობოდეს, რომ პატივს სცემ ხელმძღვანელს, ხოლო წამდაუწუმ ამის სიტყვიერი გამოთქმა და ხობა-დიდება არც მორალურად არის გამართლებული და არც პოლიტიკურად. ჩვენმა საზოგადოებამ დიდი ხანია დაგმო ამა თუ იმ პიროვნების კულტის მავნე პრაქტიკა.

ამასთან, ერთია — როცა ერთი ღირსეული აფასებს მეორე ღირსეულს და ისიც საქმისათვის საჭირო პოლიტიკური თუ აღმზრდელობითი მოსაზრებებით, და სულ სხვა, როცა უღირსი თანამდებობის პირები წამდაუწუმ აქებენ უფრო მაღალი თანამდებობის პირებს ფარისევლური და კარიერისტული მოტივებით. ჭანსალი ურთიერთშეფასებისა და დაფასების საუკეთესო მაგალითებია მარქსიზმის კლასიკოსთა და ჩვენი პარტიის გამოჩენილ ხელმძღვანელთა ურთიერთობა.

ზოგიერთებს მიაჩნიათ, რომ ხელმძღვანელის ქება-დიდება ამდენად კარიერისტული მისწრაფებებით არაა გაპირობებული, რამდენადაც საქმის ინტერესებისათვის ზრუნვის კეთილი მოტივებით; რომ ხელმძღვანელის ქება-დიდებითა და ერთგულებასიყვარულის დადასტურებით მეტ შესაძლებლობასა და პირობებს

შეიქმნი დაკისრებული მოვალეობის კარგად შესრულებისათვის; რომ ქება-დიდება ერთგვარ, ხარკია მეტი ყურადღებისა და მზრუნველობის დატყუებისათვის.

ასეთი მოტივები მართლაც გამორიცხული არაა და იგი ზოგჯერ მლიქვნელობის წყარო ხდება, მაგრამ ეს არ არის ჯანსაღი და კომუნისტური პოლიტიკა. ეს არ არის მორალური ტაქტიკა, იგი არც გონივრულია, რამდენადაც აქ მატერიალურ ღირებულებას ან სხვა ანგარებას მსხვერპლად ეწირება გაცილებით უფრო მაღალი, უმაღლესი ღირებულება — ადამიანური ღირსება, რომლის დავიწყება ცუდ მაგალითს აძლევს სხვებს.

მართალია, ხალხური სიბრძნე არ გამორიცხავს „ტკბილი სიტყვის“ მნიშვნელობას, არც დიპლომატია უარყოფს დათმობას და მოწინააღმდეგის „ნამუსზე შეგდებას“, არც პედაგოგიკაა გულგრილი წახალისებისა და სტიმულირების მიმართ, მაგრამ ყოველივე ეს შეიძლება იყოს მეთოდი, ტაქტიკა რაიმე სიძნელესთან ან მტერთან უთანასწორო დაპირისპირებაში, როგორც თავდაცვისა და გადარჩენის საშუალება, როგორც უმცირესი ბოროტება, მაგრამ არა სამსახურეობრივი ურთიერთობისა და ორგანიზაციული სუბორდინაციის ფორმა განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში.

რუსთაველის ცნობილი აფორიზმი: „გველსა ხვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარი“, შეიძლება გამოდგეს დიპლომატიისა და პედაგოგიკის გასამართლებლად, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში მლიქვნელობის, დემაგოგიისა და კარიერიზმის სარეაბილიტაციოდ. „გველი“ ბოროტებისა და ვერაგობის სიმბოლოა. ხელმძღვანელი კი უნდა იყოს სიკეთის, მეგობრობისა და თანასწორობის მაგალითი.

ადამიანური ღირსების შელახვასთან გვაქვს საქმე არა მარტო მაშინ, როცა პიროვნება მლიქვნელობს და ფარისევლობს, დაკარგული აქვს ზომიერების გრძნობა და ტაქტი უფროსის ქება-დიდებაში, არამედ მაშინაც, როცა ადამიანი აქებს საკუთარ თავს, შეყვარებულია საკუთარ თავზე და შეპყრობილია განდიდების მანიით. ასეთი ადამიანებისაგან მოსვენება არა აქვთ ხელმძღვანელ ორგანოებს გაუთავებელი პრეტენზიებით იუბილეს მოწყობაზე, შრომების დაბეჭდვაზე, მთავრობის ჯილდოზე წარდგენაზე და სხვა. მსგავსი იუბილომანია და პატივმოყვარეობითი ამბიციის მხოლოდ შემოქმედებითი სფეროს ზოგიერთ მუშაკს როდი სჭირს. იშვიათი

არაა იგი მაღალი ადმინისტრაციული თანამდებობის პირთათვისაც. არიან ისეთი უკიდურესი მანიაკებიც, რომლებიც არ ჭერდებიან ერთ იუბილეს და თვითონვე აწყობენ და ანორციელებენ საკუთარი იუბილეების მთელს სერიებს. სამწუხაროდ ხელმძღვანელი ორგანოები ყოველთვის ვერ ახერხებენ ასეთი თავგასული მანიაკების მოთოკვას და ზომიერების კალაპოტში ჩაყენებას. იგივე ითქმის მათი დილეტანტური და მაკულატურული შრომების გაუთავებელ ბეჭდვაზე, რაც ზიანს აყენებს არა მარტო სახელმწიფო ხაზინას, არამედ ასევე, და უფრო მეტად, თანამედროვე განვითარებული და დახვეწილი ქართული აზროვნებისა და კულტურის პროფესიულ ღონესა და პრესტიჟს.

ადამიანის ღირსების ასეთივე დამამცირებელი მანკიერებაა უპრინციპობა და კარიერიზმი. უპრინციპო ადამიანი ფეხქვეშ თელავს ქეშმარიტების, მშვენიერებისა და სამართლიანობის ინტერესებს. იგი არაფრად მიიჩნევს უმაღლეს ღირებულებებს, გულგრილია სინდისის ხმისა და მოვალეობისადმი. პირადი ანგარება, საკუთარ კარიერაზე ფიქრი აბრმავებს მის შეგნებას, აჩლუნგებს გრძნობადობას, აბოროტებს ნებისყოფას.

კარიერისტი საკუთარ ღირსებაზე ამბობს უარს და სხვების ღირსებას ეპოტინება (ამასთან საკუთარი ღირსების დაკარგვით — ნამდვილ ღირსებას კარგავს, ხოლო სხვისი ღირსების ძიებით მოჩვენებითს ეძებს, თანამდებობითს). იგი თვალთმაქცობს და ფარისევლობს. ფარული ან აშკარა დემაგოგიით ცდილობს მოაჩვენოს თავი ხალხს და ხელმძღვანელობას — ვითომ საქმიანია, ერთგული და უნარიანი. ფაქტიურად კი იგი საქმის შინაარსს ლალატობს და ფორმას ებლაუჭება. გარეგანი მხარე უფრო ადვილი დასანახია და ადვილი მოსალამაზებელიც. შინაარსს ბევრი დრო და ნერვები უნდა, ბევრი შრომა და წვალება, უფრო იოლი გზაა „პოტიომკინის სოფლის“ გზა. საქმე? „საქმეს, თუ იგი აუცილებელია, მერე უფრო კარგად მივხედავ, როცა მიზანს მივაღწევ და ღირსეულ ადგილს ჩავიგდებ ხელში“. — ასეთია კარიერისტის ლოგიკა.

მაგრამ კარიერისტი კარიერისტი არ იქნებოდა, მიღწეულით დაკმაყოფილება რომ შეეძლოს. მას სულ უფრო მეტი და ღირებული უნდა, რომ ამით როგორმე აანაზღაუროს საკუთარი უღირსობა. ზოგიერთი მათგანი ახერხებს ზეასვლას, მაგრამ იმედგაცრუება არასოდეს არ სტოვებს მათ: ერთი სიცოცხლე არ კმარა

მთელი გზის გავლისათვის. იერარქიის საფეხურები არ ილევა, ყოველთვის რჩება კიდევ უფრო მაღალი ინსტანცია და კარიერისტი სიკვდილამდე ფარისეველი და მლიქვნელი რჩება. იერარქიის განვლილ საფეხურებს კი იგი იყენებს არა იმდენად საქმის, რაიმე ღირებულების შექმნისათვის, რამდენადაც პირადი მტრების ან შესაძლო კონკურენტების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის, მათთან ანგარიშის სწორებისა და შურისძიებისათვის. ისტორიამ კარგად იცის, რომ კარიერისტის პირამიდის საფეხურები უაზრო მსხვერპლთა ცრემლითა და სისხლითაა დასვრილი. კარიერისტი ანგარების ყველაზე მძიმე და უხეში ფორმაა. მატერიალური ანგარება ან პატივმოყვარეობა ვერ შეედრებიან კარიერისმს, როგორც ადამიანის სოციალური ბუნების დამახინჯებულ, უკიდურესად გაუცხოებულ ფორმას.

„Карьерист всегда ставит личное выше общественного, принося интересы народа, государства в жертву личным успехам. Он думает только о новых постах и наградах, о более высокоплатимых должностях. Карьеризм—явление очень опасное, наносящее вред коммунистическому строительству, поскольку он связан с угодничеством, местничеством и очковничеством. Карьерист не остановится ни перед чем во имя осуществления своих корыстных целей“²⁶...

ზოგიერთი კარიერისტი თითქმის იმიტომ მიიღტვის თანამდებობრივი თუ სხვა სახის იერარქიის მწვერვალებისაკენ, რომ რაც შეიძლება მეტი თავისუფლება მოიპოვოს, მეტი აქტიურობისა და თვითგამოვლენის შესაძლებლობა. მაგრამ, სინამდვილეში, რაც უფრო აღწევს იგი წარმატებას და უაზლოვდება მიზანს, მით უფრო კარგავს თავისუფლებას და თავისივე კარიერის მონა ხდება. ასეთი ტიპის კარიერისტი წარმატებისა და მიხედვით სულ უფრო მეტად და მეტად ხდება ფარისეველი, მლიქვნელი. იგი სულ იმის ფიქრშია—რა ასიამოვნოს უფროსს, როგორ მოაწონოს თავი, როგორ აჯობოს სხვებს მლიქვნელობასა და ფარისევლობაში. ეს არის სწორედ ღირსების დაკარგვა, თავისუფლების დაკარგვა, მონობა და მორჩილება.

კარიერისტი სხვების დამონებასა და დამორჩილებაზე ფიქრობს, სხვების თავისუფლების შეზღუდვაზე ოცნებობს, სხვების ღირსების შებღალვას ნატრობს და, სინამდვილეში, თვითონ კარ-

²⁶ Т. Стремякова. Вышеназванная книга. стр. 137—138.

გავს თავისუფლებასაც და ღირსებებსაც, თვითონ ხდება სხვების მონა-მორჩილი. მონა-მორჩილებას კი მარქსი, როგორც აღვნიშნეთ, ყველაზე დიდ უბედურებად მიიჩნევდა.

კარიერისტი არ შეიძლება უბედური არ იყოს. სიყალბეზე არ აიგება ნამდვილი ბედნიერება. კარიერისტმა არ შეიძლება საბოლოოდ მაინც არ დაკარგოს კარიერა. ხოლო დაკარგვა გაცილებით მეტი უბედურებაა, ვიდრე თავიდან არქონება. უფრო მეტიც: რაიმეს არქონება შეიძლება სრულებითაც არ იყოს უბედურება (როცა მასზე მოთხოვნილებაც არა გვაქვს), მაშინ როცა რაიმეს დაკარგვა თითქმის ყოველთვის უბედურებაა, მით უმეტეს, თუ ეს „რაიმე“ შენი სიცოცხლის ძირითად აზრად და არსებით შინაარსად მიგაჩნდა.

კარიერიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური საშუალებაა სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარება და გაფართოება, მომთხოვნელობისა და პასუხისმგებლობის გაზრდა, ხელმძღვანელთა დემოკრატიული არჩევითობის მკაცრი დაცვა და მათივე ანგარიშგება და პასუხისმგებლობა კოლექტივების წინაშე, ქვემოდან კრიტიკისა და ზემოდან თვითკრიტიკის რეალური და არა მხოლოდ სიტყვიერი მხარდაჭერა, კრიტიკაზე რეაგირებისადმი მკაცრი კონტროლის დაწესება, სიტყვისა და საქმის ერთიანობის მოთხოვნა, თავმდაბლობის წახალისება, ფორმალიზმისა და ბიუროკრატიზმის, ფარული და აშკარა დემაგოგიის, ყოველგვარი მოჩვენებითობისა და არაგულწრფელობის წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლა.

ადამიანის მიერ საკუთარი ღირსების შელახვის, მლიქვნელობისა და ფარისევლობის წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარი პირობაა ისეთი სოციალური და ფსიქოლოგიური გარემოს შექმნა, რომელშიც აღარ დასჭირდება ადამიანს მლიქვნელობა და ფარისევლობა. ასეთ გარემოს ჰქმნის, უპირველეს ყოვლისა, კანონიერება და სამართლიანობა, ერთიანი დისციპლინა და პასუხისმგებლობა, ჭეშმარიტი დამოკრძიულობა და ჰუმანურობა, რაც ჩვენი იდეოლოგიის არსებიდან გამომდინარეობენ და კომუნისტური იდეალების უმნიშვნელოვანეს ღირსებას შეადგენენ.

კარიერიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ეფექტური საშუალებაა იმ სტიმულების აღკვეთა, რისთვისაც მიიღტვიან კარიერისაკენ. ეს სტიმულებია მატერიალური და მომსახურებითი პრივილეგიების უკანონო პრაქტიკა. თანამდებობის პირსა და ხელმძღვანელს, როგორც გვასწავლიდნენ ჩვენი პარტიის ბელადები, უნდა

ჰქონდეს მხოლოდ ერთი პრივილეგია — სხვებზე მეტი მუშაობის, აქტიურობის, პასუხისმგებლობისა და პროდუქტიულობის პრივილეგია, რომლის საუკეთესო მაგალითს იძლეოდნენ და იძლევიან ნამდვილი ლენინური სტილის პარტიული მუშაკები. ასეთი ლენინური სტილის ხელმძღვანელ მუშაკებს არა მარტო მატერიალური პრივილეგიები, არამედ არც სახელისა და დიდების სტიმულები არ ამოძრავებთ. მათ უსაზღვრო ენერგიას წარმოშობს მხოლოდ საქმის ინტერესები, მშრომელი ხალხის უსაზღვრო სიყვარული, მოვალეობის შეგნება და პარტიული, მოქალაქეობრივი სინდისის ხმა. ყოველივე ეს კი, როგორც წესი, არ რჩება დაუფასებელი. ასეთი ხელმძღვანელი ხალხის სიყვარულს და პატივისცემას იმსახურებს, რაც კანონიერი საფუძველი ხდება ყოველი სახელის, აღიარებისა და დიდებისათვის.

შეგნება იმისა, რომ უყვარხარ ხალხს და პატივს გცემენ — ყველაზე დიდი ბედნიერებაა, რამდენადაც ამით საკუთარ ღირსებას შეიგრძნობ, საკუთარი სიცოცხლის აზრს და მოღვაწეობის გამართლებას.

ქეშმარიტებისა და მშვენიერებისათვის თავდადება იმიტომაც გმირობა, სათნოება, სიკეთე და ე. ი. უმაღლესი ღირებულება, რომ ქეშმარიტება და მშვენიერება ხალხს ემსახურება, მათ კეთილდღეობას, მათი არსებისა და საზრისის თავისუფალი რეალიზაციის საქმეს. ხალხის გარეშე, ადამიანების გარეშე ყოველგვარ ღირებულებას ეკარგება აზრი და იმიტომაც ადამიანი მიჩნეული უმაღლეს ღირებულებად. იგი ყოველგვარ ღირებულებათა ამოსავალი წყაროც არის და მისი უმაღლესი მიზანიც. ხალხის სამსახური ერთადერთი უნივერსალური და აბსოლუტური მოვალეობაა, რომელიც საფუძველად ედება ადამიანის ღირსებას, მის სინდისს, მისი ცხოვრების აზრსა და ბედნიერებას.

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ადამიანი არა მარტო მოაზროვნე და მგრძნობიარე არსებაა, არამედ ამ უნართა წყალობით და მათ საფუძველზე თავისუფალი არსებაც არის. იგი ამ თავისუფლებას იყენებს აქტიურობაში, შემოქმედებაში, სინამდვილის შემეცნებასა და გარდაქმნაში. მისი ღირსებაც სწორედ ამაშია და ყველაფერი, რაც უშლის ხელს მის თავისუფალ შემოქმედებას — ბოროტებაა, რასაც უნდა ვებრძოდეთ.

ღირსება ადამიანის უმაღლესი ღირებულებაა და მისი ყოველგვარი ხელყოფა, შებლაღვა, შეურაცხყოფა არსებითად ისეთივე

ბოროტებაა, როგორიცაა თვით ადამიანის მოსპობა, მისი განადგურება. გასაკვირი არაა, რომ საუკუნეების განმავლობაში ადამიანები განვითარებულ ქვეყნებში უყოყმანოდ მიდიოდნენ დუელში სიკვდილის რისკზე ღირსებისა და თავმოყვარეობის შენარჩუნება-აღდგენისათვის.

განუვითარებელ ქვეყანაშიც კი სისხლის აღებისა და შურისძიების ბნელი ტრადიციები იმდენად რელიგიური ფანატიზმის გამოვლენა არ იყო, რამდენადაც საზოგადოებრივი აზრის წინაშე შელახული ღირსებისა და დამცირებული თავმოყვარეობის აღდგენისა და დაცვის მისწრაფება.

ყოველგვარ უბედურებასა და სტიქიას ეგუებოდა ადამიანი, მაგრამ თავისუფლების დაკარგვას, ღირსების შელახვას — ვერა. მართალია, ღირსება-თავისუფლებისათვის ბრძოლის მწარე გამოცდილებამ მას ასწავლა მრავალი მეთოდი, წესი, მათ შორის მოთმინების, ძალების შეკრების, ორგანიზებისა და ხელსაყრელი მომენტის დალოდინების წესი. ასწავლა უთანასწორო ბრძოლაში უკანდახევისა და ძალების დაზოგვის ხელოვნება, მაგრამ ბრძოლისა და მოქმედების ეს ხელოვნება მაშინაა ღირებული და გამართლებული, როცა იგი ბრძოლის ტაქტიკური მეთოდია, დროებითი საშუალებაა და არა ცხოვრების მიზანი ან არსებითი სტრატეგია. მონას, რომელიც არ იბრძვის — მხოლოდ მონური ღირსება აქვს და არა ადამიანური. თუ რა ძალა აქვს ღირსების აღდგენა-შენარჩუნებისათვის აზვირთებულ ხალხთა ტალღას — ეს კარგად არის ცნობილი განმათავისუფლებელი ომებისა და რევოლუციების ისტორიაში.

ლეგალური და არალეგალური დუელების ეპოქა დიდი ხანია ჩაბარდა წარსულს. სისხლის აღება და შურისძიებაც იშვიათ გამოჩაქვს. მაგრამ დარჩა ღირსებამოწყურებული ადამიანი თავისა და ღირსების შემლახველ უამრავ ფაქტორებს შორის.

როგორ ფორმას პოულობს იგი თავის ღირსების დაცვა-აღდგენისათვის, როგორ ახერხებს დღევანდელი ადამიანი ღირსების დაცვას, რა სცვლის ან უნდა სცვლიდეს დღეს დუელსა და შურისძიებას?

— კანონიერება და სამართალი. ბოროტების დასჯის გარდუვალობის კანონი, საყოველთაო სამართლიანობისათვის, ქვეყნად ნამდვილი თანასწორობის, თავისუფლებისა და თანამშრომლობისათვის ბრძოლის კანონზომიერება. სხვა სიტყვებით ამას კომუნისტური სა-

ზოგადობის გამარჯვებისათვის ბრძოლა ჰქვია და მით უფრო მეტი იქნება ჩვენი მიღწევები ამ ბრძოლაში, რაც უფრო ავიმაღლებთ ხმას ყოველგვარი უსამართლობის, უკანონობის, უღისციპლინობის, უპასუხისმგებლობისა და თავაშეებულობის წინააღმდეგ.

ადამიანთა ღირსებისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლა ეს არის ბრძოლა ცალკეულ პიროვნებათა თვითნებობისა და თავაშეებულობის, სუბიექტივიზმისა და ვოლუნტარიზმის წინააღმდეგ, დემოკრატიისა და დისციპლინის ყოველგვარი დარღვევისა და იგნორირების წინააღმდეგ.

სამართლიანობის დარღვევისა და ადამიანური ღირსების შემბლაღავი ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული მანკიერებაა პროტექციონიზმი, რომელსაც გადამწყვეტი ბრძოლა გამოუცხადა რესპუბლიკის ახალმა პარტიულმა ხელმძღვანელობამ. ამ მაგნე სენის წინააღმდეგ ადრეც ილაშქრებდნენ ცალკეული კომუნისტები და ხელმძღვანელები, მაგრამ მათი ცდა და მონდომება ვერ პოულობდა სათანადო მხარდაჭერას. პირიქით, ბევრი უწყებისა თუ ორგანოს ხელმძღვანელი, პასუხისმგებელი მუშაკები თვითონ იყვნენ დაავადებულნი ამ სენით და ფართოდ ნერგავდნენ მას ცხოვრებაში.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ ამ საკითხის სპეციალური შესწავლის შედეგად გამოვლინდა აღმაშფოთებელი ფაქტები, რომლებიც ნათელს ხდიან, თუ რა ღრმად გაიღვა ფესვები ამ მაგნე სენმა ჩვენს რესპუბლიკაში. აი რამოდენიმე ამ ფაქტთაგანი:

„სამტრესტის“ სისტემაში მომუშავე 213 ნომენკლატურული მუშაკიდან 120-ს არ ჰქონდა შესაბამისი სპეციალური საშუალო ან უმაღლესი განათლება, და ეს მაშინ, როცა ამავე სისტემაში 280 სპეციალისტი მეღვინე-ტექნოლოგი უმაღლესი განათლებით მუშაობდა — „მუშად“. ამავე სისტემაში აღრიცხვაზეა 300-მდე უმუშევარი სპეციალისტი უმაღლესი განათლებით. ძნელი მისახვედრი არაა, თუ რაზე მეტყველებს ეს ფაქტი.

მცხეთის ღვინის საწარმოო გაერთიანებაში სამი წლის განმავლობაში 5 სპეციალისტი მეღვინე მუშაობდა „მუშად“. ამ ხნის განმავლობაში ვაკანტურ ადგილზე 5 მეღვინე იქნა გამოგზავნილი სხვა ქარხნებიდან, რომელთაგან ერთი ორჯერ იყო მოხსნილი სამსახურიდან სხვადასხვა დარღვევების გამო. ამავე ქარხანაში სამუშაოდ გამოგზავნეს ორი ახალდამთავრებული სპეციალისტი, რომელთა პროტექტორები იყვნენ მაღალი თანამდებობის მქონე მამები. ერთი მინისტრის შვილი იყო, მეორე კი რაიკომის მდივნისა.

„სამტრესტის“ სისტემაში კადრების შერჩევისა და განაწილების ასეთი პრაქტიკა ცენტრალურმა კომიტეტმა სავსებით სწორად მიიჩნია იმის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად, რომ ჩვენი რესპუბლიკის სიამაყე — ქართული ღვინოები და კონიაკები თანდათან კარგავდნენ ტრადიციულ მაღალ ღირსებებს, მომხვეჭელობა და პროტექციონიზმი ასე თელავენ ფეხქვეშ სამშობლოს ღირსებისა და სახელის პატრიოტულ ინტერესებს.

პროტექციონიზმს ჰქონდა ადგილი რესპუბლიკის რაიონებისათვის სხვადასხვა გეგმების განსაზღვრის საქმეშიც. ასე მაგალითად, წალკის რაიონის კოლმეურნეობებმა 1970 წელს სახელმწიფოსათვის ხორცისა და ფრინველის მიყიდვის გეგმა შეასრულეს 70%-ით. მიუხედავად ამისა „გოსპლანმა“ და სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ მომდევნო წელს წალკის რაიონს დაუმტკიცა გეგმა 8%-ის დამატებით. ეს მაშინ, როცა რესპუბლიკის გეგმის საერთო მატება შეადგენდა 6%-ს. რატომ „დაიჩაგრა“ წალკა? ალბათ იმიტომ, რომ ჰქონოდათ „საპროტექციო რეზერვი“. იმავე 1970 წელს მაიაკოვსკის რაიონის კოლმეურნეობებმა გეგმა შეასრულეს 131%-ით, ხოლო მომდევნო წელს ამ რაიონს გეგმა შეუძირეს 9%-ით.

ასეთი პრივილეგიები ეძლეოდა ცალკეულ რაიონებს და საქმე იქამდე მივიდა, რომ ტერმინმა „პრივილეგირებული რაიონები“ სამოქალაქო უფლება მოიპოვა. საბჭოთა ადამიანის ცნობიერებაში ეს ტერმინი ადგილს იპოვიდა — ლაპარაკი რომ იყოს მეტი დავალების, აქტიურობის, მეტი პასუხისმგებლობისა და ღირსეულობის პრივილეგიებზე. მაგრამ სამწუხაროდ ეს იყო სამარცხვინო ტენდენცია მეტი მომხვეჭელობის, მექრთამეობის, ქურდობისა და, საბოლოო ანგარიშით, მშრომელთა მატერიალური და მორალური ძარცვის პრივილეგიისა.

არ არსებობს პარტიული, სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების ისეთი სფერო, რომლისთვისაც ზიანი არ მიეყენებინოს პროტექციონიზმს. მაგრამ განსაკუთრებით მძიმე იყო მისი შედეგები კადრების შერჩევა-განაწილებისა და ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის სფეროებში.

თავისთავად ცხადია, ერთი ხელის მოსმით ამ ბოროტებისა და მისი მავნე შედეგების გამოსწორება შეუძლებელია. მაგრამ მისადმი გულგრილობისა და მოთმინების ყინული უკვე დაიმსხვრა. ახლა ყველაფერი დამოკიდებულია ხალხის, მშრომელთა ფართო

მასების აქტიურობაზე, ყოველი ჩვენთაგანის შეგნებულობასა და პრინციპულობაზე.

პროტექციონიზმის მავნე სენი ჯერ კიდევ არის ფესვგადგმული მრავალ სფეროში და განსაკუთრებით უმაღლეს სასწავლებლებში. პროტექცია, როგორც უსამართლობისა და უკანონობის გამოვლენა, ჰკეზავს ლიბერალიზმსა და დანაშაულს. მას არა მართო ზნეობრივი, არამედ ზოგჯერ კრიმინალური ხასიათიც კი აქვს. საკმარისია მოვიგონოთ ავადსახსენებელი წლები და ხელმძღვანელები ჩვენი სამედიცინო ინსტიტუტის ცხოვრებაში.

ბუნებრივია, რომ ყოველი ჩვენთაგანი გარშემორტყმულია ნათესაების, მეგობრების, ამხანაგებისა და მეზობლების ფართო წრით. საკმარისია პრინციპებისა და კანონზომიერების დაცვის საქმეში გამოვავლინოთ ხასიათის სისუსტე, მაშინვე მოგვესევინა და საშველს არ მოგვეცემენ. ზოგჯერ თხოვნით მოგვემართავენ ისეთი პატივსაცემი და ამაგდარი ადამიანები, რომ წარმოუდგენელ უხერხულობას განიცდიან. დიდი ნებისყოფა და ხასიათის სიმტკიცეა საჭირო, რომ გაუძლოთ ამ შემოტევას და არ დასთმოთ პრინციპები.

ჩვენს შორის ცოტანი როდი არიან ასეთი მტკიცე ხასიათისა და ძლიერი ნებისყოფის, მაღალი შეგნებისა და დიდი მოქალაქეობრივი კულტურის მქონე ადამიანები. ჩვენ კანონიერად ვამაყობთ მათი საქციელით; მაგრამ არ კმარა ვიამაყოთ, საჭიროა მივბაძოთ მათ, მხარი აეუბათ და გვერდში ამოვუდგეთ. მართალია, როგორც იტყვიან, „თქმა ადვილია, შესრულება — ძნელი“, მაგრამ სიტყვა საქმედ რომ ვაქციოთ — აუცილებელია გამოვარკვიოთ ამ სიძნელის მიზეზი და აღმოვფხვრათ იგი.

პროტექციონიზმის არსებობას მრავალი მიზეზი განაპირობებს. საბოლოო მიზეზი იგივეა, რაც საერთოდ აპირობებს ყოველი მანკიერების წარმოშობას. ეს არის წინააღმდეგობა-შეუხაბამობა ადამიანთა მოთხოვნილებებისა და უფლება-ინტერესების დონესა და ამ უკანასკნელთა დაკმაყოფილების დონეს შორის. „ყველას“ უნდა ყველაფერი უკეთესი და ყველაზე მეტი. „ყველას“ უნდა ყოველგვარი შეღავათი და პრივილეგია. კანონი და სამართლიანობა ამის უფლებას არ იძლევა. და, აი, ყველაზე დაბალი შეგნებისა და პრიმიტიული კულტურის ადამიანები ეძებენ კანონისა და სამართლიანობის გვერდის ავლის გზებს: ერთ-ერთი ასეთი გზა არის პროტექციონიზმი.

ამ სენით, უპირველეს ყოვლისა, ავადდება ობივატელი, მეზიანი, გონებაშეზღუდული და დაბალი კულტურის მქონე ადამიანი.

ობივაციის ფსიქოლოგია ისეა დეგრადირებული, რომ მას სტუმართმოყვარეობითი გამასპინძლების ელემენტარული პატივისცემა ან შემთხვევით სუფრაზე ვინმესთან ერთად ყოფნაც კი იმის საკმაოდ საფუძვლად მიაჩნია, რომ თხოვოს რაიმე უკანონო ან „ვინმეს“. ასეთ ხალხს ადამიანური ღირსება არ აწუხებთ, არც სინდისი და თავმოყვარეობა. ამით აიხსნება, რომ შეგნებული და მაღალი კულტურის ადამიანები ერიდებიან შემთხვევით ხალხთან თანამესუფრეობას, ზედმეტ ფამილარობას და უკიდევანო „ძმობობას“.

ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ ეთიკური სანქცია მიეცეთ კარჩაკეტილობას, გულგრილობას, მეგობრობისა და ნაცნობ-ამხანაგების მიმართ არაგულისხმიერებას. პირიქით, ეთიკა, მითრობასა და გულისხმიერებას, მეგობრებისათვის თავდადებას და რობასა და გულისხმიერებას, მეგობრებისათვის თავდადებას და ყოველმხრივ ხელის გამართვას. მაგრამ იგივე ეთიკა მოითხოვს სამართლიანობისა და კანონის ხელშეუხებლობას. მეგობარსა და ნაცნობს, ცხადია, უნდა დავეხმაროთ, მაგრამ არა კანონისა და სამართლიანობის დარღვევის გზით, არა უფრო ღირსეულთა დაჩაგვრის ხარჯზე.

„პროტექცია“ — როგორც ცნობილია, წარმოსდგება ლათინური *protectio*-დან და ნიშნავს მფარველობას. იგი სავსებით ჯანსაღი და მისაღებია, როცა ემფარველობთ წესიერ და კეთილ ადამიანს უწყსოებისა და ბოროტებისაგან, როცა ვიცავთ ვინმეს უსამართლობისა და უკანონობისაგან. ე. ი. პროტექცია მაშინაა ზნეობრივად გამართლებული, როცა იგი ემსახურება კანონისა და სამართლიანობის აღდგენა-დაცვის საქმეს, მაგრამ არა პირიქით.

პროტექციის ჯანსაღი გამოვლენის ფორმაა რეკომენდაცია, მხარდაჭერა, სოლიდარობა. ასეთი ურთიერთ სოლიდარობა და მხარდაჭერა რომ არ არსებობდეს — ცხოვრება ძნელი იქნებოდა და არც ეღირებოდა. სიკეთე — ეს უმაღლესი და უნიკალური ღირებულება არსებობს მხოლოდ ურთიერთმხარდაჭერის გზით. ადამიანური გულისხმიერებისა და სოლიდარობის გარეშე ეს ქვეყანა ბოროტების სამეფოდ გადაიქცეოდა.

მაშასადამე, ლაპარაკია არა იმაზე, რომ ყველა თავის „ნაქუქში ჩაიკეტოს“ და სხვების მიმართ გულგრილი იყოს, არამედ, პირიქით, ყველა გულისხმიერი და კეთილი იყოს არა მხოლოდ ახლობლისა და ნაცნობის, არამედ ასევე შორეულისა და უცნობის მიმართ. სწორედ ამ უკანასკნელთა ინტერესს მოიცავს და იცავს კა-

ნაწი და სამართლიანობა. დავიცვათ საბჭოთა კანონები და ვიყოთ სამართლიანები, თუ გვსურს ისეთივე კეთილი და გულისხმიერი ვიყოთ შორებლისა და უცნობის მიმართ, როგორიც ვართ ახლობლისა და მეგობრის მიმართ. მართალია, პრაქტიკულად ადამიანს არ შეუძლია ერთნაირად გულისხმიერი იყოს ახლობლისა და შორებლის მიმართ, მაგრამ კანონიერებისა და სამართლიანობის დაცვა ის უნივერსალური და ობიექტალური გზაა, რომელიც საშუალებას გვაძლევს ყოველმხრივ დავეხმაროთ ერთს ისე, რომ არ მივაყენოთ ზიანი სხვას. ცალკეულ პიროვნებებს ისე უნდა დავეხმაროთ, რომ ამით სხვა პიროვნებებს, კოლექტივს, საზოგადოებას ან, როგორც იტყვიან, „საქმეს“ არ მივაყენოთ ზიანი. ჩვენში კი, სამწუხაროდ, საქმისადმი ასეთი ზიანის მიყენება ისე გავრცელდა, რომ „პროტექციამ“ სახელი შეირცხვინა და იგი დადებითი მნიშვნელობით თითქმის აღარ იხმარება.

იმის შემდეგ, რაც პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა სპეციალური დადგენილება მიიღო პროტექციონიზმის წინააღმდეგ, მკვეთრად შემცირდა მისი გამოვლენა. მაგრამ თავის დამშვიდება არ შეიძლება, რამდენადაც ეს სენი ჯერ არ მოსპობილა, იგი მხოლოდ შეინიღბა, „იატაკქეშეთში“ გადავიდა, ხოლო ზოგან კი წარბიეც არ შეუხრია. საჭიროა მის წინააღმდეგ ბრძოლა ბოლომდე. ამ მანკიერების საბოლოო აღმოფხვრას ესაჭიროება მაღალი მორალური შეგნებულობისა და მოქალაქეობრივი კულტურის მასობრივი დამკვიდრება.

ასეთია პროტექციონიზმის არსება. ეთიკური თვალსაზრისით მის მიზეზთა შორის არსებითია კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგია, ეგოიზმისა და უსამართლობისადმი მიდრეკილება.

როცა ამ მანკიერებას კრიმინალური ხასიათი აქვს — კანონი მოქმედებს და ბრძოლა ადვილია. მაგრამ როცა დანაშაული მორალური მანკიერების საზღვრებს არ სცილდება, მაშინ კანონი უძლურია და ჩვენც განიარაღებულნი ვართ. გამოსავალი ერთია: მორალურ მანკიერებას უნდა დავუპირისპიროთ ისევე მორალური ფაქტორი — მკაცრი საზოგადოებრივი აზრი, რომლის შექმნა ჩვენზეა დამოკიდებული.

პროტექციონიზმის წინააღმდეგ მკაცრი საზოგადოებრივი აზრის შექმნით ჩვენ დიდ დახმარებას გავუწევთ იმ ადამიანებს, რომლებიც გულწრფელად არიან მონდომებულნი ებრძოლონ პროტექციონიზმს, მაგრამ ნებისყოფა არ ყოფნით, ხასიათის სისუსტე და-

ლატობთ, ხათრიანობა ღუპავთ. პროტექციონიზმის წინააღმდეგ მკაცრი საზოგადოებრივი აზრის შექმნით ყოველი ჩვენთაგანი დაიცავს თავს მეგობარ-ნათესავთა შემოტევებისაგან, ისინი აღვილად ვეღარ გაგვიბედავენ უკანონო თხოვნას. და თუ გაბედავენ, ჩვენ აღარ გაგვიძნელდება უარის თქმა, სამართლიანობის დაცვა.

ერთი სიტყვით, თუ გვინდა პროტექციონიზმს ბოლო მოეღოს, უნდა დავგმოთ ეს სენი ყველამ, გულწრფელად მივცეთ ერთმანეთს სიტყვა პრესაში და კრებებზე, რომ არც ერთი ჩვენთაგანი არასოდეს არავის თხოვს რაიმე უკანონოს. ეს დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმეა და მას მთელი სერიოზულობით უნდა მოვეკიდოთ.

პროტექციონიზმი არაფრით არ შეეფერება ჩვენს სინამდვილეს, ჩვენს სისტემას, ჩვენს იდეოლოგიას. მით უფრო მიუტევებელია იგი სასწავლო. აღმზრდელობით დაწესებულებებში; უნდა დავარწმუნოთ ჩვენი ახალგაზრდობა, მთელი ხალხი და საზოგადოება, რომ არც ერთი ჩვენთაგანი არასოდეს არავის მიმართ არ იქნება ლიბერალი, არ გაუწევს უკანონო შეღავათს, არ დაიცავს უღირსს და არ დაჩაგრავს ღირსეულს.

მკაცრი საზოგადოებრივი აზრის შექმნით ყოველი ჩვენთაგანი შეიქმნის მორალურ და ფსიქოლოგიურ ბარიერს პროტექციონიზმის სენისაგან თავდასაცავად.

მიუკერძოებლობითა და ობიექტურობით ახალგაზრდობას საუკეთესო მაგალითს მივცემთ და რწმენას განვუმტკიცებთ უფროსი თაობის კეთილსინდისიერებასა და უმწიკვლობაში. ეს იქნება ყოველი ჩვენთაგანის არა მარტო პროფესიული, არამედ ეროვნულ-პატრიოტული მოვალეობისადმი ერთგული სამსახური.

ბევრ ჩვენთაგანს ჯერ კიდევ არა აქვს შეგნებული, რომ ადამიანური ღირსების შემლახველი ეს მოვლენა არის არა ურთიერთდახმარების, არამედ ურთიერთბრძოლის ფორმა. ამ ბრძოლაში მოგება და სარგებლობა დროებითი და მოჩვენებითია, ხოლო წაგება და ზარალი — მუდმივი და რეალური. გაცილებით უმჯობესია ჩვენმა შვილებმა, პროტექციებმა უარი თქვან ამა თუ იმ ცალკეულ შეღავათებზე, ვიდრე შეეჩვიონ იმ აზრს, რომ შეიძლება ფონს გასვლა უსამართლობითა და უკანონობით. ყველა შენაძენსა და ღირებულებას ჯობია სამართლიანობისა და კანონიერების შეუვალობის რწმენა. ამით ყველა მეტს მოიგებს, ვიდრე უკანონო დახმარებითა თუ უსინდისო მფარველობით.

საქიროა იმის შეგნება, რომ უკანონო პრივილეგიისა და შელავათის თხოვნა არამარტო თავხედობაა, რაც პროტექტორის ღირსებას ხელყოფს, არამედ, ამავე დროს, თავის დამცირებაც არის, რაც ლახავს, საკუთარ ღირსებას, მთხოვნელისა და პროტექტორის ღირსებას. ამით აიხსნება, რომ პროტექციონიზმი პირველ რიგში იქ იკიდებს ფეხს, სადაც დაეწყებულია ადამიანური ღირსება, სინდისი და პატიოსნება, სადაც ჭეშმარიტებისა და სამართლიანობის ინტერესები გაცვლილია ეგოისტური, მეშინური კეთილდღეობის ობივატელურ ინტერესებზე.

ასეთი ობივატელობის, ეგოიზმის, მომხვეჭელობისა და ადამიანის ღირსების შემზალველ სხვა მანკიერებათა მრავალი ფაქტი გახდა ცნობილი ამ ბოლო პერიოდში. ჩვენი რესპუბლიკის ერთ-ერთ ქალაქში მთავრობის მიერ სტიქიური უბედურებით დაზარალებული მოსახლეობის დახმარებისათვის გამოყოფილი სახსრების ხარჯზე მოხდა მაღალი თანამდებობის პირთა ერთლოჯიანი ბინების ორლოჯიანებად გადაკეთება. ამაზე უფრო რელიგიური სიხარბე წარმოუდგენელია.

პრესაში უკვე იყო ცნობა იმის შესახებ, რომ საკუთარი ადამიანური ღირსება გათელა ფეხქვეშ ყოფილი „პრივილეგიებულის“ რაიონის — წყალტუბოს ერთ-ერთი სკოლის გარდაცვლილი დირექტორის მეუღლემ, რომელმაც თავისი მეუღლის ცხედარს გაციებაც კი არ აცალა და პროტექციონიზმის ყოვლისშემძლე არხებით (რომელთა ერთი ბოლო რესპუბლიკის უმაღლესი თანამდებობის პიროვნების ოჯახში იყრიდა თავს) თავისი თავი გარდაცვლილი მეუღლის თანამდებობაზე დანიშნვით განათლების სამინისტროს. დაქვრივებული პედაგოგის ეს უნიკალური უღირსობა მისმა ოპერატიულმა პროტექტორებმაც უნდა გაიზიარონ, სურთ თუ არ სურთ ეს.

ასეთივე უნიკალური უღირსობა გამოავლინა კოჯორის უპატრონო ბავშვთა სახლის ერთ-ერთმა ყოფილმა დირექტორმა, რომელიც ამავე სახლში აღიზარდა და... აღსაზრდელებს აკლებდა ულუფას. აღმზრდელებზე გაჯავრებული — აღსაზრდელებზე იძიებდა შურს.

პროტექციონიზმი არამარტო თვითონ არის ბოროტება და დანაშაული, არამედ იგი არც თუ ისე იშვიათად არის სხვა უფრო მძიმე დანაშაულის — მექრთამეობის შენიღბვის საშუალება. ძნელია დაიჯერო, რომ მხოლოდ პროტექციონიზმს შეეძლოს ისეთი სასწაულის მოხდენა, როგორიცაა 15 წლით პატიმრობა-მისჯი-

ლი ადამიანის დაუპატიმრებლად დატოვება. ასეთი „სასწაულის“ ფაქტი, როგორც პრესამ გეაცნობა, დაკავშირებულია ვინმე საქმოსანი ყურაშვილისა და მისი პროტექტორების სახელთან, რომელთა გამოცნობა და გამომზეურება ძნელი არაა.

მგონი საკმარისია ფაქტები. პარტიის ცენტრალური კომიტეტისათვის ყველა ეს და მსგავსი ფაქტები ცნობილია და არც ერთი მათგანი არ დარჩება განუსჯელი, მაგრამ მხოლოდ ხელმძღვანელი ორგანოები ვერ აღმოფხვრიან ამ ბოროტებებს, თუ ყოველი ჩვენ-თაგანი, მშრომელთა ფართო მასები არ დაირაზმა მათ გარშემო.

პროტექციონიზმისა და მომხვეჭელობის წინააღმდეგ ბრძოლით ჩვენ გზას გავუხსნით მილიონთა აზვირთებულ ენერგიას ყოველი მანკიერებისა და ბოროტების წინააღმდეგ. ძნელია გადაფასო ამ ბრძოლის შორს გადამწვდომი შედეგები. დღეს ბევრწილად ამ უბანზე წყდება მშრომელთა ფართო მასების კომუნისტური შეგნებულობისათვის ბრძოლის ისტორიული ამოცანა, რის გარეშეც წარმოუდგენელია კომუნიზმის მშენებლობა.

ჩვენი ვალია შეუირიგებელი ბრძოლა გამოვუცხადოთ ამ მანკიერ მოვლენებსა და მათ გადმონაშთებს, თუ გვსურს გაგვაჩნდეს ღირსება და ვიყოთ ღირსეული ადამიანები.

§ 7. ადამიანური ღირსების აღზრდა

ამრიგად, ადამიანის ღირსების ცნება შინაგანი არსებით უკავშირდება ნებისყოფის თავისუფლების, სამართლიანობისა და სიკეთის, სინდისის, მოვალეობისა და ბედნიერების ცნებებს.

ეს უზოგადესი ეთიკური ცნებები ზნეობის არსებას გამოხატავენ, ზნეობრივი ცნობიერების სტრუქტურას ჰქმნიან და ცხადყოფენ, რომ ადამიანური ღირსება სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის ღირსეულობა, მორალურობა. ადამიანურ ღირსებასა და თავმოყვარეობას, პიროვნული „მე“-ს პატივისცემას და დაფასებას ჰქმნის არა რაიმე განსაკუთრებული უნარი, არამედ მორალურობა, ზნეობრივობა ანუ ისეთად ყოფნა, როგორიც გევალება იყო, უნდა იყო.

ადამიანური ღირსების აღზრდის საკითხის გარკვევისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გათვალისწინებას, თუ როგორია მიმართება ღირსების ცნებისა სახელისა და აღიარების ცნებებთან. ზშირად ჩვენ ურთად ვხმარობთ, როგორც კომპოზიტს „სა-

ხელსა და ღირსებას“. როგორი შეიძლება იყოს ასეთი სიტყვახმარების საფუძველი?

ადამიანის არსებისა და დანიშნულებისადმი შესაბამისობა, შესატყვისობა, ადეკვატურობა და ექვივალენტურობა იწოდება ღირსეულობად. როცა ამ ღირსეულობას სხვა ადამიანი, კოლექტივი ან მთელი საზოგადოება აფასებს—ამას აღნიშნავენ „პატივის“ ცნებით. „პატივისცემა“ დაფასებას, მაღალ შეფასებას ნიშნავს. ეტიმოლოგიურად იგი შეიძლება წარმოსდგებოდეს სიკეთის მიგებიდან და ხშირად იხმარება სტუმართა გამასპინძლების აღსანიშნავად, „პატივისცემა“ პურმარილის გაშლას გულისხმობს.

ღრთა განმავლობაში ამ ტერმინმა გამასპინძლების მნიშვნელობასთან ერთად შეიძინა მორალური დაფასების მნიშვნელობა. ამას აღნიშნავს გამოთქმები: „პატივი დამდო“, „დიდი პატივია ჩემთვის“, „მაპატიეთ“ და სხვა. სულხან საბა სწორედ ასე განმარტავს „პატივს“ როგორც „კეთილის მიპყრობა სიტყვით და საქმით“²⁷.

ვინც ასეთ მორალურ დაფასებას იმსახურებდა, იგი მიჩნეული იყო წესიერ, ჰანდო ადამიანად, პატივისცემის ღირსად ანუ „პატიოსან“ ადამიანად. „პატიოსანს“ საბა განმარტავს როგორც „პატივისცემელს“. ე. ი. „პატიოსნება“ „მორალურობის“, „წესიერობის“ სინონიმი გახდა. რუსული „Честь“ ასევე წარმოსდგება დაფასებიდან (читать, почитать, уважать) და მისგან იწარმოება „Честность“. ქართულად მათ შეესატყვისება „პატივი“ და „პატიოსნება“.

როცა ადამიანს აფასებენ — ამას პატივის მიცემა, მინიჭება ჰქვია, რომლის სხვადასხვა ინტენსივობას გამოჰატავენ „სახელის“, „ალიარებისა“ და „დიდების“ ცნებებით.

როცა ადამიანი ფიქრობს იცნობიერებს და გრძნობს საკუთარ პატიოსნებას — ამას ღირსეულობის შეგნება და გრძნობა ეწოდება, რაც გამოიხატება ღირსების ცნებით. ღირსების გრძნობა საკუთარ თავისადმი პატივისცემაა. მაგრამ ასეთი პატივისცემის საფუძველი შეიძლება იყოს, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნების მიერ თავისი მოვალეობის პირნათლად შესრულება, სულ ერთია ვის მიმართაც არ უნდა. ჰქონდეს მას მოვალეობა. რაც უფრო მეტი ხალხისა და დიდი მნიშვნელობის პასუხისმგებლობა აკისრია პიროვნებას, მით უფრო მეტი ინტენსივობისაა საკუთარი ღირსების შეგნება და განც-

27 იხ. ს. ს. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, „სიტყვის კონა“, 1949, გვ. 270.

და. ხოლო მაქსიმალურია იგი — როცა პიროვნება პირნათლად ასრულებს თავის მოვალეობას მთელი კაცობრიობის მიმართ.

უღირსობაა არა მარტო მთელი კაცობრიობის ინტერესებისადმი ღალატი, არამედ ცალკეული ადამიანების დაღალატებაც, სიტყვის გატეხა — პირობის დარღვევა, თუ ეს უკანასკნელი უფრო მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ინტერესებით არაა წაყარნახევი. არის შემთხვევები, როცა ამა თუ იმ კოლექტივის ან ჯგუფის ინტერესები მოითხოვენ სიტყვის გატეხას, მაგრამ ზოგიერთი პიროვნება ასეთ კერძო საზოგადოებრივ ინტერესებზე უფრო მაღლა აყენებს საკუთარი ღირსების შეგნებასა და გრძნობას, საკუთარი პიროვნების მთლიანობას, დაურღვევლობას, სიმტკიცეს, სიტყვის კაცობას, პრინციპულობას და მსხვერპლად ეწირება ამ უკანასკნელს. ასეთი შემთხვევები ეთიკურად მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, თუ ისინი მსხვერპლად ეწირებიან უფრო მაღალ ღირებულებას, ზოგადსაქაობრივ ინტერესებს, ადამიანთა მოდგმის სიდიადესა და კეთილშობილობას, ამის საუკეთესო მაგალითია ისტორიაში რომელი სარდლის რეგულის გმირობა²⁸.

პიროვნულ და ზოგადსაქაობრივ ინტერესთა ასეთ მიმართებას კარგად გამოხატავს ქართული ანდაზა — „სიტყვის გატეხას თავის გატეხა ჯობიაო“. იგივე აზრია რუსთაველის ცნობილ აფორიზმში — „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა“. „სახელი“ აქ ღირსებისა და პატიოსნების სინონიმია. მატერიალურ და მორალურ ღირებულებათა ურთიერთმიმართება და მორალურის პრიმატი მატერიალურთან შედარებით ნათლად გამოხატა კ. მარქსმა შრომაში „Коммунизм газеты „Reinischer Beobachter“, სადაც იგი წერს: „Социальные принципы христианства превозносят трусость, презрение к самому себе, самоунижение, смирение, покорность, словом—все качества черни, но для пролетариата, который не желает, чтобы с ним обращались, как с чернью, для пролетариата смелость, сознание собственного достоинства, чувство гордости и независимости — важнее хлеба“²⁹.

²⁸ რეგული კართაგენელებმა ტყვეობიდან გაანთავისუფლეს იმ პირობით, თუ სამაგიეროდ რომის სენატი დათანხმდებოდა ტყვეებზე გაეცლას. სენატმა, რაკი რეგული განთავისუფლებული ნახა, კართაგენელი ტყვეების განთავისუფლებაზე უარი თქვა. მაშინ რეგული დაბრუნდა კართაგენში და ნებაყოფლობით მიიღო სიკვდილის სასჯელი.

²⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. 4, стр. 201—205.

შეიძლება აღამიანი სხვებისაგან დაფასების, პატივისცემის ღირსი იყოს, მაგრამ სხვებმა არ იცოდნენ ან სხვა მიზეზების გამო არ აფასებდნენ მას, ასეთ პიროვნებას არ ექნება საზოგადოებრივი აღიარება და პატივისცემა, მაგრამ თუ მას თვითონ აქვს შეგნებული საკუთარი ღირსეულობა — მას ექნება ღირსების შეგნება და გრძნობა. მაშასადამე, ღირსება არ არსებობს ღირსეულობის გარეშე. მაგრამ ღირსეულობა შეიძლება არსებობდეს სხვების მიერ ამის დაფასებისა ან თვით პიროვნების მიერ მისი გაცნობიერების გარეშე.

როცა პიროვნებას აფასებენ ღირსეულობის გარეშე, ამას ჰქვია ყალბი სახელი და პატივისცემა, ყალბი აღიარება. როცა პიროვნება თვითონ აფასებს თავის თავს იმაზე მეტად, ვიდრე ღირსია — ამას ჰქვია პატივმოყვარეობა, რაც ქედმაღლობასა და განდიდების მანიაში გადადის. როცა პიროვნებას სხვები აფასებენ იმაზე მეტად, ვიდრე ღირსია და თან ამ გადაფასების დონეს საზღვარი არა აქვს — ეს წარმოშობს კულტს, პიროვნების გაღმერთებას და დემოკრატიის დაცემას ან გაყალბებას.

ასეთია ელემენტარული მიმართება სახელის, პატივისა და აღიარების ცნებებისა ღირსებისა და ღირსეულობის ცნებებთან, რაც, სამწუხაროდ, არ არის გათვალისწინებული ჩვენს თანამედროვე ეთიკურ ლიტერატურაში.

პროფ. ლ. მ. არხანგელსკი, მაგალითად, 1963 წ. გამოცემულ მონოგრაფიაში „Категории марксистской этики“ ერთნაირი მნიშვნელობით ხმარობს ცნებებს „честь“ და „достоинство“, ხოლო ამ ორიდან პრიორიტეტს ანიჭებს ტერმინ „честь“-ს. ამ წიგნში იგი განიხილავს ისეთ კატეგორიებს, როგორიცაა სიკეთე (добродетель), მოვალეობა (долг), სინდისი (совесть), პატივი (честь) და ბედნიერება (счастье). ამრიგად, „ღირსება“ იმის ღირსიც არ აღმოჩნდა, რომ კატეგორიების ჩამოთვლაში მოხვედრილიყო. ავტორი თვლის, რომ ამ ცნების ცალკე განხილვა საჭირო არაა, რამდენადაც „Понятие чести включает в себя сознание личного достоинства человека“³⁰. ჩვენ ზემოთ ვნახეთ, რომ ეს ასე არაა. „პატივი“ სხვაა — „ღირსება“ სხვა. მათ შორის კავშირისა და ერთიანობის მიუხედავად განსხვავება სრულიად ნათელი და რელიეფურია.

ჩვენს ეთიკურ ლიტერატურაში შეცდომებს აქვს ადგილი

³⁰ Л. М. Архангельский, Категории марксистской этики, 1963, стр. 188.

არა მარტო პატივისა და ღირსების ცნებათა ურთიერთობის გაგებაში, არამედ თვით ამ ცნებების შინაარსის, როლისა და მნიშვნელობის გაგებაში. მოვიყვან აქ რამდენიმე მაგალითს:

როგორც ყოველი სხვა ზნეობრივი ფენომენი — პატივიც და ღირსებაც ერთნაირად ხასიათდებიან როგორც გრძნობისეული, ისე ცნობისეული მომენტებით: ჩვენ ვლაპარაკობთ არა მარტო სახელისა და ღირსების გრძნობაზე, არამედ სახელისა და ღირსების შეგნებაზე. ამასთან, გრძნობადი ფენომენი, როგორც წესი, წარმოიშობა შეგნების საფუძველზე, მრავალჯერ გაცნობიერებისა და გარკვეული ფსიქოლოგიური ფიქსირების სახით. აქ გრძნობა შეგნების დამაგრების, დამახსოვრების როლსაც ასრულებს.

ზოგიერთ საბჭოთა ეთიკოსს მიაჩნია, რომ, რადგან შეგნება ცნობიერების უფრო მაღალი ფორმაა, ვიდრე გრძნობა, ამიტომ, ზნეობრივი შეგნებაც უფრო მაღალი ფორმაა და გვიანდელი წარმოშობის, ვიდრე ზნეობრივი გრძნობა. ასეთ აზრს ანვითარებდა, მაგალითად, პროფ. ვ. ნ. კოლბანოვსკი³¹. ასეთივე თვალსაზრისს

იცავს ი. სტრემიაკოვა წიგნში: „Категории марксистско-ленинской этики“, სადაც ვკითხულობთ: „Чувство чести и чувство собственного достоинства—моральные чувства. Сознание чести и сознание собственного достоинства—это нравственные понятия“³².

ავტორი აქ ერთმანეთში ურევს შეგნებას და ცნებას. ცნება მეცნიერული ცოდნის ელემენტია და იგი განსხვავდება იმ მოვლენისაგან, რასაც ასახავს. ამ გაგებით „ზნეობრივი ცნება“ არა მარტო ღირსებისა და სახელის შეგნება, არამედ, ასევე, ღირსებისა და სახელის გრძნობაც. ერთი ცნება ასახავს ემოციონალურ სინამდვილეს, მეორე — ინტელექტუალურს.

როგორც ვხედავთ, ავტორი სრულებით არ ითვალისწინებს შინაგანი და გარეგანი შეფასების დაპირისპირებისა და ურთიერთგამორიცხვის შესაძლებლობას, რასაც სამწუხაროდ, ხშირად აქვს ადგილი ადამიანის რეალურ ცხოვრებაში. ღირსება ხშირად არსებობს სახელისა და აღიარების გარეშე, და სახელი და აღიარებაც არც თუ ისე იშვიათია ქვეშარბი შინაგანი ღირსებისა და ნამდვილი დამსახურების გარეშე. ავტორი ვერ ანსხვავებს იმას, რაც არის — იმისაგან, რაც უნდა იყოს. იგიწყებს იმას, რომ ღირსების

³¹ იხ. მისი წერილი „Вопросы философии“, 1965, № 5.

³² იხ. მისი წიგნი „Категории марксистско-ленинской этики“, 1965, стр. 96.

ცნების არსებითი შინაარსი პიროვნების შინაგანი თვითშეფასებაა. ადამიანის ღირსების ეს შინაგანი თვითგანსაზღვრება კარგად გამოხატა სარტრმა დებულებით: „Человек—это прежде всего замысел, который живёт своей собственной жизнью, вместо того, чтобы быть мхом, плесенью или цветной капустой“³³. აქ ყურადღება აქცენტირებულია პიროვნების შინაგან, შეგნებულ თვითგანსაზღვრულობაზე, რაც ცხოველს არ შეუძლია, და ეს თავისთავად დადებითი მომენტი. „Наша теория, წერს იგი, единственная, признающая достоинство человека, то есть, единственная, не делающая из человека объекта“.³⁴

არსებითად აქ გამოთქმულია კანტის აზრი ადამიანისა და მისი ღირსების ურთიერთობაზე, რაც ზემოთ უკვე მოვიყვანეთ. აქაც დადებითი მომენტია ხაზგასმული სარტრთან. მაგრამ ეგზისტენციალიზმისაგან ჩვენი დაშორება მაშინ იწყება, როცა ეს შინაგანი თვითგანსაზღვრულობა პიროვნების არასოციალურობის მტკიცებაში გადადის. ასეთ უკიდურესობას ვხვდებით მეორე ცნობილი ეგზისტენციალისტის — პაიდეგერის შეხედულებებში. ასე, მაგალითად, იგი წერს: „მხოლოდ იმ ადამიანს აქვს ღირსება, ვინც შესძლო საზოგადოებისაგან განთავისუფლება, საზოგადოებრივი კავშირიდან ამოსხლტომა“³⁵. ცხადია, ასეთი კონცეფცია პრინციპულად მცდარია.

იმავე შრომაში სტრემიაკოვა წერს შემდეგს: „Честь—это этическая категория, выражающая, с одной стороны, высокую оценку обществом деятельности и поведения человека, признания заслуг личности, с другой стороны, самооценку, что есть понимание и осмысление человеком своего общественного признания“ (стр. 97).

ამ დეფინიციაში სწორად არის მითითებული ორ მომენტზე: პიროვნების დამსახურების აღიარება-დაფასება საზოგადოების მიერ და ამ აღიარების თვითშეგნება პიროვნების მიერ. ყოველი ზნეობრივი ფენომენი, საერთოდ, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის გარკვეულ მხარეს ასახავს და მიმართების ორივე კომპონენტის მონაწილეობა აქ აუცილებელია. მაგრამ ამ მიმარ-

³³ Ж. П. Сартр, Экзистенциализм — это гуманизм, 1953, стр. 9.

³⁴ Ж. П. Сартр, Экзистенциализм — это гуманизм. 1953, стр. 9.

³⁵ М. Heidegger, Sein und Zeit, 1941, гл. 385.

თებაში სრულებითაც არაა აუცილებელი საქმე გვექონდეს მაინც-დამაინც დიდ დამსახურებასთან და მაღალ შეფასებასთან, რადგან ასეთ შემთხვევაში „სახელს“ ინტენსივობა და ხარისხები აღარ ექნებოდა და პიროვნებები ან უმაღლესი სახელისა და აღიარების მქონეებად უნდა გამოვაცხადოთ, ან სრულიად უსახელოდ და დაუფასებლად. სახელი ყველას აქვს მეტნაკლები მასშტაბისა და ინტენსივობის — შესაბამისად მათი დამსახურებისა, და დეფინიციაში ლაპარაკი უნდა იყოს არა „მაღალ“ და „უმაღლეს“, არამედ ადექვატურ, სამართლიან დაფასება-აღიარებაზე.

ამავე შრომაში ავტორი იძლევა ღირსების ასეთ დეფინიციას: „Достоинство—это этическая категория, выражающая моральную ценность и общественную значимость личности и осознание ею этой значимости“ (стр. 104). აქაც იმავე აუცილებელ კომპონენტებზეა მითითებული, მაგრამ არსად ჩანს, რომ ღირსების ცნება არამართო შეგნების მომენტს ასახავს, არამედ გრძნობისა და განცდის მომენტსაც. ლოგიკურად უფრო ზუსტი და ყოველმომცველი იქნება ისეთი დეფინიცია, რომელიც ამ ფენომენის არსებაზე მიგვითითებს და მისი გამოვლენის სპეციფიკასაც გვიჩვენებს. სწორედ ასეთი დეფინიციის ცდები ჰქონდათ მოცემული ექშტეინსა და ლიბსს, რომლებსაც ხელაღებითა და არსებითად უსაფუძვლოდ აკრიტიკებენ სტრემიაკოვა და არხანგელსკი.

ექშტეინი და ლიბსი ლაპარაკობდნენ პიროვნების გარეგან და შინაგან შეფასებაზე — აღიარებაზე. საზოგადოების მხრივ პიროვნების აღიარება-დაფასებას ისინი უწოდებდნენ გარეგან პატივსა და ღირსებას, ხოლო პიროვნების თვითდაფასებას — შინაგან პატივსა და ღირსებას³⁶, მართალია ისინი ლაპარაკობდნენ ამ ორი მომენტის გათიშვა-დაპირისპირებაზე, რასაც ჩვენ არ გავიზიარებთ, ისევე, როგორც არ ვიზიარებთ მათი ეთიკური კონცეფციის ამოსავალ მეთოდოლოგიურ პრინციპებს, მაგრამ შინაგანი და გარეგანი შეფასების ცნებების შემოტანა ღირსების შესახებ მსჯელობის დროს საკვებით ლოგიკურია.

ამ ფენომენის არსება სწორედ შეფასების მომენტი, ადამიანის ღირებულების, ვარგისიანობის, მისი არსებობის გამართლებულობის შეგნება და განცდაა. როცა ადამიანის სიკარგეს სხვა

³⁶ Э к ш т е й н, Честь в философии и в праве. 1899, стр. 38, 78; Т. Л и б с с, Основные вопросы этики, 1905, стр. 130.

ადამიანი ან მათი ჯგუფი, კოლექტივი აღიარებს და აფასებს — ეს ქმნის პატივისა და აღიარების განცდას, რუსულად „честь“, ხოლო როცა ადამიანი თვითონ აფასებს და განიცდის საკუთარ სიკარგეს — მაშინ გვაქვს საქმე ღირსების ფენომენთან. ადამიანს შეიძლება ღირსებით არ ჰქონდეს სახელი და აღიარება, მაგრამ ჰქონდეს ღირსების განცდაც და შეგნებაც.

აშკარაა, რომ სახელი გარეგანია, ღირსება — შინაგანი. სწორი არ არიან იდეალისტი ეთიკოსები, როცა ვერ ხედავენ ამ ორი მომენტის ურთიერთკავშირსა და ერთიანობას, მაგრამ მათი განსხვავების აღნიშვნა აუცილებელია.

ეს სხვაობა მით უფრო აღსანიშნავია, რომ გარეგანი შეფასება არსებითად ეხება პიროვნების ქცევის შედეგს, ობიექტურ მომენტს, მის მიერ შექმნილ ღირებულებას და რაც უფრო მეტია ეს ღირებულება, მით უფრო მაღალია შეფასება და აღიარება, ამ პიროვნების დაფასება, ე. ი. მით უფრო მეტია მისი სახელი.

ხოლო რაც შეეხება შინაგან შეფასებას — იგი ეხება პიროვნების მოტივსა და მონდომებას, მისი ქცევა-მოქმედების შინაგან, სუბიექტურ სამყაროს, ამ უკანასკნელის თვისობრივ გარკვეულობას და იგი ნაკლებად არის დამოკიდებული ქცევის ობიექტურ შედეგებზე. ღირსება ერთნაირად აქვთ იმასაც, ვინც თოხს ჰედავს, და იმასაც, ვინც მოაზროვნე მანქანას იგონებს, ან სახელმწიფოს მართავს.

აქედან გასაგებია, თუ რაოდენ მცდარია ტენდენცია — მხოლოდ სიტყვიერად, ფორმალურად განასხვავონ ერთმანეთისაგან ეს „შინაგანი და გარეგანი მხარეები“, „პატივი“ და „ღირსება“, „честь“ и „достоинство“.

ასე მაგალითად, ზემოთხსენები საბჭოთა ეთიკოსი სტრემიაკოვა წერს: „...Нет достоинства без чести и чести без достоинства — всякая моральная ценность личности находит общественное признание, а оно в свою очередь осмысливается и оценивается человеком, выливаясь в чувство личной чести“³⁷.

ღირსება იმის განცდაა, რომ შენ თავისუფლად და სრულად ავლენ შენს უნარებს და შესაძლებლობებს, აკეთებ იმას, რაც შეგიძლია და ცდილობ შეიძლო რაც შეიძლება მეტი. ღირსება გაიზომება არა შრომის პროდუქტების რაოდენობითა და ხარისხით (ამით გაიზომება შრომის ფასი, ხელფასი), არამედ პიროვნების

³⁷ Категории марксистско-ленинской этики, стр. 111—112.

შეგნებული, მაღალმორალური დამოკიდებულებით თავისი მოვალეობისადმი.

ამრიგად, თავისუფლება, შემოქმედებითობა და აქტიურობა ადამიანური ღირსების ცნების აუცილებელი შემადგენელი მომენტებია. თუ ყოველივე ამას მოტივის თვისობრივ გარკვეულობას დაეუმატებთ, ანუ კეთილობას, მივიღებთ ასეთ დეფინიციას: ადამიანის ღირსება საკუთარი კეთილი ნების აქტიური რეალიზაციის თვითშეგნება და თვითგანცდაა.

რადგან ადამიანის დანიშნულება სხვა არაფერია, თუ არა საკუთარი შემოქმედებითი უნარების თავისუფალი თვითრეალიზაცია, ამიტომ, ღირსება ეს არის ადამიანური არსების თვითდადგინება და თვითგანცდა.

ადამიანის სიცოცხლის აზრი ღირსეული სიცოცხლეა, ღირსეულობაა, რაც არ საჭიროებს არავითარ ტრანსცენდენტურ და მეტაფიზიკურ საზრისს. ეთიკის ამოცანა სწორედ იმის ანალიზია, თუ როგორი ცხოვრება და ქცევა-მოქმედებაა, ღირსეული, ადამიანური ცხოვრება. ეთიკა თავის ჭეარარსულ ცნებებს დაადგენს კაცობრიობის ისტორიისა და დღევანდელი რეალური ცხოვრების მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე, არსის შემეცნების საფუძველზე.

მაშასადამე, ადამიანური ღირსების აღზრდა უნდა ეფუძნებოდეს ამ ფენომენის სტრუქტურულ ანალიზს, იმ სპეციფიკის გათვალისწინებას, რაც არსებობს ღირსების შემადგენელ ობიექტურ და სუბიექტურ მომენტებს შორის.

ადამიანი შეიძლება ამაყობდეს თავისი განსაკუთრებული უპირობო მონაცემებით: სილამაზით ან სიძლიერით, განათლებით ან სიბრძნით, გემოვნებით ან საერთო კულტურით, მაგრამ არცერთი ეს ღირსება რომ არ გააჩნდეს — მას მაინც ექნება თავმოყვარეობა, ექნება პიროვნული ღირსება, რომლის შინაარსი იქნება საერთოდ ადამიანობა. შეგნებული თავისუფალი მოქმედების უნარი, სიკეთე და სამართლიანობა. საბოლოო ანგარიშით, ადამიანი იმით ამაყობს, რომ იგი ადამიანია. შეიძლება მას რაიმე ზნეობრივი ნაკლიც გააჩნდეს, მაგრამ საკუთარი ღირსების შინაარსში მაინც ადამიანობას და გვაროვნულ ღირსებას გულისხმობს. ადამიანი სოციალური არსებაა და მთელი მისი ფსიქიკა ორგანულად არის დაკავშირებული სოციალურობასთან. სწორედ ღირსებისა და ადამიანური თავმოყვარეობის ცნებებით არის იგი

მარადიულად მიჯაჭვული სოციალურობასთან. სოციალურობა — სამართლიანობისა და სიკეთისაკენ მისწრაფება — ადამიანობის არსებითი შინაარსია.

აქედან გამომდინარეობს აღმზრდელობითი მოღვაწეობის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი: გავლვივით ადამიანში მისი სოციალური ბუნების ძირითადი ფენომენი — ღირსებისა და თავმოყვარეობის გრძნობა, მიეცეთ მას რაც შეიძლება მეტი მოქმედების, არჩევანისა და სურვილის თავისუფლება, შევუქმნათ აუცილებლობის შეგნების სიტუაცია და ამით უზრუნველვყოთ მისი შინაგანი პიროვნული აქტივობა, მისი შემოქმედებითი ძალების თავისუფალი გამოვლენის, სოციალური ბუნების თვითრეალიზაციისა და თვითდადგინების ხელსაყრელი პირობები.

ადამიანი შეგნებულად თუ შეუგნებლად ამაყობს იმით, რომ იგი ადამიანია, სოციალური არსებაა, მორალური ორგანიზმია. ამას იგი გრძნობს შინაგანი თავისუფლების, აუცილებლობის შეგნებისა და პიროვნული აქტივობის განცდა-გამოცდილებით, საკუთარი ღირსებისა და თავმოყვარეობის განცდით. ჩვენი ვალია გავუღვივოთ მას ეს განცდა, ეს წარმოდგენა და შეხედულება საკუთარ თავზე, ჩვენ უნდა ვეცადოთ შეძლებისდაგვარად ყოველთვის დაეუდასტუროთ რომ იგი სოციალურია, სამართლიანია, კეთილია, ღირსეულია, ერთი სიტყვით, ისეთია, როგორიც უნდა იყოს. ასეთი დადასტურებით, ასეთი ნდობით ჩვენ მხოლოდ ზელს შევუწყობთ მას მართლაც გახდეს ისეთი, როგორიც ჰგონია, ან უნდა რომ იყოს, როგორიც ჩვენ გვინდა რომ იყოს. ღირსეულად ყოფნის მის პირად სურვილსა და სიამაყეს ასეთ შემთხვევაში ემატება საზოგადოებრივი აზრის მძლავრი ძალა, რომ იგი ღირსეულად მიაჩნიათ და მისგან მხოლოდ ღირსეულობას მოელოან. ამგვარი მორალური ავანსი და ნდობა ამაღლებს ადამიანს, უკეთესს ხდის, ეხმარება მას — მართლაც იყოს ღირსეული.

ყოველივე აქედან გამომდინარეობს აღმზრდელობითი მოღვაწეობის მეორე მთავარი პრინციპი: ვენდოთ ადამიანს, მიეცეთ მას საშუალება გამოავლინოს თავისი სოციალური ბუნება თავისუფლად, შეზღუდულობისა და იძულების გარეშე. რაც შეიძლება მეტად დავტოვოთ ადამიანი საკუთარ სინდისთან, დაე თვითონ გადაწყვიტოს როგორ იმოქმედოს; თვითონ იყოს პასუხისმგებელი თავისი ქცევებისათვის. სულ ერთია, ჩვენს იქით იგი მაინც ვერ წავა, საზოგადოებრივ აზრს მაინც ვერ გაექცევა, ვერ დაემალება.

ვერ დაემალება არა მარტო და არა იმდენად იმ აზრით, რომ მისი ქცევის შედეგები გამოუმჟღავნებელი არ დარჩება და საზოგადოებრივი აზრი მიუზღავს მას დამსახურებისამებრ, არამედ უმთავრესად იმ აზრით, რომ საზოგადოებრივი აზრი ყოველთვის არის მისი ქცევა-მოქმედებების მუდმივი ორიენტირი და კომპასი, მუდმივი კრიტერიუმი—სინდისის სახით. სინდისის სხვა არაფერია თუ არა საზოგადოებრივი აზრის ხმა ზნეობრივ გრძნობად და მოვალეობის შეგნებად დაკრისტალებული³⁸. საზოგადოებრივი აზრისათვის ადამიანთა მრავალი ქცევა-მოქმედება რჩება დაფარული, მაგრამ ისინი ვერსად დაემალებიან საკუთარი სინდისის სამსჯავროს და ეს არსებითად იგივე საზოგადოებრივი აზრის სამსჯავროა, თანაც, როგორც ბევრი ფიქრობს — გაცილებით უფრო მკაცრი, მძიმე და მტკივნეული.

ჩ ვენდოთ ადამიანს — ეს ნიშნავს ვენდოთ მის სინდისს, მის ადამიანობას, ღირსებას და თავმოყვარეობას. ნდობა მორალური ავანსია, იგი ძალაა, მორალური ფაქტორია, რომელიც ეხმარება ადამიანს თავისი სოციალური ბუნების გამოვლენაში, კეთილობასა და სამართლიანობაში.

ნდობა რომ პოზიტიური დამხმარე ძალაა, მორალური მხარდაჭერა და სოლიდარობაა, ამით აიხსნება, რომ ნდობა უფრო მეტ ეფექტს იძლევა არა მარტო საგნობრივი, მატერიალური ღირებულების თვალსაზრისით, არამედ, და ესაა აქ არსებითი, მორალური ღირებულების თვალსაზრისით: რაც არ უნდა დიდი ღირებულება შექმნას ადამიანმა შიშითა და მუქარით, ეს იქნება არათავისუფალი, იძულებითი, მონური შრომით შექმნილი ღირებულება, რომელ-

³⁸ სწორედ სინდისის გრძნობა და მოვალეობის შეგნება არის ის უმნიშვნელოვანესი ზნეობრივი ფუნქციონი, რომელიც საფუძვლად ედება ადამიანის არა მარტო ზოგად ადამიანურ ღირსებასა და თავმოყვარეობას, არამედ, ასევე კონკრეტულ პროფესიონალურ და კერძოობით ფუნქციონალურ ღირსებებს, როგორიცაა მავალითად, ექიმის ღირსება, პედაგოგის ღირსება, მეცნიერის ღირსება, ხელოვანის ღირსება, მეშის ღირსება, ქალის ღირსება, მამაკაცის ღირსება, დედის ღირსება, ჭარისკაცის ღირსება და ა. შ.

ღირსების ყოველი ეს კონკრეტული ცნება სხვას არაფერს ასახავს თუ არა კონკრეტული, პროფესიული მოვალეობის შეგნებისა და სინდისის გრძნობით მოქმედების აუცილებლობას. ღირსების ყოველი ეს სახეობა სპეციფიკურ ნიშნებს შეიცავს და მთლიანად არ დაიყვანებიან პროფესიული მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის ცნებებზე, მაგრამ ეს უკანასკნელი მაინც მათ საერთო არსებას შეადგენს.

საც შეიძლება გააჩნდეს ეკონომიური, ინტელექტუალური, ესთეტიკური ღირებულება, მაგრამ არ ექნება მორალური ღირებულება. ეს უკანასკნელი გააჩნია მხოლოდ თავისუფალ, ნებაყოფლობით, შეგნებულ, შემოქმედებით შრომას. თავისუფლება რომ აქ არსებითი მომენტი და უმაღლესი იდეალია, ამიტომ იბრძოდა კაცობრიობა და იბრძვის დღესაც შრომის განთავისუფლებისათვის. პოლიტიკური ბრძოლები არასოდეს არ ყოფილა მოწყვეტილი ეთიკურ იდეალებს და ესაა პოლიტიკისა და ეთიკის მუდმივი კავშირისა და ერთიანობის საფუძველი.

ის, რაც ითქმის მთელი საზოგადოებისა და ისტორიის შესახებ, ეხება საზოგადოების ცალკეულ წევრებს, ისტორიის კონკრეტულ შემოქმედებს. თავისუფლება ვერ იქნება საზოგადოების იდეალი ისე, თუ იგი არ იქნება იდეალი საზოგადოების ცალკეული წევრისათვის, პიროვნებისათვის. სოციალურობა უკვე არის, გარკვეული აზრით, პიროვნული თავისუფლების შეზღუდვა, ჩარჩოებში მოქცევა, რაც ხორციელდება მორალის, სამართლისა და დისციპლინის საშუალებით³⁹. ეს ყოვლად აუცილებელი, გამართლებული და ამავე დროს საესებით საკმაო შეზღუდვაა პიროვნული თავისუფლებისა. ამის შემდეგ კიდევ შეზღუდვა თავისუფლებისა — ანომალიაა, სოციალური ან კონიუნქტურული ანომალია, რომელსაც მხოლოდ ზიანის მოტანა შეუძლია.

უნდობლობა და თავისუფლების შეზღუდვა საზიანოა არა მარტო იმ აზრით, რომ იგი აღარბეებს ღირებულებათა შექმნის წყაროებს, არამედ, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, იმ აზრითაც, რომ ართმევს პიროვნებას საშუალებას გაიხაროს, დატკბეს, იამაყოს თავისი მოქმედებითა და ნამოქმედარით. როცა ადამიანი იძულებით შრომობს, მიუქარით ან უბრალოდ კარნახით აკეთებს რაიმეს, როცა იგი მისი საკუთარი ნებით არ აკეთებს რაიმეს — ეს მას ნაკლებად შეიძლება ახარებდეს, ამით იგი ვერ იამაყებს. ასეთ ქცევაში იგი ვერ ხედავს საკუთარ ღირსებას, საკუთარ დამსახურ-

³⁹ სოციალურობა რომ თავისუფლების გარკვეული შეზღუდვაა, ამიტომ მიიჩნიათ იდეალისტური ეთიკის წარმომადგენლებს ადამიანის ღირსების შინაარსად — მისი განთავისუფლება, მისი დამოუკიდებლობა ყოველგვარი საზოგადოებრივი ურთიერთობებისაგან. ადამიანური ღირსების ძიება მისი სოციალური ბუნების მიღმა აუცილებლობით მიგვიყვანს ან თეოლოგიამდე (მაგ. ნეოპრეტესტანტიზმი) ან მეტაფიზიკა-მისტიციზმამდე (მაგ. ეგზისტენციალიზმი).

რებას. ყოველი უსაფუძვლო იძულება, აკრძალვა, მექარა ადამიანური ღირსების ხელყოფა, მისი შეურაცხყოფა და ამით აიხსნება, რომ ადამიანებში, განსაკუთრებით ახალგაზრდობაში, ხშირად არის მისწრაფება აკეთონ სწორედ ის, რაც აკრძალულია. თავისუფლება პროტესტის უფლებაშიც მდგომარეობს, თუნდაც ეს პროტესტი უმოქმედობაში მელაგნდებოდეს.

კარგად ამბობდა რუსთა: თავისუფლება იმაში კი არაა — აკეთო ის, რაც გსურს, არამედ იმაში, რომ არ აკეთო ის, რაც არ გსურს⁴⁰.

ზოგიერთი მექარა, აკრძალვა და იძულება რომ ადამიანურ ღირსებას ლახავს, ამიტომაც, რომ კულტურული საზოგადოება ცდილობს შეცვალოს ისინი თხოვნითა და ახსნა-განმარტებით. თხოვნას მით უფრო მეტი ძალა აქვს, რაც უფრო კანონიერია იგი, ანუ, რაც უფრო მეტი უფლება აქვს ერთს — დაავალოს მეორეს რაიმე.

სამსახურობრივი ურთიერთობის სფეროში ადამიანური ღირსების გაფრთხილების ერთ-ერთი პრინციპი სწორედ ისაა, რომ ბრძანებას უნდა მიმართონ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა თხოვნა აღარ გაკრის. თუ თხოვნა გაკრის — ბრძანება ზედმეტი და არასწორია იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საქმე ეხება სამსახურობრივი მოვალეობის შესრულებას. კარგი ხელმძღვანელი ყველა თანამშრომელს მაქსიმალურად პროდუქტიულად ამუშაებს და არავითარ იძულებას არ მიმართავს. თუ აქ რაიმე იძულებაზე შეიძლება ლაპარაკი, ესაა ფსიქოლოგიური იძულება, რომელიც ხშირ შემთხვევაში მორალური თავისუფლების შექმნისა და გამოვლენის საარბიელია.

ასეთი ფსიქოლოგიური თუ „მორალური“ იძულების მეთოდებია ნდობა და თავისუფლება. ადამიანი თავისი საქმიანობით მაშინ იამაყებს, თუ ეცოდინება, რომ იგი კი არ აიძულებს, არამედ თვითონ გააკეთა ეს, რომ მას შეეძლო ამდენი ან ასეთი ხარისხის არ გაეკეთებინა, შეეძლო ეზარმაცა, მაგრამ არ იზარმაცა, ბევრი და კარგი გააკეთა.

თავისუფალი არჩევანისა და პიროვნული აქტივობის მომენტები რომ არსებითია აქ, ამით აიხსნება, რომ სოციალისტური შეჯიბრების საყოველთაო კამპანიაში ყურადღებას ამახვილებენ არა მატერიალურ, არამედ მორალურ სტიმულებზე, პიროვნებისა და

⁴⁰ Ж. Ж. Руссо, Исповедь, 1961, стр. 628.

კოლექტივის ღირსებაზე. შესაბამისად, წახალისების ფორმებშიაც წინა პლანზეა წამოწეული მორალურა წახალისების ფორმები. ბეჯითი და პროდუქტიული შრომა არასოდეს არ რჩება მატერიალური ანაზღაურების გარეშეც და მორალურ წახალისებას, როგორ წესი, ყოველთვის ახლავს მატერიალური წახალისება; მაგრამ წინასწარ სტიმულებში არსებითი და თვითმიზნურია მორალური სტიმული, რომელსაც მატერიალური ახლავს მხოლოდ დამატებითი შედეგის სახით.

ჩვენ არ გვინდა აქ დავინახოთ პატივმოყვარეობისა და ანგარების დაპირისპირება-ერთიანობა, თუმცა არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ ზოგიერთებს სწორედ ეს მოტივები ამოქმედებენ. არ გვინდა ამის დანახვა და ხაზგასმა სწორედ იმიტომ, რომ უმჯობესია ევდოთ ხალხს, გვწამდეს მათი, იმედი გვქონდეს, რომ თუ ზოგიერთი მათგანი ანგარებით დაიწყებს პროდუქტიულ შრომას და სიბეჯითეს — აუცილებლად ღირსებით დაამთავრებს, ხოლო თუ იგი პატივმოყვარეობით დაიწყებს — თავმოყვარეობით დაამთავრებს. ნდობა, იმედი, რწმენა, ადამიანთა ღირსებასა და თავმოყვარეობას ეფუძნება და ეს კატეგორიები ადამიანთა მთელი საქმიანობა-მოღვაწეობის მძლავრი მარეგულირებელი ფაქტორები არიან.

ზედმეტია იმის დასაბუთება, რომ ნდობა არ გამორიცხავს შემოწმებას, იმედი არ გამორიცხავს კონტროლს, რწმენა არ გამო-რიცხავს ექვს. არათუ არ გამორიცხავენ — ისინი ბუნებრივი და ლოგიკური აუცილებლობით მოითხოვენ ერთმანეთს.

ნდობას მაშინ აქვს აზრი, ან, ყოველ შემთხვევაში, პიროვნე-ბისათვის მაშინ აქვს მეტი ღირებულება, როცა. იცის, რომ შეა-მოწმებენ — თუ როგორ გაამართლა ეს ნდობა. შემოწმება აქ იმდე-ნად შემმოწმებელს არ ესაჭიროება, როგორც შესამოწმებელს. შემოწმება მისი ღირსებისა და ღირებულების გამოვლენის, გამო-აშკარავების საშუალებაა და თუ მას წაართვით ეს საშუალება — შეიძლება ჩაქრეს. დაჩლუნგდეს მისი ღირსების ხმა, მისი ღირსე-ულობა. ამით აიხსნება, რომ სოციალისტური შეჯიბრების ორგა-ნიზაციაში პარტია განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ვალდე-ბულებათა შესრულების საჯარობას, შედეგების ფართო ინფორმი-რებას და განზოგადებას. წახალისების ფაქტორს აქ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს და იგი ყოველთვის არ დაიყვა-ნება შიშველ პატივმოყვარეობამდე.

ყოველივე ამის გამო ვამბობთ, რომ პრინციპი — „ენდე და

შეამოწმე!“ უნივერსალური სახელმძღვანელო და აღმზრდელობითი პრინციპია. იგი ნდობის შეზღუდვას კი არ ნიშნავს, არამედ მის გამართლებას და ეფექტურობას. შემოწმება არის ნდობის არა დამამცირებელი, არამედ გამაძლიერებელი, გამამართლებელი ფაქტორი. ნდობა-შემოწმების დიალექტიკა ეყრდნობა ადამიანის ღირსებისა და თავმოყვარეობის, სოციალურობისა და პიროვნულობის შინაგან ერთიანობას.

იმედი არ გამოირიცხავს კონტროლს. პირიქით: იმედი შინაგანი აუცილებლობით მოითხოვს კონტროლს თვითრეალიზაციისათვის. იმედი, იზოლირებულად განხილული, სუსტი ძალაა. მას აძლიერებს კონტროლი. ეს უკანასკნელი უნდა გავიგოთ არა როგორც შიშის ფაქტორი, არამედ როგორც თავმოყვარეობის გამოვლენის სარბიელი და საკუთარი მოღვაწეობის შემფასებელ-შემმოწმებელი, მისი კრიტერიუმი. კონტროლის ფუნქცია ღირებულების შემოწმებაა, რაც ხელს უწყობს ამ ღირებულების შემდგომ განვითარებას.

აქ ისმის თავმოყვარეობისა და პატივმოყვარეობის ურთიერთობის საკითხი. ხშირად გაიგონებთ აზრს, რომ ყველა ხელოვანი პატივმოყვარეა, რამდენადაც მათ ქება და აპლოდისმენტები სიამოვნებთ. ეს არაა სწორი. დამსახურებული ქება და აღიარება ყველას უნდა სიამოვნებდეს. მსახიობი რომ გულგრილი არაა აპლოდისმენტების მიმართ, აქ მაინცდამაინც პატივმოყვარეობა კი არ უნდა დავინახოთ, არამედ მსახიობის შემოქმედების შეფასება, შემოწმება, კონტროლი. ასეთი შემოწმება-კონტროლის გარეშე დაჩლუნგდება ყოველი ხელოვანი; საერთოდ არ წარმოიდგინება შემოქმედება სოციალურობის გარეშე, სხვა ადამიანთა რეალური ან პოტენციური მონაწილეობის, მათ მიერ ახლავე ან მომავალი შემოწმება-შეფასების წარმოდგენის გარეშე.

შეიძლება წარმოვიდგინოთ ინდივიდუალისტი, კარჩაკეტილი შემოქმედი, მაგრამ მისი შემოქმედების ცნობიერი ან არაცნობიერი სტიმული მაინც იქნება როგორც საკუთარი თავი, ასევე პოტენციური ან რეალური სხვა შემფასებელი, რომელიც ან ახლა, ან როდესმე, ან საერთოდ, პრინციპულად შეაფასებდა და მოიწონებდა მის შემოქმედებას. შემოქმედებითი ძიებისა და სრულქმნის პროცესში ხელოვანი შეიძლება ზოგიერთ რაიმეს სპობდეს და არ გამოჰქონდეს მზის სინათლეზე. ეს ბუნებრივია — მხატვრული

ქმნილება, უპირველეს ყოვლისა, ავტორის კრიტიკას უნდა უძლებდეს. მაგრამ როცა შემოქმედი საკუთარ შედეგებს მოსპობს ჯერ კიდევ მანამ, სანამ ამას ვინმე სხვა ნახავდეს (როგორც მოქცეულა, მაგალითად, გოგენი) — ეს შეიძლება აიხსნას ან უკმარობის კომპლექსით ან სხვა რაიმე ანომალიით.

კონტროლი, რომელიც ხელოვნებისა თუ მეცნიერების სფეროში კრიტიკის ფორმით ვლინდება, აუცილებელი ფაქტორია, რომელიც ხელს უწყობს შემოქმედებას ადამიანის ინტელექტუალური უნარების კორექტირებისა და მის ღირსება-თავმოყვარეობაზე დადებითი ზეგავლენის გზით. ცუდია და მავნე ისეთი კრიტიკა, რომელიც ვერც შემოქმედებაში დაეხმარება ადამიანს და ვერც ღირსება-თავმოყვარეობის ამაღლება-განმტკიცებაში. არაფერს ვამბობთ ისეთ ვაი-კრიტიკაზე, რომელიც შეურაცხყოფას აყენებს ადამიანის ღირსებას. ასეთი კრიტიკისაგან თავდაცვის საშუალებაა სიტყვისა და ბეჭდვის თავისუფლება. ადამიანს ყოველთვის უნდა შეეძლოს დაიცვას თავი უსამართლო კრიტიკა-ცილისწამებისაგან. როცა არ აძლევ მას პასუხის გაცემის საშუალებას, ამით არა მარტო მის ღირსება-თავმოყვარეობას ხელყოფ, არამედ ატყუებ საზოგადოებრივ აზრს, ყალბ ინფორმაციას აწვდი და შეცდომაში შეგყავს იგი. კრიტიკის თავისუფლება, სიტყვისა და ბეჭდვის თავისუფლება ოქტომბრის რევოლუციის არსებითი მონაპოვარია და მას თვალისჩინივით უნდა გავუფრთხილდეთ. საბჭოთა დემოკრატია ამანჩევებს და აყალბებს ის, ვინც საშუალებას არ აძლევს ადამიანს დაიცვას ჭეშმარიტება და ამის შედეგად საკუთარი ღირსება და თავმოყვარეობა უსაფუძვლო ბრალდებებისა და ცილისწამებისაგან.

ჩვენ ვამბობთ, რომ ჩვენი დემოკრატია ყველაზე სრული, რეალური და პროგრესულია მსოფლიოში, რამდენადაც მისი არსება ადამიანისათვის ზრუნვაა. ადამიანი ჩვენში უმაღლეს ღირებულებად არის მიჩნეული. ადამიანზე ზრუნვა მის უფლებებსა და ინტერესებზე ზრუნვას ნიშნავს, ხოლო მთავარი და არსებითი ადამიანის უფლებებებსა და ინტერესებში არის საკუთარი ადამიანური ღირსების დაცვისა და თავმოყვარეობის შენარჩუნების უფლება და ინტერესი. ყოველგვარ გაჭირვებასა და სიძნელეს აიტანს ადამიანი, შეიგნებს ამის აუცილებლობას და შეეგუება მის გარდუვალობას, მაგრამ იგი ვერასოდეს ვერ შეეგუება მის მიმართ ჩა-

დენილ უსამართლობას, მისი ღირსებისა და თავმოყვარეობის შეზღუდვას. მარქსმა სწორედ ის გვიანდერძა, რომ ღირსება უფრო ძვირფასია, ვიდრე პური. ეს ყველამ კარგად უნდა იცოდეს და გაითვალისწინოს!

ადამიანის ღირსება-თავმოყვარეობას გაფრთხილება უნდა არა მხოლოდ საწარმოო კოლექტივში და სახელმწიფო დაწესებულებებში, არა მხოლოდ პრესაში და ტრიბუნაზე, არამედ ყველგან და ყველადღერში, სადაც კი იგი მოღვაწეობს, ცხოვრობს, საქმიანობს, ისვენებს თუ ერთობა. ამასთან, მთავარია არა სიტყვიერი აღიარება, რომ მისი ღირსება-თავმოყვარეობა ზელშეუხებელია, არამედ ფაქტიური დადასტურება ამისი. ადამიანთა ღირსება-თავმოყვარეობის ფაქტიური პატივისცემის გარეშე მის ზელშეუხებლობაზე დემაგოგიური ლაყბობა, — მეტი რომ არა ეთქვას — შეუნიღბავი ცინიზმია. სწორედ ამაზე გაამახვილა ყურადღება ამხ. ლ. ი. ბრეჟნევმა თავის წინასაარჩევნო გამოსვლაში. ადამიანის ღირსების ერთ-ერთ შემლახვე ფაქტორად მან დაასახელა ბიუროკრატიზმი⁴¹.

გავადევნოთ თვალი ადამიანის ღირსება-თავმოყვარეობის გამოვლენის სფეროებს — ოჯახით დაწყებული და სახელმწიფოთი დამთავრებული.

ოჯახში, ადამიანთა მოდგმის ამ პირველად სოციალურ უჯრედში, განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ღირსება-თავმოყვარეობის, ნდობისა და იმედის, თავისუფლებისა და აუცილებლობის ფაქტორები. ოჯახი, პირველ რიგში, ადამიანთა თანაცხოვრების უმარტივესი სარბიელია და შეუძლებელია იგი არ ეფუძნებოდეს ურთიერთნდობასა და პატივისცემას, ოჯახის წევრთა ღირსება-თავმოყვარეობის დაცვას და გაფრთხილებას. ოჯახი ნებაყოფლობის საფუძველზე იქმნება და ეს ნებაყოფლობა, თავისუფალი ურთიერთობა არ კარგავს ძალას მას შემდეგაც კი, რაც ოჯახი ოფიციალური ქორწინების გზით სამართლებრივი რეგულირების სფეროში შედის.

ოჯახში ადამიანი, ისევე როგორც კოლექტივში და საზოგადოებაში, ყოველგვარ გაქირვებას აიტანს, მაგრამ უსამართლობას ვერ შეეგუება. შეიძლება ისიც კი ითქვას, რომ ოჯახში უფრო

⁴¹ იხ. ლ. ი. ბრეჟნევი, წინასაარჩევნო სიტყვა 1974 წლის 14 ივნისს, გაზ. „კომუნისტი“, 1974 წ. 16 ივნისი.

ვერ შეეგუება ადამიანი უსამართლობას, ვიდრე მის გარეთ. ამის ახსნა იმ ფაქტორში უნდა ვეძიოთ, რომ ოჯახზე ადამიანი უმეტეს შემთხვევაში და არსებითად უფრო მეტ კონკრეტულ და რეალურ იმედს ამყარებს, ვიდრე კოლექტივზე და საზოგადოებაზე. ოჯახი ხომ მისია, საკუთარი, მის მიერვე (ან მისი მონაწილეობით) შექმნილი. ოჯახში ყველაფერი, ან თითქმის ყველაფერი, იცინა მისი მონაცემებისა და უნარების, მისწრაფებებისა და იდეალების, ღირსებებისა და ნაკლოვანებების შესახებ. ასეთი ყოველმხრივი ინფორმირებულობა და სიახლოვე, სითბო და სიყვარული უქმნის ოჯახის წევრებს ურთიერთსაიმედოების, სანდოობის, ჰიმშვიდისა და სიმყუდროვის განცდა-განწყობილებას. ოჯახში ადამიანები მიდიან ძალ-ღონის აღსადგენად, დასამშვიდებლად, სითბოსა და სიყვარულის გამოსავლინებლად და მისაღებად. ამიტომაც იგი პიროვნული ბედნიერების ერთ-ერთი საიმედო ნავსაყუდელი.

ოჯახისადმი ასეთი განწყობილებისა და მოლოდინის ფონზე რაოდენ სახტად დარჩება, გაოცდება და შეშფოთდება ადამიანი, როცა იგი ამ ოჯახში უსამართლობას იგრძნობს, საკუთარი ღირსებისა და თავმოყვარეობის შელახვას, იგნორირებას, უპატივცემლობას. თუ შევეცდებით აქ არსებითი მიზეზების ძიებას — დაახლოებით ასეთ ჩაქვს მივიღებთ: ღირსების შელახვას უსამართლობა იწვევს, უსამართლობას — გაუგებრობა, გაუგებრობას — არაგულწრფელობა, არაგულწრფელობას — შიში, შიშს — მანკიერება, ხოლო ამ უკანასკნელს მემკვიდრეობა, გარემო და აღზრდა, უფრო სწორად: ცუდი მემკვიდრეობა, ცუდი გარემო და ცუდი აღზრდა. ოჯახი ხომ ცარიელ ნიადაგზე არ იქმნება. ოჯახს ქმნიან უკვე გაზრდილი ადამიანები, რომლებსაც აქვთ გარკვეული მემკვიდრეობა პოტენციაში ან ხასიათში, გარკვეული გარემო და აღზრდა — დაკრისტალებული ხასიათსა და მიდრეკილებებში: ამ საწყის მონაცემებს შემდეგ ახალი მონაცემები ემატება — ერთად ცხოვრების, თანამშრომლობისა და ურთიერთზეგავლენის გარემო და აღზრდა.

ადამიანის ღირსება მაშინ ილახება, როცა ოჯახის წევრის ცუდი მემკვიდრეობის ან ცუდი გარემო-აღზრდის ზეგავლენა გამოვლინდება უთანასწორობასა და უსამართლობაში. უთანასწორობა უმთავრეს შემთხვევაში შეიძლება ეხებოდეს უფლება-მოვალეობათა და ღირებულებათა განაწილებას. ოჯახური სამართლიანობის პრინციპი ღირებულებათა განაწილებაში ყოველთვის არ ემთხვე-

შა საზოგადოებრივი სამართლიანობის პრინციპს. საზოგადოებაში იმდენ ღირებულებას გაძლევენ, რამდენსაც დაიმსახურებ შენი შრომით და სიბეჭითით. ეს ერთნაირად ეხება როგორც მატერიალურ ისე მორალურ ღირებულებებს.

ოჯახში ეს პრინციპი ზოგჯერ მორალური ღირებულების სფეროშია დაცული. რაც შეეხება მატერიალურ ღირებულებათა განაწილებას, აქ თითქმის არავინ უყუარებს იმას, თუ ვინ როგორ დაიმსახურა, ყველას თანაბრად უნაწილდება ოჯახის წევრთა შრომის სიკეთე. მორალურად ჯანსაღ ოჯახებში ასეთი თანასწორობის პრინციპია გამეფებული. ეს პრინციპი უახლოვდება ღირებულებათა განაწილების კომუნისტურ პრინციპს, როცა ადამიანისაგან მოითხოვენ რამდენიც მას შეუძლია და აძლევენ რამდენიც მას სჭირდება. ღირებულებათა აბსოლუტური თანასწორობი განაწილება გამოირიცხულია კომუნიზმის დროსაც, რადგან ადამიანებს არ ექნებათ ერთნაირად თანაბარი მოთხოვნილებები და ყველა მიიღებს საკუთარი მოთხოვნილების მიხედვით.

იგივე ხდება დღეს ყოველ ჯანსაღ ოჯახში. საკმელ-სასმელსა და სხვა საგნობრივ ღირებულებებს ანაწილებენ არა მექანიკური თანასწორობის, არამედ დიფერენცირებული საჭიროების მიხედვით. ავადმყოფ წევრს უფრო მეტად და კარგად კვებავენ, უფრო მეტ დროს, ყურადღებას და სახსრებს ხარჯავენ მისთვის. მოხუცების მიმართ მეტ პატივისცემას ავლენენ, ბავშვების მიმართ უფრო მეტ ზრუნვას. ჩამორჩენილი ან ნაკლოვანი წევრისადმი უფრო მეტ ყურადღებას და კონტროლს იხევენ, ხოლო ბეჭითი და წარმატებული წევრისადმი უფრო მეტ ნდობას და თავისუფლებას. ერთი სიტყვით, ვისაც რა უფრო სჭირდება — იმას ითვალისწინებენ მატერიალურ ღირებულებათა განაწილების დროს. ეს ღირებულებათა განაწილების უმაღლესი პრინციპია, კომუნისტური პრინციპი, რომელიც აბსოლუტურ სამართლიანობას ეფუძნება. ჯანსაღი მორალური ოჯახი, ამ აზრით, მომავალი კომუნისტური საზოგადოების პროტოტიპია. ოჯახის მოვლა და განმტკიცება ამიტომაც ითვლება კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ერთ-ერთ პირობად და მის შემადგენელ ნაწილად.

რაც შეეხება მორალური ღირებულების განაწილებას ოჯახში — აქ შეიძლება ვილაპარაკოთ არსებითად თანასწორობაზე, რამდენადაც ოჯახის წევრი ყველა ერთნაირად არის მორალური დაფასებისა და პატივისცემის ღირსი, ყველა ერთნაირად არის

ადამიანი, პიროვნება, ღირსებისა და თავმოყვარეობის მქონე არ-
სება (ბავშვები?—ო, ისინი უფრო აქტიურები არიან ღირსებისა და
თავმოყვარეობის დაცვაში, ესმით თუ არ ესმით ეს).

ცხადია, ლაპარაკია არა იმაზე, რომ ბეჯითი და ზარმაცი შვი-
ლი ერთნაირად შეაქოს მშობელმა, ან თუნდაც ერთნაირად უყვარ-
დეს მშობელს, ერთნაირი ძალის ორი სიყვარული არ შეიძლება
არსებობდეს (აქ უამრავი ფაქტორი იჩენს თავს), მაგრამ ერთნაი-
რია პრინციპული დამოკიდებულება ოჯახის წევრისადმი, ადამი-
ნისადმი. არსებითად ერთნაირად უნდა სცეო პატივი და გაუწიოთ
ანგარიში მათ ღირსებას და თავმოყვარეობას. ადამიანური ღირსე-
ბისა და თავმოყვარეობის თვალსაზრისით ყველა ადამიანი თანას-
წორია და ასევე თანასწორად უნდა ვაფასებდეთ მათ. საკმარისია
დაარღვიოთ თანასწორობის ეს პრინციპი, რომ მაშინვე შელახოთ
ვინმეს თავმოყვარეობა და ღირსება.

ადამიანთა ეს პიროვნული და სოციალური თანასწორობა სა-
ფუძვლად ედება სამართლიანობას მათთან ურთიერთობაში. ოჯა-
ხისა თუ კოლექტივის ზარმაცი წევრის თავმოყვარეობა და ღირ-
სება არ ილახება იმით, რომ მას სიზარმაცის გამო კიცხავენ, ხოლო
ბეჯითს აქებენ. არ ილახება იმიტომ, რომ ეს სამართლიანობაა და
მან იცის, რომ ეს სამართლიანობაა. გაუგებრობა მაშინ ჩნდება და
უკმაყოფილება მაშინ იწყება, როცა ადამიანებმა ან კარგად არ
იციან ერთმანეთის ღირსება-დამსახურება და უსამართლობად
ეჩვენებათ ერთის გაკიცხვა და მეორას შექება, ან როცა მართლაც
აქვს ადგილი უსამართლობას, ანუ უსამართლოდ გაკიცხვასა და
დაუმსახურებელ ქებას.

საკმარისია დაუშვას მშობელმა ან ხელმძღვანელმა შეცდომა
ადამიანთა ღირსება-ნაკლოვანებების შეფასებაში, რომ შელა-
ხოს მათი ღირსება-თავმოყვარეობა და გამოიწვიოს მათი საპასუხო
რეაქცია. მშობლის ასეთი შეცდომა ზოგჯერ ბავშვს გულჩათ-
ხრობილსა და უნასიათოს ხდის, ნერვიულსა და ეჭვიანს, გულ-
გრილსა და ინდიფერენტულს. არსებითად იგივე ხდება კოლექ-
ტივში და საზოგადოებაში. მართალია, ყველა ოჯახი ერთნაირად
ფაქიზი როდია მის წევრთა ღირსება-თავმოყვარეობის მიმართ,
მაგრამ ასე თუ ისე ოჯახთა აბსოლუტური უმრავლესობის მიმართ
ეს საკითხი მოგვარებულია. უფრო მეტი საზრუნავია კოლექტივებ-
სა და საზოგადოებაში ადამიანური ღირსებისა და თავმოყვარეო-
ბის გაფრთხილების, დაცვისა და განვითარების საკითხი.

ავილოთ, მაგალითად, ადამიანის ღირსების საკითხი ტრანსპორტში. რაოდენ დამამძირებელი იყო კონდუქტორის გაუთავებელი შეხსენება-მუქარა ბილეთის ალების თაობაზე. რამდენად უფრო კულტურულია უკონდუქტორო ტრანსპორტი, სადაც ყოველ მგზავრს საშუალება აქვს გამოავლინოს თავისი წესიერება. აკრძალვებისა და მუქარების სისტემაში შედეგიც ნაკლებ ეფექტურია და ადამიანებიც მოკლებულნი არიან საშუალებას გამოავლინონ თავიანთი წესიერება. დასაწყისში შეიძლება ასეთი ტრანსპორტი წამგებნიანიც იყოს, მაგრამ ამის გამო არ შეიძლება მომსახურეობის პროგრესულ ფორმაზე უარისთქმა. ვერავითარი მატერიალური ზარალი ვერ გადასწონის იმ მორალურ ეფექტს, რასაც იწვევს ადამიანებისადმი ნდობისა და პატივისცემის გამოხატულება.

ისეთი პირები, რომლებიც ბოროტად ისარგებლებენ ამ ნდობით, არ შეიძლება ბევრნი იყვნენ, და თანაც ისანი თანდათან გამოსწორდებიან თვით ამ ნდობის, გარეშემოთა მოწმობისა და საკუთარი სინდისის ზემოქმედებით. საერთოდ კი უკვე მწიფდება აზრი, რომ დადგა დრო გადავიდეთ უფასო საქალაქო ტრანსპორტზე, თუნდაც ამისათვის საჭირო გახდეს ხელფასის სათანადო შემცირება ან სხვა ხასიათის ფინანსური ღონისძიებანი.

ტრანსპორტის უკმარისობის გამოც შედარებით უფრო ძნელი შეიქნა ჩვენში ტრანსპორტში შესვლაზე რიგისა და წესრიგის დამკვიდრება. ბევრ ჩვენთაგანს რიგში დგომა ეთაკილება, თითქოსდა ამით მათი თავმოყვარეობა და ღირსება ილახება. იმას კი არ უფიქრდებიან, რომ სწორედ რიგზე უარისთქმა ქმნის ღირსებისა და თავმოყვარეობის შელახვის შესაძლებლობას.

იქნებ ზოგიერთებმა თქვან: ეს ისეთი წვრილმანია, რომ არ ღირს ამაზე ყურადღების მიქცევა, განა ცოტა გვაქვს მოსაგვარებელი უფრო დიდი და სერიოზული საჭირბოროტო პრობლემები?!

ასეთი აზრი დიდი ხანია ბატონობს საზოგადოების ერთ ნაწილში და ბევრწილად ამით აიხსნება, რომ ძალიან სუსტია ბრძოლა ამ უკულტურობის წინააღმდეგ. ძნელი არაა იმის ჩვენება, რომ მცდარია ეს აზრი, და საქმე გვაქვს არა წვრილმანთან და მეათეხარისხოვან, არამედ ერთ-ერთ მთავარ და უმნიშვნელოვანეს პრობლემასთან, რომლის გამოც აზრი და გამართლება ეძლევა ყველა სხვა „უფრო დიდ და სერიოზულ საჭირბოროტო პრობლემებს“.

ადამიანებს აწუხებთ კვების, ჩაცმა-დახურვის, ბინის, განათლების, შრომითი მოწყობის, დაოჯახების და კულტურული დასვენების პრობლემები. ყველა ეს პრობლემა ძველთა ძველია და კიდევ დიდხანს იარსებებს სხვადასხვა ფორმითა და შინაარსით. მაგრამ ისმის კითხვა: აქვთ თუ არა აქ ჩამოთვლილ პრობლემებს თავისთავადი ღირებულება და მათი მოგვარება არის თუ არა ადამიანთა საზოგადოების საბოლოო, ამომწურავი თვითმიზანი? შეიძლება ითქვას, რომ — არა.

მართალია აქ ჩამოთვლილი ფაქტორებიდან — განათლება და შრომა სპეციფიკური ადამიანური მოთხოვნილებები და ფუნქციები, მაგრამ ესენიც კი ერთმანეთისაგან იზოლირებულად არ წარმოადგენენ თვითმიზანს, ამ სიტყვის მკაცრი მნიშვნელობით.

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ადამიანი სწავლობს, განათლებას იძენს იმისათვის, რომ შეიმეცნოს და გარდაქმნას სინამდვილე, გარდაქმნას საკუთარი თავიც მის მიერ შემეცნებული თუ შემუშავებული ობიექტური იდეალების მიხედვით, გამოავლინოს თავისი შემოქმედებითი ძალები, გაამართლოს საკუთარი არსებობა, როგორც თავისუფალი, შემეცნებელი და შემოქმედი არსებისა.

ადამიანის ღირსება მისი თავისუფლება და განუმეორებლობაა, რაც მის პიროვნებას ქმნის. შესაბამისად, ყველაზე ძვირფასი ადამიანში მისი ღირსებაა, მისი თავისუფლებაა. თუ ადამიანებმა პატივი არ სცეს ერთმანეთის ღირსებას და თავისუფლებას — ისინი ცხოველებზე უფრო დაბალ დონეზე აღმოჩნდებიან.

საკუთრივ ადამიანად ყოფნა ნიშნავს იყო თავისუფალი და გქონდეს ღირსება. იმისათვის, რომ შესაძლებელი იყოს თავისუფალ და ღირსების მქონე არსებათა თანაარსებობა — აუცილებელია პიროვნულ ინტერესთა შეთანხმება, ურთიერთდათმობა, ურთიერთმეზღლედვა. ამას წესრიგი ეწოდება, რომლის ელემენტური საფუძველია სამართლიანობა. საკმარისია დაირღვეს სამართლიანობა, რომ შეილახოს ადამიანთა ერთი ნაწილის თავისუფლება და ღირსება.

აქ არაფერს ვამბობ ზნეობის სხვა მოთხოვნებზე. სამართლიანობა ზნეობის საფუძველია, ამოსავალი საფეხურია და ვინც ამას დაარღვევს — ის შეუწყნარებელი, სოციალურად საშიში პიროვნებაა.

არ მოითხოვენ ჩვენგან, რომ რაიმე მსხვერპლი გავიღოთ და სიკეთე ჩავიდინოთ. დაე, ეს ჩვენი სინდისის საქმე იყოს. ჩვენგან

მოითხოვენ მხოლოდ იმას, რომ არ შევლახოთ ერთმანეთის ინტერესები, არ დაეამციროთ არ უგულვებელვყოთ ერთმანეთი, ე. ი. არ შევლახოთ ჩვენი ღირსება და თავისუფლება.

როცა თქვენ კეთილსინდისიერად დგახართ რიგში და სხვები კი ურიგოდ „მიდიან“ ან ფულს გადააწოდებენ, მაგალითად, კინოს ბილეთების ასაღებად — ეს არც მეტი, არც ნაკლები — თქვენი ღირსების შელახვაა, თქვენი კუთვნილი უფლების შეზღუდვა და იგნორირებაა.

ვხედავთ ასეთ თავხედობას და ხმას არ ვიღებთ. ვიშმუშნებით, ბოლმას გულში ვიკლავთ, ნერვების აშლას ვერიდებით და უსამართლობას ვეგუებით. ჩვენი თავშეკავებულობა ჰქმნის ისეთ სიტუაციას, რომ თავხედობას ვაქვებთ, ვამრავლებთ და ხელს ვუწყობთ. ასეთი შემგუებლური სიტუაციის ფონზე ზოგიერთებს ვერც კი წარმოუდგენიათ, რომ ეს თავხედობა და უპულტურობაა სავსებით მისაღებ და დასაშვებ ქცევად მიაჩნიათ იგი.

ჩვენ დიდ გულზე ვართ, როცა ვინმე შეზღუდავს ჩვენს უფლებებს საკმელზე, სასმელზე, ტანსაცმელზე, ბინაზე და ა. შ. მაგრამ მორჩილად ვიტანთ, როცა ხელყოფენ ყველაზე ძვირფასს, რაც გაგვაჩნია — ღირსებას, თავისუფლებას.

ჩვენ დიდ გულზე ვართ, როცა ამა თუ იმ რანგის ხელმძღვანელობა არ იბრძვის ჩვენი უფლებების დაცვისა და გაფართოებისათვის, მაგრამ თვითონ ჩვენ არ ვიცავთ უფლებისა და ღირსების იმ წილსაც კი, რომლის დაცვა ჩვენვე გვავალია.

უტყუარი კანონზომიერებაა: რაც უფრო ფხიზლად იცავენ ადამიანები თავიანთ პიროვნულ ღირსებასა და თავისუფლებას, მით უფრო უძნელდება გარეშე ძალებს ამ პიროვნებათა უფლებებისა და თავისუფლების შეზღუდვა⁴².

ასეთ შედეგებამდე მიყვევართ იმ „წვრილმანს“, რასაც რიგისა და წესრიგის დაცვა ჰქვია. ღირსების შელახვა თუ წვრილმანია, მაშინ ამაოდ მიგვაჩნია თავი ადამიანებად. თავისუფლების შეზღუდვა თუ უმნიშვნელო ბოროტებაა, მაშინ შეცდომა ყოფილა ყველა რევოლუცია და ყველა განმათავისუფლებელი ომი.

⁴² ეს კანონზომიერება კარგად არის გამოთქმული დებულებით: „ყოველ ხალხს ღირსია თავისი მთავრობისაო“. მაგრამ ზოგჯერ ეს კანონზომიერებაც ირღვევა: კეთილსინდისიერი მშრომელები არასოდეს არ იყვნენ მანკიერი ხელმძღვანელობის ღირსნი.

ლირსების შემლახველი უწესრიგობის წინააღმდეგ ბრძოლაში მთავარია მათი წარმომშობი ობიექტური მიზეზების მოსპობა. მაგრამ რადგან ეს აღვილი საქმე არაა და მას ბევრი დრო დასჭირდება, აუცილებელია სუბიექტური ფაქტორების მობილიზება და გადამწყვეტი ბრძოლა თავზედობისა და უწესრიგობის ყოველი გამოვლენის წინააღმდეგ.

რესპუბლიკის ახალი პარტიული ხელმძღვანელობის მიერ ყოველგვარი დამნაშავეობისა და უკანონობის აღმოფხვრის მიზნით გაშლილ ფართო ორგანიზაციულ და პოლიტიკურ საქმიანობას მხარი უნდა დაუჭიროს ყოველმა მოქალაქემ, ყოველმა ჩვენთაგანმა. უპირველეს ყოვლისა, თვითონ ჩვენ უნდა მოვკიდოთ ხელი საზოგადოებრივი წესრიგის მკაცრი დაცვის საქმეს ცხოვრების ყველა უბანზე და მხოლოდ ამის შემდეგ და ამის საფუძველზე მოვითხოვოთ მეტი აქტიურობა და პასუხისმგებლობა წესრიგისა და კანონიერების დამცველ საპეციალური ორგანოების მხრივ.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამ საქმეში პრესას, რადიოს, ტელევიზიას და იდეოლოგიური ზემოქმედების სხვა საშუალებებს. ადამიანური ღირსების დაცვისა და ნაკლოვანებათა წინააღმდეგ ბრძოლის ავანგარდში დგანან ჩვენი საკავშირო გაზეთები: „პრავდა“, „იზვესტია“, „კომსომოლსკაია პრავდა“ და სხვები. ჩვენმა რესპუბლიკურმა გაზეთებმა უფრო მეტად უნდა ისწავლონ საკავშირო გაზეთებიდან ყურადღების გამახვილება ადამიანის ღირსებისა და თავმოყვარეობის დაცვის საკითხებზე.

არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ რესპუბლიკური გაზეთებისა და ჟურნალების უმრავლესობის პროფესიული დონე უკანასკნელ პერიოდში მნიშვნელოვნად ამალდა, რაც გაპირობებულია ქართული ჟურნალისტური კულტურის საერთო აღმავლობით, ახალი, ნიჭიერი ძალების გამოჩენით. საჭიროა მხოლოდ საზოგადოების ყურადღების გამახვილება კრიტიკის ქმედითობაზე, პრესის ორგანიზატორულ და არა მარტო ინფორმატორულ ფუნქციებზე. თანამედროვე საბჭოთა გაზეთი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ „ცნობის ფურცელი“, იგი, როგორც გვასწავლიდა დიდი ლენინი, კოლექტიური პროპაგანდისტი და კოლექტიური ორგანიზატორია. ზრუნვა კრიტიკის ქმედითობისათვის, მხილებულ ნაკლოვანებათა ბოლომდე გამოსწორებისათვის ჩვენი პრესის ორგანიზატორული ფუნქციის ერთ-ერთი არსებითი ასპექტია.

პრესის როლზე საუბარი აქ იმიტომ მივიჩნიეთ საჭიროდ, რომ

იგი არა მარტო უნდა მოუწოდებდეს ყველას ადამიანური ღირსების დაცვასა და განვითარებაზე, არამედ თვითონ უნდა ჩაეღვრებინა მაგალითის ადამიანური ღირსებისა და თავმოყვარეობის, თანასწორობისა და სამართლიანობის დაცვაში. სამწუხაროდ ამას არ აკეთებს ზოგიერთი გაზეთი და ფულის მოგებაზე უფრო მეტს ფიქრობს, ვიდრე იდეოლოგიურ-აღმზრდელობითი ფუნქციების შესრულებაზე.

ცნობილია, რომ ჩვენს ხალხს მრავალი ჯანსაღი და პროგრესული ტრადიცია აქვს, რაც ეროვნული ღირსებისა და სიამაყის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს შეადგენს. წარსულში შექმნილ ამ ძვირფას ტრადიციებს ემატება ახალი ეპოქის ამსახველი ახალი ტრადიციები, ახალი აღათები და წესები. მაგრამ ყველაფერი რაც ახალია — კარგი როდია, ისევე როგორც, ყველაფერი რაც ძველია — მოსაწონი როდია. ძველი ტრადიციების ეთიკური შეფასებისა და ზოგიერთი მათგანის გარდაქმნა-გასწორების პრობლემა დიდი, მნიშვნელოვანი ამოცანაა და ამაზე ეხლა არ შევჩერდებით.

უფრო საჭირობოროტოა ახალ მანკიერებათა წინააღმდეგ ბრძოლა, რომ იგი არ დამკვიდრდეს და ტრადიციად არ გადაიქცეს. ყოველი გაზეთი უშუალოდ არის მოწოდებული ებრძოლოს ამგვარ მანკიერებას, მით უმეტეს, თუ საქმე ეხება ადამიანური ღირსებისა და თავმოყვარეობის შელახვას, უსაფუძვლო პრივილეგიების წახალისებისა და არაგულწრფელობის ლეგალიზებას. ზოგიერთი საქალაქო და რაიონული გაზეთები სამგლოვიარო განცხადებათა პუბლიკაციის თავისებური პოლიტიკით სწორედ ამ მანკიერებათა განვითარებას უწყობენ ხელს.

ელემენტარული კეშმარიტებაა, რომ სამგლოვიარო განცხადების დანიშნულებაა საზოგადოების ინფორმირება ამა თუ იმ პიროვნების გარდაცვალების შესახებ და არა იმის დემონსტრირება, თუ რამდენი ნათესავი, მოყვარე, მეგობარი და პატივისმცემელი ყავდა ამ გარდაცვლილს, ან მის მეგობართაგან რამდენი არის ისეთი მოხერხებული და გულუხვი, რომ არ უშინდება სამგლოვიარო განცხადების გამოქვეყნების სიძნელესა და სიძვირს.

გაძვირების ფაქტი, შეიძლება, ერთი მხრივ, აიხსნას იმ მოტივით, რომ შემცირდეს განცხადებათა რიცხვი, მაგრამ, მეორე მხრივ, ეს იმის ხაზგასმია, რომ იგი სრულიად ზედმეტია, პატივ-

მოყვარეობის მანკიერი კაპრიზია და როგორც მანკიერება ჯარიმდება დიდი გადასახადით. ამასთან, მოჩვენებით ჭირისუფალთა პატივმოყვარეობის დაჯარიმებას მსხვერპლად ეწირება ნამდვილ ჭირისუფალთა ჯიბე: სამგლოვიარო განცხადება ყველასათვის ერთნაირად გაძვირდა. ეს ექვს ბაღებს — ხომ არ თამაშობს აქ მთავარ როლს გამომცემლობის ფინანსური მოგების ინტერესები? ადამიანთა უბედურების ანგარებითი მიზნებით გამოყენება ისეთი გაუმართლებელი ფაქტია, რომელიც ფეხქვეშ თელავს პიროვნების ყოველგვარ ღირსებასა და თავმოყვარეობას⁴³.

პიროვნების ღირსებისათვის ნამდვილი ზრუნვა უნდა კარნახობდეს სრულიად საპირისპირო ღონისძიებებს, როგორცაა, მაგალითად, ჭირისუფლის განცხადების უფასო გამოქვეყნება, დაკრძალვის ორგანიზაციის დაკისრება სახლთმმართველობისადმი და სხვა. მიცვალებულისათვის ზრუნვა მხოლოდ ოჯახს კი არ უნდა ევალებოდეს, არამედ კოლექტივსა და საზოგადოებას, მთელს სახელმწიფოს, ისევე როგორც ევალებათ მათ ზრუნვა ცოცხალი ადამიანებისათვის.

ადამიანის ღირსებასა და თავმოყვარეობას ბევრად აძლიერებს იმის შეგნება, რომ შენს მიმართ ზრუნვა და პატივისცემა არ მთავრდება შენს სიცოცხლესთან ერთად. მიცვალებულის დაფასება ადამიანის დაფასების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა და შემთხვევითი არაა, რომ ყოველი ცივილიზებული ხალხი სათუთად ინახავს წინაპართა და ახლობელთა ხსოვნას და უფლის მათ საფლავებს. სასაფლაოების მოვლის მაღალი ესთეტიკური კულტურა იდამიანური ურთიერთსიყვარულისა და სიბოძის დადასტურებაა. ზაჭირთა მხოლოდ ზომიერებაც დაცვა ესთეტიკური ფორმისა და ეთიკური შინაარსის შეხამებაში. გარეგნულმა ზედმეტობამ, პატივმოყვარეობითმა შეჭიბრმა არ უნდა დაჩრდილოს მთავარი ეთიკური ფენომენი — ადამიანთა თანასწორობისა და ერთიანობის იდეალი.

მეტი ყურადღება სჭირდება სწორედ პატივმოყვარეობისა

⁴³ მთავარია აქ არა მატერიალური ზარალი, რასაც ჭირისუფალი განიცდის, არამედ ის ფაქტი, რომ უმცირესობის პატივმოყვარეობითი კაპრიზი ჩრდილს აყენებს უმრავლესობის ღირსებას, რომლებსაც არ შეუძლიათ ასეთი თანხა გადაიხადონ თავიანთი გულშემატკივრობის დადასტურებისათვის.

და ყალბი თავმოყვარეობის გამოვლენათა წინააღმდეგ ბრძოლას, როგორცაა, მაგალითად, ქედმაღლობა, ცრუარისტოკრატიზმი, სნობიზმი. საყურადღებოა, რომ ამ მანკიერებებით უმეტეს შემთხვევაში ისეთი ადამიანები არიან შეპყრობილნი. რომლებიც მოწყვეტილნი არიან საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომას, თავილობენ ფიზიკურ შრომას, სხვების კმაყოფაზე არიან ან უკანონოდ შეძენილი ქონებით მოაქვთ თავი.

კანონების ხშირი დარღვევისა და განუკითხაობის პერიოდმა ჩვენი რესპუბლიკის ცხოვრებაში ბევრად შეუწყო ხელი ფუქსავატობის, ცრუარისტოკრატიზმისა და სნობიზმის მავნე სენის გავრცელებას. ჩვენი ახალგაზრდობის ერთი ნაწილის დაბალი ეთიკური და ესთეტიკური კულტურა ბევრად არის დავალებული მათი მშობლების ცოდვებითა და უკულტურობით.

სიმდიდრის, ფუფუნებისა და დროსტარების კულტი მრავალწესიერ ოჯახშიც შეიჭრა, რომელთა წევრები ხშირ შემთხვევაში „წლებზე ფეხს იდგამენ“, რომ არ ჩამორჩენ სხვებს ჩაცმა-დახურვასა და დროსტარებაში. ამ მიზნით ყიდიან ყველაფერს, რისი გაციდვაც კი შეიძლება და არ შეიძლება, მაგალითად ზოგჯერ სინდისსა და ღირსებასაც კი. მეუღლისა თუ შვილების ფუქსავატურ კარიზს ზოგჯერ მსხვერპლად ეწირება მოვალეობა მშობლებისა და სამშობლოს მიმართ.

ასეთ ოჯახებში თავმდაბლობა და შრომის სიყვარული კარგავს სათნოებისა და სიკეთის რანგს. ისინი ქედმაღლობასა და უსაქმურობაში ეჯიბრებიან ერთმანეთს, განცხრომასა და დროსტარებაში. ცრუარისტოკრატი დიასახლისები საოჯახო საქმესაც აღარ კადრულობენ და მოსამსახურეებს ქირაობენ, რომ ამითაც იამაყონ მოქიშვე მეზობლებისა და მეგობრების წინაშე. ადამიანური ღირსება, თავისუფლება და თანასწორობა მათთვის ლიტონი სიტყვებია, ამოა ხმარებით გაცვეთილი და ძალადაკარგული.

დიასახლისის მძიმე და მომქანცველი შრომის შემსუბუქებაზე საზოგადოების ზრუნვა, საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და მომსახურეობის განვითარება მიზნად ისახავს დიასახლისთა თავისუფალი დროის დაზოგვასა და გამონთავისუფლებას უფრო პროდუქტული საქმიანობისა და კულტურული ცხოვრებისათვის. მაგრამ აქედან სრულებით არ გამომდინარეობს აზრი, თითქოს ადამიანური ღირსებას დამამცირებელი იყოს საოჯახო საქმიანობა. რომ დავუშვათ კიდეც, რომ ეს დამამცირებელია — უფრო მეტად დამამცირებე-

ლი არაა ასეთი სამუშაოსათვის სხვა ადამიანის დაჭირავება? ღირსება არ არის ყიდვ-გაყიდვის საგანი და შინამოსამსახურის ინსტიტუტი სოციალისტურ საზოგადოებაში შეიძლება გავამართლოთ მხოლოდ ავადმყოფთა და მარტოხელა ადამიანთა მოვლა-პატრონობისათვის.

ცრუარისტოკრატი დიასახლისები რომ თვითონ იკადრებდნენ საოჯახო შრომას და შეილებსაც შეაყვარებდნენ სიბეჯითეს — მრავალ მუშახელს გამოანთავისუფლებდნენ ჩვენი თვალუწვდენელი ქვეყნის ქარხნებისა და ფაბრიკებისათვის და ბევრად შემცირდებოდა ჩვენს ქვეყანაში ხელმოცარული მოხეტიალე ხალხის გაუთავებელი მიგრაცია. ასეთ დიდმნიშვნელოვან სოციალურ და პოლიტიკურ ფაქტორებამდე მივყავართ ერთი შეხედვით უმნიშვნელო მანკიერებებს, როგორიცაა სიზარმაცე, ფუქსავატობა, ქედმაღლობა და ამპარტავნობა.

ყალბი თავმოყვარეობისა და ცრუარისტოკრატიული ამპარტავნობის სენი მეშინაურ ეგოიზმსა და ავადმყოფურ ამბიციასში გადადის, რაც მრავალი უსიამოვნებისა და ბოროტების წყარო ხდება. გამოვლენის ყველაზე უხეშ ფორმებს ვხვდებით ფულით და კარიერით გაპირობებულ მეშინაობასა და ამპარტავნობაში. სწორედ მათ მიმართ ითქმის: „უნახავმა რა ნახაო“. ასეთი მეშინაობისა და სნობიზმის, პატივმოყვარეობითი შეჯიბრის, ხალხმრავალი ქელეხებისა და ქორწილების წინააღმდეგ უფრო მეტად უნდა აიმაღლონ ხმა ჩვენმა თეატრებმა, პრესამ, ლიტერატურამ და ხელოვნებამ საერთოდ.

ხელოვნება დასაბამიდანვე იყო მოწოდებული განეკითარებინა ადამიანში მშვენიერების გრძნობა და მისი სიყვარული, სიკეთის ქმედება და მისდამი მისწრაფება, ჰეშმარიტების ძიების უნარი და მისთვის თავდადება. ადამიანზე უფრო მშვენიერი არაფერია ამ ქვეყანაზე, ადამიანის სიყვარულზე უფრო მეტი სიკეთე არ მოიძებნება ამ პლანეტაზე, ზოლო ჰეშმარიტებისა და მისთვის თავდადებაზე უფრო ღირებული არ წარმოიდგინება ამ სამყაროში. ადამიანის ცხოვრების აზრი სწორედ ესაა და მისი ღირსების წყაროც ამაშია.

ბევრი რამ ანსხვავებთ ადამიანებს ერთმანეთისაგან — გარეგნობით დაწყებული და აზროვნების უნარით დამთავრებული, მაგრამ ის, რაც აერთიანებთ მათ, ამსგავსებს და ათანასწორებს, — ესაა მათი ადამიანური ღირსება — თავისუფალი, შეგნებული შე-

მოქმედებისა და მოღვაწეობის უნარი. ეს უნარი არც ღმერთის მიერ არის ნაბოძები და არც თავისთავადი, სტიქიური განვითარების შედეგად ჩამოყალიბებული. ადამიანმა მილიონი წლების განმავლობაში დაუღალავე ბრძოლითა და შრომით გამოსჰედა თავისი უნარები და თავისი ადამიანობა. მან თვითონ, ურთევ ფიზიკურ და სოციალურ სტიქიებთან უთანასწორო ბრძოლაში გამოაწოთო საკუთარი თავი და მოიპოვა საკუთარი ადამიანური ღირსება. ისტორიულად ბრძოლა და შრომა იყო ღირსების წყარო და მისი არსებითი შინაარსი. დღესაც ბრძოლა და შრომა ადამიანური ღირსების წყაროც და შინაარსიც.

კომუნისტურმა იდეოლოგიამ, მარქსიზმ-ლენინიზმმა კაცობრიობას უჩვენა გზა, თუ რისთვის უნდა ვიბრძოლოთ და რისთვის უნდა ვიშრომოთ. ეს არის გზა მთელს სამყაროში ადამიანური თავისუფლების, შემოქმედებისა და თანასწორობის დამკვიდრებისა. მხოლოდ კომუნიზმი და მისთვის ბრძოლა იძლევა ადამიანური ღირსების დაცვისა და განვითარების უსასრულო შესაძლებლობებს. პრესამ, ლიტერატურამ და ხელოვნებამ, მთელმა ჩვენმა იდეოლოგიურმა მექანიზმმა უნდა შემოაბრუნოს თავისი ყურადღება ადამიანური ღირსების დაცვისა და განვითარების ამ უმნიშვნელოვანესი პრობლემებისადმი. მშრომელი ადამიანის ღირსება უმაღლესი და უნიკალური ღირებულებაა, რომელსაც უნდა დაექვემდებაროს ყველა სხვა ღირებულება.

ПОНЯТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ ЭТИКЕ

Резюме

Одной из центральных задач марксистско-ленинской этики является разработка теории и системы моральных ценностей, соответствующих современной эпохе утверждения и развития коммунистических идеалов. На основе этой теории следует выработать принцип новой ценностной ориентации молодежи и всего общества. Наша идеология высшей ценностью признает человека и его благополучие, а в самом понятии человеческих интересов и благополучия существенное и решающее значение принадлежит чести и достоинству человека.

«Достоинство» является термином, которым отмечают положительные свойства и превосходство явлений и предметов. Когда говорят о «достоинствах человека», имеют в виду обычно конкретного человека, которого сравнивают с другим конкретным человеком и характеризуют его определенным признаком превосходства, т. е. достоинством. А когда речь идет о «человеческом достоинстве» имеют в виду человека вообще, человеческий род (*Homo Sapiens*) и противопоставляют его остальному живому и неживому миру.

Человеческое достоинство должно заключаться в совокупности признаков превосходства человека над другими существами. Подобное превосходство заключается в душе, сознании, состоящем из способностей мышления, чувствования и воли. Эти способности и функции человеческого сознания создают высшие ценности: истину, прекрасное и добро. Понятие человеческого достоинства органически связано с интересами созидания, защиты и развития этих ценностей. Познание истины, созидание прекрасного и преобразование мира по законам истины, прекрасного и добра — в этом смысл жизни человека и человечества, его высший идеал и конечное назначение. Творческое дерзание является единственно достойным человека делом, которое составляет не только конечную цель его деятельности, но и основное ценное содержание его повседневных хлопот.

Человеческое достоинство зиждется на любви к истине, стремлении к прекрасному и склонности к добру. От степени участия личности в созидании и защите этих ценностей зависит его личное достоинство. Если сущность и смысл

жизни человека — созидание этих ценностей, то человеческое достоинство ущемляется, когда он не реализует своего назначения, своей сущности. Человеческое достоинство ущемляется, когда мешают его умственному развитию, поиску истины, постижению правды. Обман и ложь унижают человеческое достоинство.

Поскольку человеческое достоинство заключается в борьбе за защиту и развитие высших ценностей, а всякая борьба немыслима без воли и ее свободы, постольку понятие человеческого достоинства внутренней необходимостью включает в себя понятие свободы. Человеческая жизнь немыслима без определенной свободы и постоянной возрастающей борьбы за все большую и большую свободу. Не случайно Гегель видел суть прогресса истории в возрастании степени свободы, а Маркс усматривал высшее счастье человека в борьбе за свободу, а высшее несчастье — в порабощении. В. И. Ленин также считал высшей мерзостью и злом подчинение несправедливости и унижениям.

Свобода заключается в возможности автономного решения и выбор действий, что во многом зависит от уровня сознательности личности. Поэтому считают свободу осознанной необходимостью. Свобода с внутренней необходимостью связана с достоинством, если эта свобода проявляется не в самоволии или пассивном равнодушии, а в ревностной защите установленных в обществе тех норм и идеалов, которые способствуют развитию высших человеческих ценностей. Следовательно, понятие достоинства сводится к понятию достойности, т. е. к понятию воли, соответствующей и устремленной к идеалу. Достоинство человека — в его свободной достойности.

Отсюда ясна тесная связь достоинства с совестью. Они определяются отношением личности к обществу, а не наоборот — отношением других к тебе. Совесть и достоинство — феномены самооценки. Никто другой не может ущемить совесть человека, разве только он сам может ущемить свою совесть попранием требований долга. Точно также и достоинство. Оно неуязвимо другим, так как любая попытка ущемить достоинство личности уничтожается тотчас же, как только личность начинает борьбу для самозащиты. Любая реализованная возможная форма протеста полностью восстанавливает ущемленное достоинство личности. Христианская проповедь непротивления злу — неприкрытая апология рабства и эксплуатации.

Поскольку понятие человеческого достоинства органически связано с понятием совести и его существенное содержание заключается в соответствии с ее требованием, постольку мерилom человеческого достоинства и достойности выступает не что иное, как объективный критерий совести — справедливость. Достоинство — это чувство справедливости по отношению к самому себе. Соответственно, достойность — это чувство справедливости по отношению к окружающим. Проявляются эти родственные чувства в равноправии интересов, прав и обязанностей. То, что создает равноправие различных, т. е. людей, различающихся способностями и заслугами — это их равное достоинство и человеческое самолюбие. Мерило общественного признания и уважения людей — это количество и качество их труда, его продуктивность. Однако этим не измеряется их достоинство и самолюбие. Достоинство человеку зависит не столько от объективных результатов его труда, сколько от субъективных мотивов, целей и стремлений его деятельности, от его сознательного отношения к труду. Труженники одинаково и в равной мере заслуживают морального уважения и признания, если они трудятся по максимальным своим возможностям.

Общественное признание личности создает чувство чести, что усиливает чувство внутренней самооценки, т. е. достоинства. Взаимосвязь между этими чувствами не уничтожает разницу между ними. Человеческому достоинству и его достойности не всегда соответствует степень общественного признания и уважения и наоборот, не всегда достойны те, которым воздают честь и почести. Такой разрыв часто имеет место, что не всегда учитывается в нашей этической литературе и педагогической деятельности.

Интересы защиты и развития человеческого достоинства требуют непрестанной борьбы с такими пороками, как беспринципность, подхалимство, карьеризм, конформизм и прочие.

Чистота и безупречность человеческого достоинства несовместимы также и проявлениями корысти, частнособственнической психологии, мелкобуржуазного мещанства, протекционизма и снобизма.

Основным условием борьбы против всех этих и им подобных пороков является организация работы по сплочению трудящихся за строгое соблюдение законности и порядка, за развитие демократии и дисциплины, за дальнейшее развертывание честной и действенной критики и самокритики.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
§ 1. „ლირსების“ მნიშვნელობათა შესახებ	5
§ 2. ადამიანური ლირსების ცნება	10
§ 3. რა არის თავისუფლება და როგორ არის იგი შესაძლებელი?	32
§ 4. ნებისყოფის თავისუფლება და ლირსების ცნება	41
§ 5. ლირსება და სამართლიანობა	47
§ 6. ლირსების შემბლაღავი მანკიერებანი	53
§ 7. ადამიანური ლირსების აღზრდა	73
Резюме	102

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი ნ. კ ა ვ ე ა ძ ე
გამომცემლობის რედაქტორები: ე. ფ ა რ ქ ო ს ა ძ ე, ს. ხ ა ნ ჯ ა -
ლ ა ძ ე
მხატვარი გ. ნ ა დ ი რ ა ძ ე
ტექნორედაქტორი ლ. ჯ ე ე შ ე ნ ა ვ ა
კორექტორი ნ. შ ე ნ გ ე ლ ი ა

გადაეცა წარმოებას 5.VIII.74; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.IV.75;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 6.65;

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 5,12;

უე 00970;

ტირაჟი 9000;

შეკვეთა № 2378;

ფასი 45 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკად. სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Тип. АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19